

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

BİLECİK ŞEYH EDEBALI
ÜNİVERSİTESİ

T.C.

BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI

PROTOHİSTORYA VE ÖNASYA ARKEOLOJİSİ PROGRAMI

(Anadolu Üniversitesi ve Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Tarafından Yürütülen Ortak Program)

**DEMİR ÇAĞ'DA KUTSAL FAHİŞE FİĞÜRÜ: KÖKENİ,
İKONOĞRAFİSİ VE YAYILIMI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mehmet Akçınar

Tez Danışmanı
Yard. Doç. Dr. Mahmut Bilge BAŞTÜRK

BİLECİK, 2016
Ref. No: 10054245

T.C
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI
PROTOHİSTORYA VE ÖNASYA ARKEOLOJİSİ PROGRAMI
(Anadolu Üniversitesi ve Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Tarafından Yürütülen Ortak Program)

**DEMİR ÇAĞ'DA KUTSAL FAHİŞE FİĞÜRÜ: KÖKENİ,
İKONOĞRAFİSİ VE YAYILIMI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mehmet Akçınar

Tez Danışmanı

Yard. Doç. Dr. Mahmut Bilge BAŞTÜRK

Bilecik, 2016
10054245

T.C.
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZ SAVUNMA SINAVI
JÜRİ ONAY FORMU

BŞEÜ-KAYSİS Belge No

İlk Yayın Tarihi/Sayısı

Revizyon Tarihi

Revizyon No

Toplam Sayfa

Öğrencinin Adı Soyadı: Mehmet AKÇINAR

Anabilim Dalı : Arkeoloji

Tez Danışmanı : Yard. Doç. Dr. Mahmut Bilge BAŞTÜRK

Tezin Özgün Adı : Demir Çağ'da Kutsal Fahişe Figürü: Kökeni, İkonografisi ve Yayılımı

Tezin İngilizce Adı : Sacred Prostitute Figure in Iron Age: Origins, Iconography and Distribution

Tez Savunma Sınavı Tarihi: 23/06/2016

Yukarıda bilgileri verilen tez çalışması ilgili EYK kararıyla oluşturulan jüri tarafından **ÖY BİRLİĞİ** ÖY ÇOKLUĞU ile Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

Tez Danışmanı: Yard. Doç. Dr. Mahmut Bilge BAŞTÜRK

İmza

Üye : Prof. Dr. Remzi YAĞCI

.....

Üye : Yard. Doç. Dr. Deniz SARI

Üye : Doç. Dr. R. Eser KORTANOĞLU

Üye : Doç. Dr. Ali Umut TÜRKCAN

.....

ONAY

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun/...../..... tarih ve/..... sayılı kararı.

İMZA/MÜHÜR

BEYAN

“Demir Çağ’da Kutsal Fahişe Figürü: Kökeni, İkonografisi Ve Yayılımı” adlı yüksek lisans tezinin hazırlık ve yazımı sırasında bilimsel ahlak kurallarına uyduğumu, başkalarının eserlerinden yararlandığım bölümlerde bilimsel kurallara uygun olarak atıfta bulunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, tezin herhangi bir kısmını Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı beyan ederim.

Mehmet AKÇINAR

08.05.2016

ÖN SÖZ

Demir Çağ'da; Anadolu-Kıbrıs arasında, bütün Levant ve Batı Akdeniz boyunca yayılmış olan “Astarte-Aphrodite Kültü”nün seramikler üzerindeki yansıması olarak karşılaştığımız “Kutsal Fahişe Figürü” bu tezin konusunu oluşturmaktadır. Demir Çağ ve öncesinde “Kutsal Fahişe Figürü”nün kökenini oluşturan tanrıçalara ait kültler tanıtılmış ve bu kültlere ait yazılı ve arkeolojik kanıtlar ayrıntılı olarak incelenmiştir. İncelenen kültürlerdeki arkeolojik malzemelerin ikonografileri ele alınarak geçiş bölgeleri tespit edilmiştir. “Lotus” ve “Kutsal Fahişe Figürü” ilişkisi arkeolojik buluntularla ortaya konmuştur.

Bu tezin konusunun seçim sürecinde ve yazılması aşamasında, çalışmalarımı ve araştırmalarımı titizlikle takip edip yönlendirerek daha iyi sonuçların alınması için değerli katkıları ve emekleri için danışmanım Yard. Doç. Dr. Mahmut Bilge BAŞTÜRK'e içten teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım. Bunun yanında çalışmamda Soli-Pompeiopolis Kazıları'nda ortaya çıkarılmış olan ve tezimin kilit noktasını oluşturan malzemeyi çalışma fırsatı veren Dokuz Eylül Üniversitesi Müzecilik Bölümü Başkanı ve Soli-Pompeiopolis Kazıları Başkanı Prof. Dr. Remzi YAĞCI'ya teşekkürü bir borç bilirim. Bilgi ve yönlendirmeleriyle çalışmama farklı bir bakış açısından da yaklaşmamı sağlayan Doç. Dr. Handan ÜSTÜNDAĞ'a teşekkürü bir borç bilirim. Arkeoloji hayatımda bana her zaman bana yol gösteren ve bu aşamaya gelmeme vesile olan Dr. Havva KARADEMİR ve Yard. Doç. Dr. Serap AKÇA ERKOÇ'a içten teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım. Tezimin oluşturulmasında bana çok büyük yardımlarda bulunan Tuğba GÖK, Ferhat ERİKAN, Fatma Gamze ŞAHİN, Zeki Barış BEYOĞLU, Yeliz KAYA, Emre KAYSER, Gözdem GÜLER, Haldun Arda BÜLBÜL, Ayhan YAMANTÜRK, Gülçin KARAKAŞ'a sonsuz teşekkür ederim. Son olarak bugünlere ulaşmamda emeklerini hiçbir zaman ödeyemeyeceğim, bana her türlü desteği veren, bana olan güvenleri konusunda bir an olsun şüphe duymayan, her zaman arkamda duran babam Fatih AKÇINAR ve annem Cevriye AKÇINAR'a şükranlarımı sunarım.

Mehmet AKÇINAR

08.05.2016

ÖZET

Çağdaş zihinlerimize göre, “kutsal” ve “fahişe” sözcükleri birbiriyle çelişkili kavramlardır. “Kutsal” sözcüğü, ilahi bir ruha kendini adamayı akla getirirken, “fahişe” ise, insan bedeninin kirletilmesini düşündürmektedir.

Tarihsel süreç içerisinde Tanrıça: Sümer’de İnanna, Akad’larda İştar, Fenikeli’lerde Astarte, Yunanistan’da Aphrodite, Roma’da Venüs adını taşıyarak yüzyıllar boyu çeşitli toplumların efsanelerinde yaşamıştır. Sümerlilerin yaratmış olduğu tanrıça kendinden sonraki birçok toplumun panteonunda kendine yer bulmuş ve varlığını devam ettirmiştir. Toplumlar kadınlarda görmek istedikleri bütün nitelikleri, tanrıçanın şahsında toplamışlar, onu yüceltmiş, ona tapmış ve hakkında yığınlarla şiir, hikâye yazarak ölümsüzleştirmişlerdir. O, güzelliğin, çekiciliğin, şefkatin, hırsın, kavganın, önderliğin, kurnazlığın ve en önemlisi bereketin ve çoğalmanın sembolü olmuştur.

Aşkı ve seksiyile, insanlara, doğaya yenilenme, çoğalma gücü vermiş, adına yapılan tapınaklarda, onun yerine seks görevi yapmak için toplumların en saygın kadınları yarışmıştır.

Demir Çağ’da; Anadolu-Kıbrıs arasında, bütün Levant ve Batı Akdeniz boyunca yayılmış olan “Astarte-Aphrodite Kültü”nün seramikler üzerindeki yansıması olarak karşılaştığımız “Kutsal Fahişe Figürü” bu tezin konusunu oluşturmaktadır. Demir Çağ ve öncesinde “Kutsal Fahişe Figürü”nün kökenini oluşturan tanrıçalara ait kültler tanıtılmış ve bu kültlere ait yazılı ve arkeolojik kanıtlar ayrıntılı olarak incelenmiştir. İncelenen kültürlerdeki arkeolojik malzemelerin ikonografileri ele alınarak geçiş bölgeleri tespit edilmiştir. “Lotus” ve “Kutsal Fahişe Figürü” ilişkisi arkeolojik buluntularla ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Demir Çağ, Kutsal Fahişe Figürü, İnanna, İştar, Astarte, Aphrodite.

ABSTRACT

To our modern minds, the words “sacred” and “prostitute” seem to be notions in contradiction. While "sacred" suggests dedication to a divine spirit; "prostitute" assumes the defilement of the human body.

Throughout history, the divine mother lived within the various myths of different societies, with the names Inanna in Sumer, Ishtar in Akkad, Astarte in Phoenicia, Aphrodite in Greece and Venus in Rome. The goddess created by the Sumerians found her place and survived in many of the succeeding pantheons. Different communities attributed and idealised goddess with their ideal qualities; worshiped and immortalised her by numerous poetical relics. She has always been the symbol for beauty, attraction, passion, ambition, fight, leadership, canniness and more importantly, the fecundity and fertility.

Through her sex and love, she has inspired the humankind and the nature to reproduce, and most esteemed women of different societies emulated to make sex instead of the goddess, in the temples dedicated to her.

The subject of this study is the “Sacred Prostitute Figure”, encountered as a reflection of the “Astarte-Aphrodite Cult” on the pottery, spread throughout Levant and Western Mediterranean, between Anatolia and Cyprus. Preceding the Iron Age, the cults in relation to the goddesses, where the Sacred Prostitution Figure originated from, were analysed with the help of the written and archaeological data. The iconography on the archaeological material from the analysed cultures were used to determine the possible transition zones. The relation between the “Lotus” and the “Sacred Prostitute” is tried to be revealed in the light of the archaeological material.

Key Words: Iron Age, Sacred Prostitute Figure, Inanna, Ishtar, Astarte, Aphrodite.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET.....	ii
ABSCRAT.....	iii
İÇİNDEKİLER	iv
KISALTMALAR	vi
RESİMLER LİSTESİ.....	vii
TABLolar LİSTESİ.....	ix
HARİTALAR LİSTESİ.....	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇALIŞMANIN ARKA PLANI: TERMİNOLOJİ VE KRONOLOJİ

1.1. KUTSAL KAVRAMI VE DİŞİLİĞİN KUTSANMASI	3
1.1.1. Kutsalın Tanımı	4
1.1.2. Dişiliğin Kutsallaşması	6
1.1.3. Kutsal Fahişe Kavramı	10
1.2. DEMİR ÇAĞ ÖNCESİ	10
1.2.1. Mezopotamya	11
1.2.2. Assur.....	14
1.2.3. Babil	16
1.2.4. İsrail.....	18
1.3. DEMİR ÇAĞ	19
1.3.1. Assur	20
1.3.2. Babil	21
1.3.3. Kıbrıs	22
1.3.4. Lidya.....	23

İKİNCİ BÖLÜM

DEMİR ÇAĞ ÖNCESİ KUTSAL FAHİŞE FİĞÜRÜ

2.1. MEZOPOTAMYA'DA AŞK VE BEREKET TANRIÇASI.....	24
2.1.1. Sümer-İnanna	24
2.1.2. Assur/Babil-İştar	33
2.2. MUSEVİLİK/KENANİ HALKI/İSRAİL-ASHERAH.....	39
2.3. GENEL DEĞERLENDİRME VE KARŞILAŞTIRMA.....	44

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DEMİR ÇAĞ'DA KUTSAL FAHİŞE FİĞÜRÜ

3.1. ASSUR/BABİL-İŞTAR	48
3.2. İRAN-ANAHİTA	49
3.3. FENİKE-ASTARTE/AŞTORET/AŞTAR	51
3.4. KIBRIS-APHRODITE/ASTARTE/WANASSA/PAPHİA	55
3.5. GENEL DEĞERLENDİRME VE KARŞILAŞTIRMA.....	65
SONUÇ.....	68
KAYNAKÇA	72
EK (HARİTALAR)	84
ÖZGEÇMİŞ.....	91

KISALTMALAR

Age	: Adı Geçen Eser
Bkz.	: Bakınız
Çev.	: Çeviren
Ed.	: Editör
Fig.	: Figür
M. Ö.	: Milattan Önce
M. S.	: Milattan Sonra
Res.	: Resim
s.	: Sayfa/lar
ss.	: Sayfa Sayısı
TDK	: Türk Dil Kurumu
vd.	: ve diğerleri
yy.	: yüzyıl

RESİMLER LİSTESİ

Resim 1: Brassempouy Venüsü	7
Resim 2: Hohle Fels Venüsü	7
Resim 3: Willendorf Venüsü	8
Resim 4: Çatalhöyük Kadın Figürinleri	9
Resim 5: Tanrıça İnanna/İştar Betimi (M. Ö. 2400)	25
Resim 6: İnanna'nın Simgesi "halka-direk"	25
Resim 7: Akkad Dönemi Silindir Müdür Üzerinde Tanrıça İnanna Betimi	26
Resim 8: Shulgi ve İnanna'nın Kutsal Evliliği, Çivi Yazılı Tablet Ön ve Arka Yüzü ..	28
Resim 9: E-anna Kutsal Alanı, Uruk (Warka)- Geç Uruk Dönemi	29
Resim 10: E-anna Kutsal Alanı, Uruk (Warka).....	29
Resim 11: Nippur Kenti İnanna Tapınağı Planı	30
Resim 12: Kutsal Evlilik Sahneli Pişmiş Toprak Adak	31
Resim 13: Kutsal Evlilik Sahneli Pişmiş Toprak Adaklar	31
Resim 14: Warka Vazosu, "Kutsal Evlilik" (Uruk, M. Ö. 3000)	32
Resim 15: İnandık Vazosu, "Kutsal Evlilik" (Erken Hitit Dönemi)	32
Resim 16: Tanrıça İştar Betimi-Susa	33
Resim 17: M. Ö. 8.yy Silindir Müdür Üzerinde Tanrıça İştar Betimi.....	33
Resim 18: Tanrıça İştar'ın Simgesi "Diskle Çevrelenmiş Yıldız"	34
Resim 19: Tanrıça İştar'ın Simgesi "rozet"	34
Resim 20: Gılgamış Destanı, Tablet I ve II	35
Resim 21: Orta Assur Kanunları, 40. Madde Orijinal Metni	35
Resim 22: Uruk Kenti İnanna Tapınağı Ön Cephesi (Orta Babil Dönemi)	36
Resim 23: Assur İştar Tapınağı	37
Resim 24: Cinsel Organ Maketleri	37
Resim 25: Birleşme Sahneleri, Metal Eserler	38
Resim 26: Birleşme Sahnesi, Pişmiş Toprak	38
Resim 27: Birleşme Sahneleri, Pişmiş Toprak	38
Resim 28: Birleşme Sahneleri, Pişmiş Toprak	39
Resim 29: Tanrıça Asherah	40
Resim 30: Tanrıça Asherah, Altın Kolye Ucu ve Pişmiş Toprak Plaka	41

Resim 31: Tanrıça Asherah, Pişmiş Toprak Heykelcikler	41
Resim 32: Kral Şu-Sin Tableti	43
Resim 33: Kral Esarhaddon Yazıtı'ndan "İnanna" İle İlgili Parçalar	48
Resim 34: Artaxerxes II ve Tanrıça Anahita	49
Resim 35: Tanrıça Anahita Betimleri, M. S. 300/400-Sasani Dönemi	50
Resim 36: Kangavar Anahita Tapınağı, Part Dönemi, M.Ö 248- M.S 224	50
Resim 37: Tanrıça Aştar/Aştoret (Astarte).....	51
Resim 38: Kral Eshmoun'azar'ın Lahdi ve Yazıtı	52
Resim 39: Sol: Milk'ashtart'ın Tapınağı, Sağ: Tanrıça Astarte'nin Tapınağı	53
Resim 40: Pencere İçerisinden Bakan Tanrıça ya da Rahibesi	53
Resim 41: Astarte Kültünde Lotus ve Rozet Kullanımı	54
Resim 42: Tridachna Shell, Fenike-Abu Habba	54
Resim 43: Paphos Aphrodite Tapınağı	56
Resim 44: Kition Aphrodite-Astarte Tapınağı	56
Resim 45: Sol: Akropolis Yazıtı , Sağ: Kition Yazıtı	57
Resim 46: Mısır Kültüründe Cinsel İçerikli Sahnelerde Lotus Bezemeleri	58
Resim 47: Mısır Kültüründe Lotus Bezemeleri	58
Resim 48: Kıbrıs Kökenli Kaplar Üzerindeki Lotus Bezemeleri	59
Resim 49: Kıbrıs-Achna Kökenli Tabak (İç Kısım)	59
Resim 50: Kıbrıs-Achna Kökenli Tabak (Dış Kısım)	60
Resim 51: Sol: Hubbard Amphorası; Sağ: II. Ormidhia Amphorası	60
Resim 52: Soli-Pompeiopolis Kazıları, Bichrome IV Amphorası 'Lotus'	62
Resim 53: Soli-Pompeiopolis Kazıları, Bichrome IV Amphorası 'Lotus' (Detay)	63
Resim 54: Soli-Pompeiopolis Kazıları, Bichrome IV Amphorası 'Aphrodite-Astarte'.63	
Resim 55: Soli-Pompeiopolis Kazıları, Bichrome IV Amphorası 'Aphrodite-Astarte' (Detay).....	64

TABLÖLER LİSTESİ

Tablo 1: Paleolitik Çağ Kronolojisi	6
Tablo 2: Neolitik Dönem Kronolojisi	8
Tablo 3: Prehistorik Dönem Mezopotamya Kronolojisi	11
Tablo 4: Sümer Kronolojisi	12
Tablo 5: Akkad Kronolojisi	13
Tablo 6: III. Ur Hanedanlığı	14
Tablo 7: Eski Assur Kral Listesi	15
Tablo 8: Orta Assur Kral Listesi	16
Tablo 9: Eski Babil Kral Listesi	17
Tablo 10: Orta Babil Kassit Hanedanlığı Kral Listesi	17
Tablo 11: İsrail Kronolojisi	18
Tablo 12: Demir Çağ Kronolojisi	19
Tablo 13: Kıta Yunanistan, Batı Anadolu Kronolojisi ve Anadolu Kronolojisinin Karşılaştırılması	20
Tablo 14: Orta Assur Kral Listesi	20
Tablo 15: Yeni Assur Kral Listesi	21
Tablo 16: Yeni Babil Kral Listesi	21
Tablo 17: Kıbrıs Kronolojisi	22
Tablo 18: Lidya Kronolojisi	23
Tablo 19: Demir Çağ Öncesi Kültürlerinde Aşk ve Bereket Tanrıçası.....	24
Tablo 20: Demir Çağ Öncesinde Tanrıça Kültleri	47
Tablo 21: Tanrıça Tapınaklarındaki Rahibeler İçin Kullanılan Kelimeler	47
Tablo 22: Demir Çağ'da Tanrıça Kültleri	67
Tablo 23: Tanrıça Kültlerinin Topluma Yansımaları	71

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 1: Mezopotamya	85
Harita 2: Sümer ve Akkad Egemenlik Bölgeleri	85
Harita 3: Sümer Şehir Devletleri	86
Harita 4: Assur ve Babil Şehir Devletleri	86
Harita 5: Kassitler Dönemi Babil	87
Harita 6: İsrail, Fenike, Yahuda ve Filistin	87
Harita 7: Yeni Assur Krallığı (Assur İmparatorluk Dönemi).....	88
Harita 8: Yeni Babil Krallığı (Assur İmparatorluk Dönemi)	88
Harita 9: Kıbrıs	89
Harita 10: Lydia	89
Harita 11: Kutsal Fahişe Kültü'nün Yayılım Alanları	90

GİRİŞ

Fahişeliğin kutsallaştırılması Mezopotamya coğrafyasında başlamıştır. Tapınağa bağlı olarak tanrı ile insan arasındaki aracı konumunda görev alan bu kadınlar, yöneticiler ve toplumlar tarafından kabul görmüş, statüleri yönüyle dünyevi fahişelerden ayrıştırılmıştır.

Tez kapsamında incelenen toplumlarda karşılaşılan yasalar bu duruma netlik sağlamıştır. Örnek olarak: Orta Assur Kanunları olarak bilinen yasanın, 40. maddesidir. *“Fahişe örtülü değildir, başı açıktır. Örtülü bir fahişeyi gören olursa, onu tutuklayacak, şahitler çıkaracak, saray mahkemesine onu götürecektir; ziynetlerini almayacaklar, onu yakalayan elbisesini alacaktır. Ona elli sopa vuracaklar, başına zift dökcekler. Eğer bir adam örtülü bir fahişeyi görür, onu serbest bırakır (yakalamaz) ve saray mahkemesine götürmezse o adama elli sopa atılacaktır. Onu ihbar eden elbisesini alacak, kulaklarını delecekler, iplik geçirecekler, arkasına bağlayacaklar. Bir ay süreyle kralın haberciliğini yapacaktır...”*¹. Dünyevi fahişelere ilişkin böyle bir yasa söz konusuysa tapınağa bağlı fahişeler sokağa çıkarken başlarını örtmelerinde herhangi bir yasaklama varlığına rastlanılmamıştır². Bunun benzeri yasalar Mezopotamya coğrafyasında yer alan birçok toplumda görülmektedir.

Dünyevi fahişelere ilişkin yasalara örnek olarak verilebilecek bir diğer toplum Yunanistan’dı. Buradaki dünyevi fahişelerin bir araca binmesi yasaktı ve giysilerinin onları diğer kadınlardan ayırtıracak şekilde olması gerekiyordu. Mor renkte giysiler giymesi, mücevher takması yasaktı. Gündüzleri sokağa çıkması, tapınaklara ve herhangi bir dinsel törene katılması da yasaktı. Saçlarını sarı, kırmızı ya da maviye boyatmaları zorunluydu. Solon’un koyduğu bir yasayla dünyevi fahişelerin vatandaşlık hakları da ellerinden alınmış, çocukları gayri meşru sayılmıştır³.

¹ Yasaya ait daha fazla bilgi için bkz. Orta Assur Kanunları.

² Dünyevi Fahişe ile Tapınak Fahişesi arasındaki ayrım için bkz. Schmökel, 1961, s. 37.

³ Dünyevi fahişelik ile ilgili olarak daha fazla bilgi için bkz. Qualls-Corbett, 2001; Berkowitz, 2013.

Demir Çağ'da, "Aphrodite-Astarte" kültürünün seramikler üzerindeki yansımada karşılaştığımız ve "Kutsal Fahişe Figürü" olarak adlandırdığımız kompozisyonlarıyla zengin bir repertuarın varlığı ortaya çıkarılmıştır.

Bu kültürün kökenine ilişkin arkeolojik verileri Mezopotamya'da bulmaktayız. Mezopotamya'da "Inanna-Dumuzi", "Gılgamış-İştar", "Shamhat-Enkidu" mitsel anlatımlarının yapılan kazılarla ortaya çıkarılmış olan arkeolojik verileri kültürün varlığını desteklemektedir. Toplumlar Tanrıça adına tapınaklar yapmış ve Tanrıça için bu ritüelleri gerçekleştirmiştir. Tapınaklardan çıkan pişmiş toprak levhalar üzerinde betimlenen birleşme sahneleri, bu tapınaklarda kültürün devam ettiğini göstermektedir. Krallara ait yazıtlar üzerinde yer alan anlatımlarda kültürün işleyişteki detaylarına dair verilere ulaşılmıştır. "Kutsal Fahişe Figürü"nün daha iyi anlaşılabilmesi için bu figürü oluşturan "Aphrodite-Astarte" kültürünün ayrıntılı bir biçimde incelenmesi gerekmektedir. Bu gereklilik, çalışmamızın çıkış noktasını oluşturmuştur.

"Demir Çağ'da Kutsal Fahişe Figürü: Kökeni, İkonografisi ve Yayılımı" başlıklı bu çalışma, "Kutsal Fahişe Figürü"nün, Mezopotamya'da başlayan kutsal fahişelik kültürüyle ilişkisini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Birinci bölümde çalışmamızın genelinde karşılaşacağımız coğrafya, terminoloji ve kronoloji anlatılmıştır.

Çalışmamızın ikinci bölümünde, Demir Çağ'da "Kutsal Fahişe Figürü"nü ve "Aphrodite-Astarte" kültürünü oluşturan, Mezopotamya'da Demir Çağ öncesindeki kutsal fahişelik ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde ise çalışmamızın konusunu oluşturan "Kutsal Fahişe Figürü" ve lotus koklama sahnesi ilişkisi verileri incelenmiştir.

Tez kapsamında verilen kronolojilerin tamamı Orta Kronoloji'ye göre verilmiştir⁴.

Bir bütünlük oluşturması yönüyle görseller metin içerisinde verilerek tez akışında kopuklukların yaşanmaması sağlanmıştır.

⁴ Orta Kronoloji ile ilgili daha fazla bilgi için bkz. Kuhrt, 1997; Potts, 1999; Akkermans ve Schwartz 2003; Mieroop, 2006; Sagona ve Zimansky, 2009.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇALIŞMANIN ARKA PLANI: TERMİNOLOJİ VE KRONOLOJİ

1.1. KUTSAL KAVRAMI VE DİŞİLİĞİN KUTSANMASI

İnsanoğlunun yeryüzündeki varlığından itibaren karşılaştığı kutsal kavramı; ilkel dönemlerde tabiat içerisinde olup tanımlayamadıkları durum ve nesnelere atfedilmiştir. Avcı-toplayıcı düzenden tarıma geçiş ile birlikte kutsallığın isimlendirmesindeki çeşitlilik giderek artmıştır.

Kutsal kavramının çeşitlenmesine ilişkin bu tüm isimlendirmeler için Mircea Eliade (1991:ix) “*hiorophanie* [kutsalın tezahürü]” terimini önermiştir. Böylelikle kavramın içeriğine ilişkin bir kesinlik ortadan kaldırılmıştır. En ilkellerinden en gelişkinlerine kadar, örneğin kutsalın herhangi bir nesnenin, bir taşın veya bir ağacın içinde ortaya çıkmasından, bir Hristiyan için Tanrı’nın İsa’da bedene bürünmesi cinsinden yüce bir kutsalın tezahürüne kadar, süreklilik çözümü sağlanmıştır (Eliade, 1991:ix).

Kadının toplum içerisindeki durumuna ilişkin arkeolojik verileri incelediğimizde Paleolitik Çağ’a kadar uzanan bir sürece kadar gittiği görülmüştür. Bu dönem içerisinde yer alan kadının sadece toplayıcı olarak değil, aynı zamanda av esnasında erkekler ile birlikte bulunduğu ya da şamanlık gibi görevlerde yer aldığını gösteren buluntular ortaya çıkmıştır (Kolankaya-Bostancı, 2014:191).

Tarımın keşfiyle birlikte kadının toplum içerisindeki yeri değişime uğramaya başlamıştır. Hayvan dünyasıyla dinsel nitelikteki ilişkilerin yerini, insan ile bitkiler arasındaki mistik dayanışma almıştır (Eliade, 2000:58). Kadın ve dişiliğin kutsallığı ön plana çıkarak toprağın kendilerinin müdahalesi olmadan bereketiyle ürünler vermesi, kadının doğurganlığıyla özdeşleşmiştir. Çünkü bu yaratılışın sırrına kadın vakıftır. (Eliade, 2000:58).

1.1.1. Kutsalın Tanımı

Kutsal kelimesini etimolojik olarak incelediğimizde Eski Türkçe “kut⁵” [rahmet, bereket, baht, talih] kelimesinden türetilmiştir (Nişanyan, 2003:255).

Kut, kavramsal yönüyle soyut, ortaya çıkardığı görünümüleri açısından ise somut bir karakter taşımaktadır (Başer, 2011:86).

Reşit Rahmeti Arat “kut” kelimesini, Kutadgu Bilig çevirisinde “saádet”, “tâlih”, “mutluluk” ve birkaç yerde de “devlet” olarak vermiştir (Başer, 2011:86).

Kut, doğal bir sesin yansımasından oluşan, doğanın etkisini taşıyan, çağlar geçtikçe değişik anlamalar kazanan bir sözcüktür. Latin dillerinde “kut” kökünün karşılığı “sac” köküdür. Kutsallık içeren sözcükler bu “sac” kökünden türetilmiştir. Fransızca “sacré”, Latince “sacra”, İspanyolca “sagrado”, İtalyanca “sacro”. Yunanca “sac” kökünün karşılığında “hag”, “ag”dan türetilen “hagia”, “agia” bulunmaktadır. Ayrıca “kut” Farsça “şügûn/şükûn” ve Arapça “sad” köklerine karşılık gelmektedir (Eyüboğlu, 1988:212).

Eski Türklerde kut sözcüğü ulus yöneticilerinin adlarını oluşturmaktadır. Örneğin: Kutalmış, Kutulmuş, Kutluğ Kağan gibi. Kut kökünün tanrısal, doğal ve özel olmak üzere farklı güç ve nitelikleri söz konusudur. Tanrı kutsaldır, ulusu yöneten önder kutsaldır, kimi doğal varlıklar kutsaldır. Bunlara ilişkin örnekler vermek gerekirse; Göktanrı, Kutluğ Kağan, Güneş (Eyüboğlu, 1988:212).

Diğer bir yandan Sümer, Hitit öncesi Anadolu, Mısır, Hint inançlarında “boğa” kutsaldır, tanrı gibi, güneş gibi, kağan gibi onun da varlığında kut saklıdır. Kut kimi yerde görünen, kimi yerde görünmeyen bir güç, bir erk niteliğindedir (Eyüboğlu, 1988:212).

Kutsal kelimesinin farklı dillerdeki yazım ve anlamlarına ilişkin verilere baktığımızda:

Farklı dillerde kutsal kelimeleri;

Yunanca: *ίερ-ός, ά, όν* [mukaddes] (Sinanoğlu, 1953:120)

⁵ Orhun ve Uygur Kağan Yazıtlarına göre. Sevan Nişanyan’ın, *Sözlerin Soyağacı* adlı kitabının, xiii sayfasına bakınız. Adam Yayınları: İstanbul, 2003.

Latince: *Sac-er/rī* [kutsal, mukaddes; adanmış, kutsanmış] (Kabaagaç ve Alover, 1995:533)

İspanyolca: *Bendito, celestial, sacro, sagrado* ve *santo* (Çankaya ve Gonzalez, 2005:658)

İtalyanca: *Santo* ve *sacro* (Emilia, 1955:407; Tanış, 1986:1285),

Fransızca: *Sacré, divin* ve *saint* (Tuğlacı, 1991:446),

Almanca: *Sakral* [kültle ilgili] ve *heiling* (Güç, 1998:338; Öztekin, 2008:4)

İngilizce: *Sacred* ve *holy* [kutsal, mukaddes, mübarek, tanrı ve tabiatüstünün alanına ait olan şeyler] kelimeleri kullanılmıştır (Arıkan, 1985:183, 333; Güç, 1998:338).

Kutsal kitaplardaki kutsal kelimeleri;

Eski Ahit'te: *Gados* ve *gödeş* [bir şahsı ya da eşyayı tanrısal kullanıma tahsis etme] (Güç, 1998:339),

Yeni Ahit'te: *Hagios* [ayırma ve böylece Tanrı'ya tahsis etme] (Güç, 1998:339),

Kur'an-ı Kerim'de: *Kuddūs, mukaddes* [temiz ve pak olma], *harem, haram, bâreke, tebâreke* ve *mübârek* vb. kelimeler karşımıza çıkmaktadır (Güç, 1998:339).

Kutsal kelimesinin tanımlamalarına baktığımızda ise;

- Roger Caillois, *L'Homme et le Sacré* adlı kitabında kutsalı şu şekilde tanımlamıştır:

Ashnda, genel kutsal hakkında söylenebilecek faydalı tek şey, terimin tanımlanmasında gizlidir: yani onun, kutsaldışının zıddı olmasıdır. Bunun açık bir ifadesi ortaya konulmaya kalkışıldığında bir takım zorluklarla karşılaşılır. Ne kadar temel olursa olsun, hiçbir formül olguların labirentvari karmaşıklığını çözemez (Eliade, 2005:18).

- Toplumbilimci Durkheim kutsalın tanımlanmasına ilişkin “Kutsallık, yalnız tanrılara özgü bir nitelik değildir. Her şey kutsal olabilir. Kutsal şeylerin sınırları belirlenemez, dinlere göre değişir” (Hançerlioğlu, 1993:279) demiştir.

- Temiz, günden uzak, Tanrı'ya adanmış⁶,

- Tanrıların hakkı olan pay (Demirci, 2013:14),

- Tanrıya adanmış olan, tanrısal olan (TDK, 1988:939),

⁶ *İncil (The New Testament-The New King James Version)* kitabının, 309. sayfasındaki sözlük bölümüne bakınız. Yeni Yaşam Yayınları: İstanbul, 1996.

- Dinsel saygıya değer (Hançerlioğlu, 1993:279),
- Yüce, yüksek, temiz, çok derin bir saygı uyandıran veya uyandırması gereken; bozulmaması, dokunulmaması, karşı çıkılmaması icap eden bir varlık, bir şey veya yer (Öztekin, 2008:5),

Tüm bu tanımlamalara ek olarak; kutsal kendini her zaman ‘doğal’ gerçeklerden tamamen farklı bir gerçek olarak göstermektedir (Eliade, 1991:viii).

1.1.2. Dişiliğin Kutsallaşması

Kadının kutsallaşmasına ilişkin arkeolojik veriler Paleolitik Dönem’e⁷ kadar gitmektedir (Tablo 1) (Kolankaya-Bostancı, 2014:193). Taş, kemik, boynuz, fildişi ve pişmiş topraktan yapılmış “Venüs” olarak adlandırılan kadın heykelcikleri bu buluntular arasındaki en belirgin özellik gösteren kanıttır (Res. 1, 2, 3).

Tablo 1: Paleolitik Çağ Kronolojisi

PALEOLİTİK ÇAĞ KRONOLOJİSİ	
ALT PALEOLİTİK	G. Ö. 2.500.000-200.000 Yılları Arası
ORTA PALEOLİTİK	G. Ö. 200.000-40.000 Yılları Arası
ÜST PALEOLİTİK	G. Ö. 40.000-10.000 Yılları Arası

Kaynak: Taşkiran, 2012: 171-193’den düzenlenmiştir.

Fransa’nın güneydoğusundan, Sibiry’a Baykal Gölü’ne ve Kuzey İtalya’dan Ren Nehrine kadar olan geniş bir coğrafyada yayılım gösteren bu kadın heykelcikleri avcı-toplayıcı bir yaşam biçimine sahip olan insan gruplarındaki sosyal rollere ilişkin bilgiler vermektedir (Eliade, 2000:33). Araştırmacılar⁸ tarafından bu heykelciklerin önceleri hamilelik ve bereket ile ilgili oldukları fikri kabul edilirken, Rice⁹ bu heykelciklerin “kadınların genç kızlıktan yaşlılığa kadar olan çeşitli evrelerini temsil eden, ev bekçisi-koruyucu ruh, şaman, ölüm ve yeniden doğuşun simgesi” gibi çeşitli

⁷ Üst Paleolitik Dönem: M. Ö. 40.000-10.000 tarihleri arasına tarihlendirilmektedir. Daha detaylı bilgi için bkz. Taşkiran, H. (Mayıs 2012), “*Prehistorya; Tarih Öncesi Arkeolojisi*”, Kuvaterner Bilimi, Ankara Üniversitesi Yayınları No: 350, Ankara, ss. 171-193.

⁸ Berenguer 1973:51-52; Yalçınkaya 1973:203; Wymer 1982:258; Duhard 1993:87; Russell 1998:262; Jennet 2008: 4, 39.

⁹ Daha detaylı bilgi için bkz. Rice, 1981:402-414.

işlevlere sahip olduklarını ortaya koymuştur. Yeni araştırmalar bu düşüncayı destekler niteliktedir (Kolankaya-Bostancı, 2014:193).

Resim 1: Brassempouy Venüsü

Kaynak: Jennet, 2008: 7, Figür 5

Resim 2: Hohle Fels Venüsü

Kaynak: Morriss-Kay, 2012: CD1590, Figür 1

Resim 3: Willendorf Venüsü

Kaynak: Antl-Weiser, 2008: 21, Figür 2

Neolitik Dönem’de (Tablo 2) kadının kutsallaştırılmasına ilişkin arkeolojik verileri incelediğimizde ‘Ana Tanrıça’ olarak isimlendirilen heykelcikler görülmektedir.

Tablo 2: Neolitik Dönem Kronolojisi

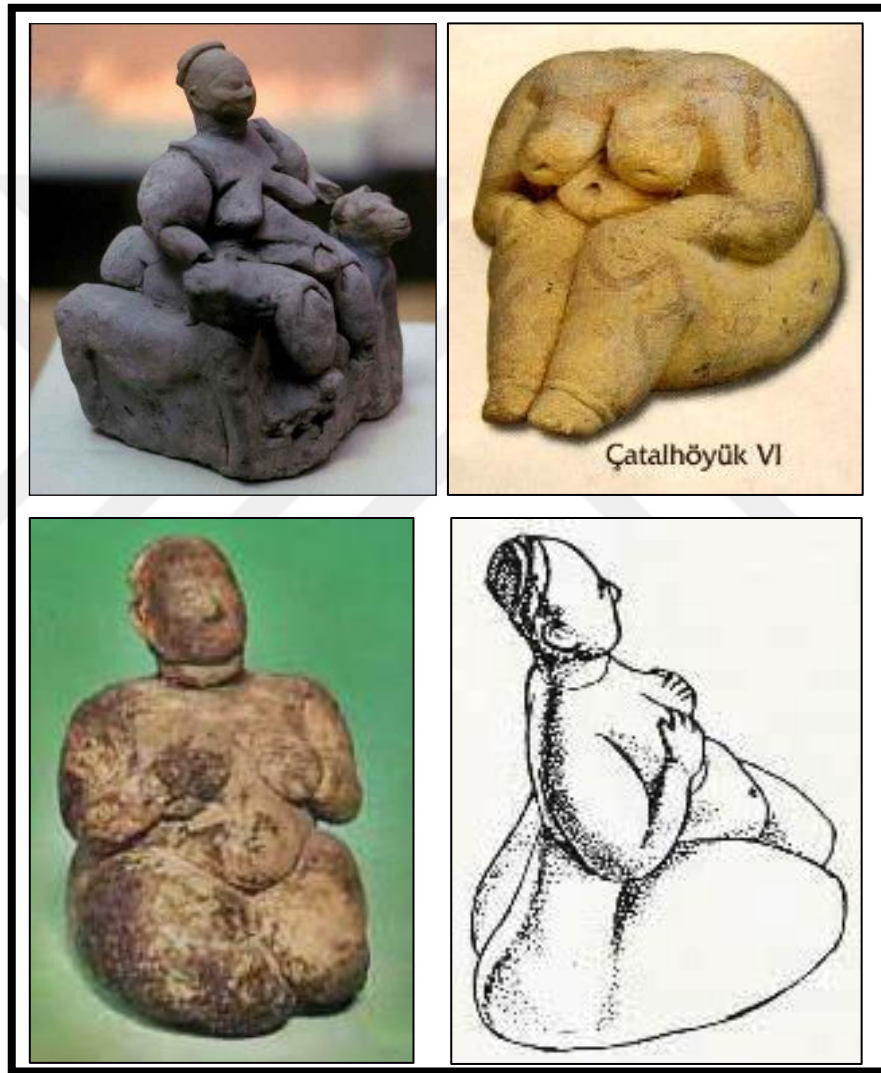
NEOLİTİK DÖNEM KRONOLOJİSİ	
ÇANAK ÇÖMLEKSİZ NEOLİTİK A	M. Ö. 10000-8700
ÇANAK ÇÖMLEKSİZ NEOLİTİK B	M. Ö. 8700-6800
ÇANAK ÇÖMLEKLİ NEOLİTİK A	M. Ö. 6800-6500
ÇANAK ÇÖMLEKLİ NEOLİTİK B	M. Ö. 6500-6000

Kaynak: Sagona ve Zimansky 2015’den düzenlenmiştir.

Ana Tanrıça figürinlerinin, özellikle Orta ve Batı Anadolu’da İlk Çanak Çömlekli Neolitik Dönem’in ileri evrelerinde yaygınlaştığı görülmektedir. Bu figürinlerin, çoğalma, bereket ve doğanın yaratıcı gizemini temsil ettikleri düşüncesiyle birlikte; doğrudan Tanrıça’yı yansıttığına inanılıyor ve onlara saygı gösteriliyordu. Ayrıca Tanrıça’nın yerine geçen, onu temsil eden kutsal bir simge olarak kabul edilmektedir (Umurtak, 2002:109).

Anadolu platosunda Çatalhöyük'te kadın figürinlerine rastlanır. Yerleşimin erken dönemlerinde figürin yapımında kil, kireç taşı, alabaster, volkanik taşlar, beyaz mermer gibi hammaddeler kullanılmıştır (Umurtak, 2002:109).

Şekil yönüyle kadınlarda karın, göğüsler, kol ve bacaklar çok iri, abartılı bir biçimde yapılmıştır (Res. 4). Bu özellikleriyle, Avrupa Üst Paleolitik Çağ kültürlerinde görülen venüsler ile benzeşmektedir (Umurtak, 2002:109).

Resim 4: Çatalhöyük Kadın Figürinleri
Kaynak: Umurtak, 2002; Sümer, 2007'den düzenlenmiştir.

1.1.3. Kutsal Fahişe Kavramı

Kutsal Fahişelik çeşitli inanç sistemlerinde, özellikle bereket tanrıçası kültleriyle ilişkilidir. Kadınlar kendilerini tapınaklara adayarak, tanrıçanın rahibesi kabul edilirlerdi. “Kutsal evlilik”¹⁰ ayinlerinde krallar ile tanrıça yerine (tanrıça gibi) ilişkiye giren rahibelerdir (Gündüz, 1998:228). Bazı kültürlerde evlilik öncesinde yapılması gereken bir ritüel¹¹, bazılarında ise drahome¹² için tapınağa bağlı olarak yapılan fahişelik şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu durumdaki kadınlar “Kutsal Fahişe”¹³ veya “Tapınak Fahişesi” olarak adlandırılır.

Çağdaş zihinlerimize göre “kutsal” ve “fahişe” sözcükleri birbiriyle çelişkili kavramlardır. “Kutsal” sözcüğü, ilahi bir ruha kendini adamayı akla getirirken, “fahişe” ise insan bedeninin kirletilmesini düşündürmektedir. Ruhsallık cinsellikten bu denli ayrıyken, bu iki sözcük “Kutsal Fahişe” kavramında birleşmektedir (Qualls-Corbett, 2001:9).

“Kutsal fahişe kavramı” ilk olarak Mezopotamya’da Tanrıça İnanna’da ortaya çıkmaktadır. İnanna kendini “Sevecen bir fahişe olan ben” diye tanımlarken, Babil’de onun yerini tutan İştâr ise kendini, “Fahişelerin Anası”, “Babil’in Kutsal Fahişesi” olarak nitelendirmektedir (Yağcı, 2006:802).

Kutsal fahişe, tanrıçaya adanmış ölümlü bir kadındır. Güzelliği, zarafet dolu hareketleriyle, kaygılardan bağımsız olarak kendi cinselliğinin farkındadır. Bu özellikler aynı zamanda tanrıçaya da aittir (Qualls-Corbett, 2001:93).

1.2. DEMİR ÇAĞ ÖNCESİ

Bu bölümde anlatılacak olan coğrafya ve kronoloji, tezin 2. bölümünü oluşturan “Demir Çağ Öncesi Kutsal Fahişe” kısmındaki kültürlere ilişkin bilgiler içermektedir. Kutsal fahişeliğin kökeni Mezopotamya coğrafyasına dayanmaktadır. Demir Çağ öncesine tarihlendirilen Sümer, Akkad, Eski Assur Krallığı, Orta Assur Krallığı [Tiglat-

¹⁰ Daha detaylı bilgi için bkz. Bölüm 2.2.1.

¹¹ Daha detaylı bilgi için bkz. Bölüm 3.1.

¹² Drahome: evlenecek kızların, erkeğe ödedikleri çeyiz parasıdır.

¹³ Daha fazla bilgi için bkz. Wilamowitz-Moellendorff, 2012; Boas, 1905; Brown, 1991; Vanoye, 1990; Kurke, 1996; Dillon, 2001; Goff, 2004.

Pileser I (M. Ö. 1114-1076)'e kadar], Eski Babil Krallığı ve Orta Babil Kassit Krallığı bu bölüm başlığı altında anlatılmıştır.

1.2.1. Mezopotamya

Sözcük anlamı “iki ırmağın arasındaki ülke” şeklinde bilinen Mezopotamya (Harita 1), Tevrat'ta “Aram-Nakharaim” (bazı kaynaklarda Sincar) şeklinde geçmektedir. Araştırmacılar Mezopotamya sözcüğünün Yunanca'dan geldiğini ileri sürmüşlerdir. Yunanca “mesos” orta anlamında, “potamos” ise ırmak kelimesiyle tanımlanır. Bu iki sözcüğün birleşmesiyle Mezopotamya adının oluştuğu gibi iki ırmak arasında kalan yer olarak belirtilir. Araplar ise Mezopotamya bölgesine “Beynennehr” adını vermişlerdir. Mısırlılarda yine iki nehir arasındaki anlamını içeren “Naharina” kelimesini kullanmışlardır (Bertman, 2003:2; Narçın, 2010:284; Köroğlu, 2011:12; Somervill, 2009:7-8).

Daha genel olarak Mezopotamya terimi bu bölge ile ilişkilendirilen bütün bir uygarlığı kapsayacak anlamda kullanılmıştır; dolayısıyla bu terim fiilen günümüzdeki Irak'ın sınırlarını Suriye'ye doğru aşan ve içine Türkiye ile İran'ın bazı kısımlarını da alan bir bölge için kullanılmaya başlanmıştır. Mezopotamya uygarlığının en belirleyici etkisi, günümüzdeki adlarıyla İran, Lübnan, Ürdün, İsrail, Mısır, Suudi Arabistan, Körfez Ülkeleri, Türkiye, Kıbrıs ve Yunanistan'a dek yayılan bir alana kadar hissedilir (Black-Green, 2003:9).

Prehistorik Dönem Mezopotamya Kronolojisi: M. Ö. 6. Binyılın ilk yarısından başlayarak M. Ö. 2900'leri kapsayan dönemdir (Tablo 3).

Tablo 3: Prehistorik Dönem Mezopotamya Kronolojisi

PREHİSTORİK DÖNEM MEZOPOTAMYA KRONOLOJİSİ	
HALAF DÖNEMİ	M. Ö. 5600-5000
OBEYD DÖNEMİ	M. Ö. 5500-4000
URUK DÖNEMİ	M. Ö. 4000-3100
CEMDET NASR DÖNEMİ	M. Ö. 3100-2900

Kaynak: Köroğlu, 2011: 43-55'den düzenlenmiştir.

Sümer: Güney Mezopotamya bölgesine verilen addır (Harita 2). Eski coğrafi bölge olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sümerler M. Ö. 3000’de Güney Mezopotamya’nın ilk yüksek uygarlığının başlatıcılarıdır (Tablo 4). Arkeologlar, “erken Sümerler” için “Ubaid” adını kullanmışlardır. Çünkü “Ubaid” (bazı kaynaklarda “Obed”) Sümer halkının çoğalmasını sağlayan küçük yerel aşiretin adıdır (Köroğlu, 2011:59).

Mezopotamya’nın güney kesiminde köklü bir kültür olan Obeyd ile Sümerlerin geliştirdikleri yaşam biçimi arasında belirgin bir kesintinin olmayışı, bu toplumun yerel bir halk olabileceğini akla getirmektedir. Ancak; Sümer ülkesine hayat veren Fırat (Buranun/Purattu) ve Dicle (Idiglat/Diglat) nehirleri ile Eridu, Ur, Larsa, Lagaş ve Nippur gibi önemli kent isimlerinin Sümerce olmaması, bu adların bölgede daha önce yaşayan bir toplumdan değiştirilmeden alındığı biçiminde de değerlendirilir (Köroğlu, 2011:59, 60).

Tablo 4: Sümer Kronolojisi

SÜMER KRONOLOJİSİ	
ERKEN HANEDANLAR DÖNEMİ (M. Ö. 2900-2350)	
ERKEN HANEDANLAR I	M. Ö. 2900-2750
ERKEN HANEDANLAR II	M. Ö. 2750-2600
ERKEN HANEDANLAR III A	M. Ö. 2600-2450
ERKEN HANEDANLAR III B	M. Ö. 2450-2350

Kaynak: Bertman, 2003: 340; Köroğlu, 2011: 60’dan düzenlenmiştir.

Akkad (Akad, Agade): Sümer Devleti’nin kuzeyinde Sargon I tarafından kurulmuş olan kent devletinin adıdır (Black-Green, 2003:21; Narçın, 2010:33) (Harita 2).

Akkad adı M. Ö. 2350 yıllarına doğru hem Sami kökenli toplumları ifade etmek hem de Hit-Samarra hattı ile Nippur arasında kalan bölgeyi tanımlamak için kullanılmıştır (Köroğlu, 2011:76).

Akkad (Agade) dönemi olarak bilinen hanedanlıkları M. Ö. 2350-2150 yılları arası dönemi kapsamaktadır (Tablo 5). Kısa bir süreliğine kadim dünyanın en zengin ve güçlü kenti olmuştur. Sümer kaynaklarına göre, Sargon’un torunu Naram-Sin’in hükümdarlığı sırasında harap edilip, viraneye çevrilmiş ve sonsuza değin lanetlenmiş bir kent olarak kalmıştır. Sargon ve hanedanlığının ardından, Sümer diye bilinen ülke

“Sümer ve Akad” adını almıştır. Akkad, Agade’nin farklı bir söylenişidir. (Kramer, 1999:463).

Tablo 5: Akkad Kronolojisi

AKKAD KRONOLOJİSİ		
AKKAD HANEDANLIĞI (M. Ö. 2350-2150)		
SARGON I (AGADE)	M. Ö. 2334-2279	40 YIL
RİMUSH	M. Ö. 2278-2270	9 YIL
MAN-ISHTUSHU	M. Ö. 2269-2255	15 YIL
NARAM-SİN	M. Ö. 2254-2218	56 YIL
SHAR-KALİ-SHARRİ	M. Ö. 2217-2193	25 YIL
İĞİĞİ	M. Ö. ?	
NANİUM	M. Ö. ?	
İMİ	M. Ö. 2192-2190	2 YIL
ELUL-DAN	M. Ö. ?	
DUDU	M. Ö. 2189-2169	21 YIL
SHU-TURUL	M. Ö. 2168-2154	15 YIL

Kaynak: Bertman, 2003: 340; Somervill, 2009: 29-33’den düzenlenmiştir.

Lagaş (Tell al Hiba¹⁴): Sümer’in güneyinde şehir devletidir. Kaynaklarda ilk Sümer kenti olarak verilmektedir (Kramer, 1999:470) (Harita 3).

Nippur (Nuffar¹⁵): Bazı kaynaklarda ‘Nipur’ ya da ‘Nibru-dur-an-ki’ olarak geçmektedir. Sümer’in kutsal şehridir. Güney Mezopotamya’da eski bir din ve kültür merkezi olarak yüzlerce yıl varlığını korumuştur (Narçın, 2010:324; Kramer, 1999:473) (Harita 3).

Kiş (Tell Ingharra & Tell Uhai¹⁶): Sümer şehir devletidir. Sümerlerin Tufan’dan önceki başkentleri olduğu söylenmektedir (Harita 3).

Uruk (Unug): Erek, ‘Ereç’ adıyla da bilinir. Bugünkü adı Warka¹⁷ olan Sümer şehir devletidir. Erek Tevrat’taki adıdır (Harita 3).

Ur (Urim): Bugünkü adı Tel el Mugayir¹⁸ olan Sümer şehir devletidir (Harita 3).

¹⁴ Kent isimlendirmelerinin bugünkü yerleşim yerlerine ilişkin bilgileri için bkz. Bertman, Stephen (2003), *HANDBOOK TO LIFE IN ANCIENT MESOPOTAMIA*, Fact on File: New York.

¹⁵ Age, s. 7.

¹⁶ Age, s. 7.

¹⁷ Age, s. 8.

¹⁸ Age, s. 8.

III. Ur Hanedanlığı (Agade Kent Hanedanlığı): Utu-Hegal'in Ur kentine yönetici (ensi) olarak atadığı Ur-Nammu'nun kentin yönetimini ele geçirerek kurmuş olduğu hanedanlıktır. M. Ö. 2350-2150 yılları arası dönemi kapsamaktadır (Köroğlu, 2011:87) (Tablo 6).

III. Ur Hanedanlığı'nın yıkılışıyla Mezopotamya'da yeni bir sürecin içine girilmiştir. Güneyde Sümerlerin önderliğinde gelişen uygarlık ve büyük kentlerin bu doğrultudaki rekabeti, önce çok parçalı bir yapıya dönüşmüş, ardından da kuzeydeki merkezlere kaymıştır. Güneyde, din ve kültür merkezi olarak Babil, kuzeyde de güçlü bir devlet merkezi konumu kazanan Assur, 2. ve 1. Binyılda bu iki bölgenin temsilcileri olarak ön plana çıkmıştır (Köroğlu, 2011:93).

Tablo 6: III. Ur Hanedanlığı

III. UR HANEDANLIĞI (M. Ö. 2112-2000)	
UR-NAMMU	M. Ö. 2112-2095
SHULGİ	M. Ö. 2094-2047
AMAR-SUEN (AMAR-SİN)	M. Ö. 2046-2038
SHU-SUEN (ŞU-SİN)	M. Ö. 2037-2029
İBBİ-SİN	M. Ö. 2028-2004

Kaynak: Bertman, 2003: 340; Narçın, 2010: 484'den düzenlenmiştir.

1.2.2. Assur (Asur)

Assur, Büyük ve Küçük Zap ırmaklarının Dicle ile birleştikleri kesimde, Dicle Nehri'nin batı kıyısında yer almaktadır. Assur kentinin bugünkü adı Kale el Şergat'tır. Kentin adı tanrı Assur'dan gelmektedir (Köroğlu, 2011:101).

Assurlular, Sümerlerle Akkadların kurdukları kentlerin etrafında yarı göçebe ve Sami halkından oluşan kabilelerin arasında yaşamışlardır. Bu halk Sümer kaynaklarında “Subur” ya da “Subir”, Akadça metinlerde ise “Subartu” olarak geçmektedir (Sever, 2008:53).

M. Ö. 2. Binyılın ortalarında Yukarı Mezopotamya'da şehir devleti olarak ortaya çıkan Assur (Harita 4) güçlenip bir krallığa, ardından ise bir imparatorluğa dönüşerek modern yazarlar tarafından “Doğu'nun Roması” ünvanıyla anılmıştır (Köroğlu, 2011:101).

Eski Assur Krallığı: Kuzey Mezopotamya’da Eski Assur Krallığı’nın siyasal olarak söz sahibi olması I. Şamsi-Adad (1813-1781) döneminde, bölgenin Eşnunna Krallığı’nın baskısından kurtulmasıyla başlar. Krallık yılları belli olmamakla birlikte, listelerde Şamsi-Adad öncesinde I. Erishum, Ikunum, I. Sargon (Sharru-kin), II. Puzur-Assur, Naram-Sin ve II. Erishum adlı 6 kralın adı geçmektedir (Köroğlu, 2011:102) (Tablo 7).

Tablo 7: Eski Assur Kral Listesi

ESKİ ASSUR KRALLIĞI	
ERİSHUM I (ERİŞUM)	Yak. M. Ö. 1906-1867
IKUNUM	Yak. M. Ö. 19.yy’ın Birinci Yarısı
SARGON I (ŞARRU-KİN)	Yak. M. Ö. 19.yy’ın İkinci Yarısı
PUZUR-ASSUR II	Yak. M. Ö. 1850
NARAM-SİN	Yak. M. Ö. 19.yy’ın İkinci Yarısı
ERİSHUM II (ERİŞUM)	Yak. M. Ö. 19.yy’ın İkinci Yarısı
SHAMSHİ-ADAD I	M. Ö. 1809-1766

Kaynak: Bertman, 2003: 72-111’den düzenlenmiştir.

Assur kral listeleri incelenecek olursa, Mitanni egemenliği altında da kesintisiz bir biçimde birçok kralın tahta geçtiği ve kenti yönettiği bilinmektedir. Bu dönemde Mitanni yandaşı sülalelerin liderleri kent yönetimine getiriliyor ve kendilerini kral listelerine gerçek birer kral gibi yazdırıyordu. Bu kralların kökenlerine, etkinliklerine ve yaşadıkları döneme ait hiçbir bilgi yoktur (Köroğlu, 2011:131-132).

Assur 2. Binyıl başlarında (M. Ö. 1920-1750) ticaret ile hem kendi siyasal pozisyonunu hem de Anadolu’nun gelişim çizgisini köklü biçimde değiştirmeye başlamıştır. Assur, Mezopotamya’nın kuzeyinde güçlü bir devlet olarak bu dönem itibarıyla çıkmıştır. Anadolu bu ticaret ağı ile Mezopotamya’nın lüks tüketim mallarıyla ve Assurlu tüccarların tuttukları kayıtlar aracılığıyla ilk kez yazıyla tanışmıştır (Köroğlu, 2011:101).

Orta Assur Krallığı: Assur M. Ö. 1500 yıllarından itibaren, Hurri-Mitanni Devleti’nin egemenliğinde, Kuzey Mezopotamya’daki eski bir krallık merkezi olarak kalmıştır. M. Ö. 14. yy.’ın ortalarına doğru Hitit İmparatorluğu’nun Mitanni’yi zayıflatması ile Assur yeniden siyasi arenada yerini almaya başlamıştır (Köroğlu, 2011:131).

Bu dönem Orta Assur Krallığı olarak adlandırılrsa da Assur ancak bu süreçte Assur-Uballit (1365-1330) ile I. Tiglat-pileser (1114-1076) yılları arasındaki dönemde güçlü bir biçimde varlığını hissettirebilmiştir (Tablo 8).

Tablo 8: Orta Assur Kral Listesi

ORTA ASSUR KRALLIĞI		
ASSUR-UBALLİT	M. Ö. 1365-1330	Demir Çağ Öncesi
ENLİL-NİRARİ	M. Ö. 1329-1320	
ARİK-DEN-İLİ	M. Ö. 1319-1308	
ADAD-NİRARİ I	M. Ö. 1307-1275	
SHALMANESAR I	M. Ö. 1274-1245	
TUKULTİ-NİNURTA I	M. Ö. 1244-1208	
ASSUR-REŞ-İŞİ I	M. Ö. 1132-1115	

Kaynak: Bertman, 2003: 340; Narçın, 2013: 440'den düzenlenmiştir.

1.2.3. Babil

Babil kenti bugünkü Irak coğrafyasındaki adı El Hilla olan kasaba içerisinde yer almaktadır (Harita 4).

Babil, III. Ur Hanedanlığı'nın sona ermesinden sonra 2. Binyılın ilk yarısında adı anılmaya başlayan krallık merkezlerinden biridir. Kent, Sümer nüfusunun yoğun olduğu kesimin biraz kuzeyinde [Güney Mezopotamya], Sami toplumlarının yoğunlaştığı Kiş ve Agade kentlerinin bulunduğu bölgede yer almaktadır. Babil tarih sahnesinde üne kavuşmasını, 6. kralı olan Hammurabi'ye borçludur. Bu döneme kadar silik kalan kent, Hammurabi ile birlikte Sümer ve Akkad mirasına sahip olmuş ve bütün bölgeye adını vermiştir (Köroğlu, 2011:107).

Eski Babil Krallığı: Eski Babil Krallığı'nın ilk kralları üzerine fazla bilgi yoktur. Bunların bölge içerisindeki siyasi olaylarda çok fazla etkin olmadığı görülmektedir. Hammurabi'nin başa geçtiği döneme kadar ki olan kralların geneli kenti korumak için surlar yaptırmış ve ekonomik canlanmayı amaçlayan yenilikler yapmışlardır (Tablo 9).

Tablo 9: Eski Babil Kral Listesi

ESKİ BABİL KRALLIĞI	
SUMUABUM	M. Ö. 1894-1881
SUMULAEI	M. Ö. 1880-1845
SABİUM	M. Ö. 1844-1831
APİL-SİN	M. Ö. 1830-1813
SİN-MUBALLİT	M. Ö. 1812-1793
HAMURRABİ	M. Ö. 1792-1750
SAMSUİLUNA	M. Ö. 1749-1712
ABİ-EŞUH	M. Ö. 1711-1684
AMMİDİTANA	M. Ö. 1683-1647
AMMİSADUKA	M. Ö. 1646-1626
SAMSUDİTANA	M. Ö. 1625-1595

Kaynak: Bertman, 2003: 340; Narçın, 2013: 439'den düzenlenmiştir.

Kassitler: M. Ö. 1595-1157 tarihleri arasında Mezopotamya'da hüküm sürmüş bir krallıktır (Harita 5). Krallığı oluşturan halklar Zagros Dağları'ndan inerek bölgeye yerleşmişlerdir (Bertman, 2003:57). M. Ö. 1595'te Hitit Kralı I. Muşşili'nin Eski Babil Krallığı'nı yıkmasının sonrasında oluşan siyasi boşluktan yararlanarak Babil yönetimine geçmişlerdir (Bertman, 2003:57; Köroğlu, 2011:118). Kral listelerine göre Babil ve çevresinde Kassit sülalesinden Gandaş, Agum, Kaştiliaş ve Karaindaş gibi adlar taşıyan 36 kral hüküm sürmüştür. Fakat bunların büyük bölümünün adları dışında ne tarihleri ne de çalışmaları konusunda bir bilgi sahibi değiliz. Babil'e egemen olan ilk Kassit kralının, listelerde onuncu sırada adı geçen, II. Agum (1570 yılları) olduğu bilinmektedir (Köroğlu, 2011:118) (Tablo 10).

Tablo 10: Orta Babil Kassit Hanedanlığı Kral Listesi

KASSİT KRALLIĞI	
GANDAŞ	M. Ö. ?
AGUM	M. Ö. ?
KASTİLİAŞ I	M. Ö. ?
AGUM II	M. Ö. Yak. 1570
BURNA-BURİAŞ I	M. Ö. ?
KARA-İNDİAŞ	M. Ö. Yak. 1415
KURUGALZU I	M. Ö. ?
KADAŞMAN-ENLİL	M. Ö. ?
BURNA-BURİAŞ I	M. Ö. 1375-1347
ENLİL-NADİN-AHHE	M. Ö. 1159-1157

Kaynak: Bertman, 2003: 73-111; Köroğlu, 2011: 213'den düzenlenmiştir.

1.2.4. İsrail

İsrail, Akdeniz'in güneydoğu kıyısında küçük, dar ve yarı kurak bir bölgedir. Bölge kuzeyde Lübnan, kuzeydoğuda Suriye, doğuda Ürdün, güneybatıda Mısır, batıda ise Akdeniz ile çevrelenmiştir (Ben-Haim, 2003:95-96) (Harita 6).

Yakub'la İsrailoğulları adını almış olan kavim, Musa'dan sonra Musevi, Süleyman'dan sonra Yahudi adlarıyla anılmıştır. Bu isimlendirmelerin hepsi aynı kavmin adıdır (Kızıloğlu, 2012: 3).

Tablo 11: İsrail Kronolojisi

KARŞILAŞTIRMALI İSRAİL KRONOLOJİSİ			
DEMİR ÇAĞ IA	M. Ö. 1200-1140/1130	İSRAİL I	M. Ö. 1200-1000
DEMİR ÇAĞ IB	M. Ö. 1150/1140-980		
DEMİR ÇAĞ IIa	M. Ö. 980-840/830	İSRAİL II	M. Ö. 1000-840
DEMİR ÇAĞ IIb	M. Ö. 840/830-732/701	İSRAİL III	M. Ö. 840-587
DEMİR ÇAĞ IIIa	M. Ö. 732/701-605/586		
DEMİR ÇAĞ IIIc	M. Ö. 605/586-520		

Kaynak: Mazar, 2005: 14'den düzenlenmiştir¹⁹.

İsrailoğulları'nın tarihi Tevrat'a göre M. Ö. 1750'lerde başlamaktadır. M. Ö. 1200'lere kadar Mısır'da köle olan halk, Musa önderliğinde Mısır'dan ayrılmıştır. Tevrat'ta bu dönem Exodus (Çıkış) olarak geçmektedir. M. Ö. 1200-1030 yıllarında İsrail kavimleri düşmanlarıyla mücadele edebilmek için bir araya gelmişlerdir. Bu dönemde yönetici olarak "Hakim" olarak adlandırdıkları kişileri seçmişlerdir. M. Ö. 1020'de ilk Yahudi kralı olarak Saul başa geçmiştir. Ardından oğlu Davud, M. Ö. 1004-965 yıllarında başa geçerek 12 İbrani kabilesini tek bir krallıkta toplamıştır. Kudüs'ü ele geçirerek buraya başkent yapmıştır. Davud döneminde Tevrat'a ilaveler yapılmıştır. Bu kitaba Zebur denmiştir. M. Ö. 965-930 yıllarında krallığın başına Süleyman geçmiştir. Bu dönemde krallık Mısır'dan Fırat'a kadar uzanan topraklara egemen olmuştur. Süleyman'ın ölümünden sonra krallık ikiye ayrılmıştır. Kuzeyde İsrail kabilelerinin 10 tanesi, başkenti Samaria olan İsrail Krallığı'nı, güneyde ise Davud'un soyundan gelen Yahuda ve Benyamin kabilelerinin oluşturduğu Yahuda (Juda) Krallıkları olarak varlığına devam etmiştir. M. Ö. 722 yılında Assur İmparatorluğu, İsrail Krallığı'nın

¹⁹ Genel İsrail Kronolojileri için daha fazla bilgi için bkz. Aharoni ve Amiran 1958; Barkay, 1992.

başkentini ele geçirerek egemenliği altına almıştır. M. Ö. 587 yılında ise Yahuda Krallığı Babil Krallığı'nın istilasına uğramıştır. Persler M. Ö. 535-332 yıllarında bölgeyi ele geçirdikleri dönemde Babil'ler tarafından bölgeden sürgün edilmiş olan Yahudi halkın geri yurtlarına dönmesine izin vermiştir (Kızıloğlu, 2012: 37-40) (Tablo 11).

1.3. DEMİR ÇAĞ

Bu bölümde anlatılacak olan coğrafya ve kronoloji, tezin 3. bölümünü oluşturan “‘Demir Çağ’da Kutsal Fahişe Figürü” kısmındaki kültürlere ilişkin bilgiler içermektedir. Demir Çağ’a tarihlendirilen ve kutsal fahişeliğin görüldüğü Orta Assur Krallığı [Tiglat-Pileser I (M. Ö. 1114-1076)’den sonrası], Yeni Assur Krallığı [Assur İmparatorluk Dönemi], Yeni Babil Krallığı, Kıbrıs ve diğer bölge tanımları ve kronolojileri bu bölüm başlığı altında anlatılmıştır.

Tablo 12: Demir Çağ Kronolojisi

DEMİR ÇAĞ KRONOLOJİSİ	
ERKEN DEMİR ÇAĞ	M. Ö. 12. YY-9. YY
ORTA DEMİR ÇAĞ	M. Ö. 9. YY-600
GEÇ DEMİR ÇAĞ	M. Ö. 600-330

Kaynak: Tablo yazara aittir.

Demir Çağ 3 döneme ayrılmaktadır (Tablo 12). Bu gruplama Anadolu coğrafyası için geçerlidir. Bu dönemde Batı Anadolu’da görülen kronolojide ise tarihler aynı olsa da kendi içinde ayrı dönemlere ayrılmıştır ve dönemin stil özelliklerine göre farklı isimler almıştır (Tablo 13).

Erken Demir Çağ ardından dönem olarak Orta Demir Çağ isimlendirmesinin kullanımında bir sakınca yoktur. Fakat Orta ve Geç Demir Çağ arasında ayırım yapılamamakta; ne zaman başlayıp ne zaman bittiği bilinmediği için kesin bir tarihleme yapılamamaktadır. Geç Demir Çağ’ın isimlendirilmesine alternatif olarak M. Ö 550\547-333 yıllarını kapsayan sürece Akhamenid\Pers isimlendirilmesi de söz konusudur (Summers, 2008:208).

Tablo 13: Kıta Yunanistan, Batı Anadolu Kronolojisi ve Anadolu Kronolojisinin Karşılaştırılması

KITA YUNANİSTAN VE BATI ANADOLU	TARİHLERİ	ANADOLU	TARİHLERİ
MİKEN DÖNEMİ	M. Ö. 1400-1150	ERKEN DEMİR ÇAĞ	M. Ö. 12. YY-9. YY
SUBMİKEN DÖNEMİ	M. Ö. 1150-1040/30		
PROTOGEOMETRİK DÖNEM	M. Ö. 1025-900		
GEOMETRİK DÖNEM	M. Ö. 900-700	ORTA DEMİR ÇAĞ	M. Ö. 9. YY-600
ARKAİK DÖNEM	M. Ö. 700-490/480	GEÇ DEMİR ÇAĞ	M. Ö. 600-330
KLASİK DÖNEM	M. Ö. 490/480-330		

Kaynak: Tablo yazara aittir.

1.3.1. Assur (Asur)

Orta Assur Krallığı: Assur'un Demir Çağ'a tarihlendirilen ve Shalmanesar I ile başlayan döneminde, küçülmüş ve zayıflamış olan Hurri-Mitanni Devleti'ni tarih sahnesinden silerek egemenlik alanı içerisine katmıştır. Orta Assur kralları batıda Fırat Nehri'ne, kuzeyde de Yukarı Dicle Bölgesi ve Toroslar'a kadar olan alanı kontrol altına bu dönem içerisinde almıştır (Köroğlu, 2011:133) (Tablo 14).

Tablo 14: Orta Assur Kral Listesi

ORTA ASSUR KRALLIĞI		
TİGLAT-PİLESER I	M. Ö. 1114-1076	Demir Çağ
AŞARED-APİL-EKUR	M. Ö. 1075-1074	
ASSUR-BEL-KALA	M. Ö. 1073-1056	
ERİBA-ADAD I	M. Ö. 1055-1054	
ŞAMŞİ-ADAD IV	M. Ö. 1053-1050	

Kaynak: Bertman, 2003: 341; Köroğlu, 2011: 213'den düzenlenmiştir.

Yeni Assur Krallığı (Assur İmparatorluk Dönemi): Orta Assur dönemi sonlarında Assur'un dış dünya ile bağları büyük oranda kopmuştur. Kentlerdeki insanların temel ihtiyaçlarını karşılayamayacak kadar zayıflamıştır. Assur'un gerçek anlamda doğuşu, M. Ö. 10. yy.'dan başlayarak M. Ö. 609 yılına kadarki dönem aralığını kapsamaktadır (Sever, 2008:70-122) (Tablo 15) (Harita 7).

Tablo 15: Yeni Assur Kral Listesi

YENİ ASSUR KRALLIĞI			
ASSUR-RABİ II	M. Ö. 1012-972	ASSUR-DAN III	M. Ö. 772-755
ASSUR-RES-İŞİ II	M. Ö. 971-967	ASSUR-NİRARİ V	M. Ö. 754-745
TİGLAT-PİLESER II	M. Ö. 966-935	TİGLAT-PİLESER III	M. Ö. 744-727
ASSUR-DAN II	M. Ö. 934-912	SHALMANESAR V	M. Ö. 726-722
ADAD-NİNARİ II	M. Ö. 911-891	SARGON II	M. Ö. 721-705
TUKULTİ-NİNURTA II	M. Ö. 890-884	SANHERİB	M. Ö. 704-681
ASSURNASİRPAL II	M. Ö. 883-859	ESARHADDON	M. Ö. 680-669
SHALMANESAR III	M. Ö. 858-824	ASSURBANİPAL	M. Ö. 668-627
ŞAMŞİ-ADAD V	M. Ö. 823-811	ASSUR-ETEL-İLÂNİ	M. Ö. 626-?
ADAD-NİNARİ III	M. Ö. 810-783	SİN-ŞUMU-LİŞİR	M. Ö. ?
SHALMANESAR IV	M. Ö. 782-773	SİN-ŞARRA-İŞKUN	M. Ö. ?-612
		ASSUR-UBALLİT II	M. Ö. 611-609

Kaynak: Bertman, 2003: 341; Köroğlu, 2011: 214'den düzenlenmiştir.

1.3.2. Babil

Yeni Babil Krallığı: Babil, Assur'un gücünü yitirmeye başlamasıyla bölgede söz sahibi olmaya başlamıştır. Araştırmacılar M. Ö. 625 yılından M. Ö. 539 tarihindeki Pers işgaline kadar olan 86 yıllık dönemi Yeni Babil olarak adlandırmıştır. Bu tarihsel dilimin ilk kralı Nabopolassar (Nabu-apla-usur), Yeni Assur kralı Assurbanipal'in ölümünden sonraki zayıflama ve yıkılma sürecinde aktif bir rol oynamıştır. Medlerle işbirliği yaparak Ninive'nin düşmesine katkıda bulunmuştur. Assur'un tarih sahnesinden çekilmesiyle birlikte Babil kralı, geriye bırakılan mirası sahiplenmek amacıyla harekete geçmiş ve orduları Toros Dağlarına kadar olan bölgede düzeni yeniden sağlamıştır (Köroğlu,2011:200) (Tablo 16) (Harita 8).

Tablo 16: Yeni Babil Kral Listesi

YENİ BABİL KRALLIĞI	
NABOPOLASSAR	M. Ö. 625-605
NEBUKADNEZZAR II	M. Ö. 604-562
AMEL-MARDUK	M. Ö. 561-560
NERİGLİSSAR	M. Ö. 559-556
LABAŞİ-MARDUK	M. Ö. ?-556
NABONİDUS	M. Ö. 555-539

Kaynak: Bertman, 2003: 341; Köroğlu, 2011: 214'den düzenlenmiştir.

1.3.3. Kıbrıs

Kıbrıs, Akdeniz'in en büyük adalarından birisidir. Doğu Akdeniz'de yer almaktadır (Gökten vd. 2005:2) (Harita 9).

Antik yazarlardan Strabon Kıbrıs'tan bahsetmektedir (Strabon, 1987:254).

Kypros'un çevresi körfezlerin girintileriyle beraber üç bin dört yüz yirmi stadiadır. Kleides'den Akamas'a kadar, doğudan batıya doğru, karadan uzunluk bin dört yüz stadiadır. Kleides Kypros'un doğusunda iki adadır ve Pyramos'dan yedi yüz stadia uzaklıktadır. Akamas üzeri kerestelik ormanlarla kaplı iki çıkıntılı bir burundur, adanın batı kısmındadır ve kuzeye doğru uzanır; Selinus'a ve Kilikia Trakheia'ya en yakın yerdir, geçiş bin stadiadır. Halbuki Pamphylia'daki Side'ye bin altı yüz ve Khelidonia adalarına bin dokuz yüz stadiadır. Tümüyle adanın şekli dikdörtgendir ve bazı yerlerde berzahlar meydana getirir.

Kıbrıs, çeşitli özelliklerinden dolayı geçmişte birçok isim almıştır (İderman, 2006:32). Kıbrıs'ın en eski adı Asy yahut Alasia olarak Yakındoğu belgelerinde M. Ö. 18. yy. 'dan beri geçer. Alaşia ülkesi ve krallığı M.Ö. 15. yy. 'dan itibaren Mısır, 14. yy. 'dan itibaren Hitit belgelerinde geçmektedir (Erzen, 1976:96). Homeros'tan itibaren Yunanlarda ve diğer kültürlerde ada Kypros adını taşımıştır. Kıbrıs'ta "Kutsal Fahişe Figürü" Demir Çağ'da karşımıza çıkmaktadır (Tablo 17).

Tablo 17: Kıbrıs Kronolojisi

KIBRIS KRONOLOJİSİ	
GEÇ KIBRIS IA	M. Ö. 1600-1450
GEÇ KIBRIS IB	M. Ö. 1450-1400
GEÇ KIBRIS IIA	M. Ö. 1400-1300
GEÇ KIBRIS IIB	M. Ö. 1300-1230
GEÇ KIBRIS IIIA	M. Ö. 1230-1190
GEÇ KIBRIS IIIB	M. Ö. 1190-1150
GEÇ KIBRIS IIIC	M. Ö. 1150-1050
KIBRIS GEOMETRİK I	M. Ö. 1050-950
KIBRIS GEOMETRİK II	M. Ö. 950-850
KIBRIS GEOMETRİK III	M. Ö. 850-700
KIBRIS ARKAİK I	M. Ö. 700-600
KIBRIS ARKAİK II	M. Ö. 600-475
KIBRIS KLASİK I	M. Ö. 475-400
KIBRIS KLASİK II	M. Ö. 400-325

Kaynak: Karageorghis, 1968: 233'den düzenlenmiştir.

1.3.4. Lidya (Lydia)

Anadolu'nun batısında yer alan Lydia'nın, kuzeyinde Mysia, doğusunda Phrygia, güneyinde Karia bulunmaktadır. Lydia genel anlamıyla Batı Anadolu'nun merkezine odaklanmıştır. Batıda Ionia ve Aiolia ile sınırlı kalmış, Anadolu'nun merkezinden ise İç Ege'deki dağlarla ayrılmıştır (Şahin, 1998:18) (Harita 10).

Antik kaynaklarda Lydia'da hüküm sürmüş olan Heraklidler sülalesine ilişkin veriler bilinmemektedir. Ardından Lydia'da hüküm sürmüş olan Mermnadlar sülalesinin ilk kralı Gyges'tir (Gürtekin, 1998:7) (Tablo 18).

Tablo 18: Lidya Kronolojisi

LYDİA KRALLARI	
GYGES	M. Ö. 687-645
ARDYS	M. Ö. 644-625
SADYATTES	M. Ö. 625-610
ALYATTES	M. Ö. 610-560
CROESUS	M. Ö. 560-547

Kaynak: Tablo yazara aittir.

İKİNCİ BÖLÜM

DEMİR ÇAĞ ÖNCESİ KUTSAL FAHİŞE FİĞÜRÜ

2.1. MEZOPOTAMYA'DA AŞK VE BEREKET TANRIÇASI

Kutsal fahişeliğin kökeni Mezopotamya'da Tanrıça İnanna'ya dayanmaktadır. Tanrıça kültü Demir Çağ öncesinde birçok kültürde karşımıza çıkmaktadır. Yayılım alanı göz önüne alındığında her etkileşim aşamasında gittiği kültürün panteonunda yer bulmuş ve tapınım görmüştür. Yerel birçok tanrıça ile birleştirilerek varlığını devam ettirmiştir (Black ve Green, 2006:113-114) (Tablo 19). Uruk'lu İnanna, Zabala'lı İnanna, Arbail'li İstar ve Agade'li İstar vb. birçok yerel tanrının daha prestijli ulusal tanrılarla özdeşleştirilmiş şekli bu duruma örnektir (Black ve Green, 2006:235).

Tablo 19: Demir Çağ Öncesi Kültürlerinde Aşk ve Bereket Tanrıçası

AŞK VE BEREKET TANRIÇASI	
İNANNA	SÜMER
URUK'LU İNANNA	URUK
ZABALA'LI İNANNA	KUZEY BABİL
AGGADE'Lİ İNANNA	AGGADE HANEDANLIĞI
EŞTAR-İŞTAR	
KİŞ'Lİ İNANNA	KİŞ
NİNEVEH'Lİ İŞTAR	ASSUR
ARBAİL'Lİ İŞTAR	ASSUR
İŞTAR	ASSUR-BABİL
ATHTAR	BABİL-G. ARABİSTAN
ATARGATİS	SURİYE

Kaynak: Tablo yazara aittir.

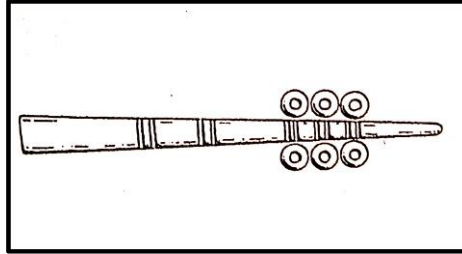
2.1.1. Mezopotamya/Sümer-Inanna

İnanna Sümerlerin tapındığı savaş, aşk ve bereket tanrıçasıdır (Res. 5). Sümerce İnanna isimlendirilmesinin Nin-ana'dan türediği kabul edilmektedir. Sümerler İnanna'yı, Innina ya da Nana ve kimi yerde Inninas olarak isimlendirmiştir (Hançerlioğlu, 2000:226). Sözcük anlamı “Göğün Kraliçesi” şeklinde tanımlanmıştır. Uruk kentinin koruyucu tanrıçası olarak bilinir.

Resim 5: Tanrıça İnanna/İştar Betimi
Kaynak: Louvre Museum Koleksiyonu (AO 12456), 2016

İlk yazılı belgelerde İnanna'nın simgesi “halka-direk²⁰”tir (Black ve Green, 2006:112) (Res. 6). Tanrıça'nın diğer simgelerine baktığımızda “yıldız” ve “aslan” betimleri karşımıza çıkmaktadır (Res. 7). Tanrıça ile özdeşleştirilen Venüs gezegeninin temsili olan yıldız, Erken Hanedanlık Dönemi'nde sekiz köşeli olarak yapılmıştır. Aslanın ise Akkad Dönemi'nde İnanna'nın savaşçı yönünü vurguladığı düşünülmektedir (Black ve Green, 2006:36).

Resim 6: İnanna'nın Simgesi “halka-direk”
Kaynak: Black ve Green, 2006: 96, Figür 35

²⁰ Halka-direk: Uruk'ta sıkça görülen simge, çoğu zaman sazlardan yapılmış bir kapı direği olarak ya da bir demet sazın birbirine bağlanmasıyla ve yukarı uçlarının bir döngü oluşturması için kıvrılmasıyla oluşturulan bir nesne olarak resmedilmiştir. Bu şekliyle, Tanrıça İnanna'nın adının yazıdaki ilk örneği olduğu için, onun simgesi olarak yorumlanmıştır. Daha detaylı bilgi için bkz. Black ve Green, 2006: 96.

Resim 7: Akkad Dönemi (M. Ö. 2300) Silindir Müdtür Üzerinde Tanrıça İnanna Betimi
Kaynak: Cornelius, 2009: 32, Figür 4; Budin, 2002: 319, Figür 2.

İnanna An'ın kızıdır. Bir başka mitosa göre ay tanrısı Nanna'nın (Sin) kızı ve güneş tanrısı Utu'nun (Şamaş) kız kardeşidir. İnanna aynı zamanda çeşitli mitoslarda Enlil'in ve hatta Enki'nin kızı olarak görülmüştür. İnanna'nın kız kardeşi yeraltı dünyasının tanrıçası Ereškigal'dir. Elçisi ise Tanrıça Ninşubur'dur. Hiçbir kültürde İnanna'nın daimi bir eşi olmaması onun cinsel aşk tanrıçası olarak da tanınmasıyla yakından bağlantılı olmalıdır (Black ve Green, 2006:113).

Güney Mezopotamya'da eski bir din ve kültür merkezi olarak yüzlerce yıl varlığını koruyan Nippur şehri kazılarında bulunmuş olan toplamda 5000 adet olduğu tahmin edilen çivi yazılı belgeler ile birlikte İnanna ile ilgili bir bereket kültürünün varlığı ortaya çıkarılmıştır (Çığ, 1998:9-10).

Toplumlar kadınlarda görmek istedikleri bütün nitelikleri, onun şahsında toplamışlar, onu yüceltmiş, ona tapmış ve hakkında yığınlarla şiir, hikâye yazarak ölümsüzleştirmişlerdir. Aşk ve seksle, insanlara, doğaya, yenilenme, çoğalma gücü vermiş ve adına yapılan tapınaklarda, onun yerine seks görevi yapmak için Sümer'in en saygın kadınları yarışmıştır (Çığ, 1998:13). Çünkü Sümer dinsel inancına göre, Sümer kralı ile bu cinsel cazibeyle dolu bereket tanrıçası arasındaki "Kutsal Evlilik"²¹, toprağın verimliliği ve doğurganlığı için yapılmaktaydı. Bu ayini ilk gerçekleştiren Sümer hükümdarı [Uruk 4. kralı (M. Ö. 3000)] Çoban Kral Dumuzi'dir. Ardından Sümer'de bu gelenek haline gelmiştir (Kramer, 1999:366).

²¹ Daha detaylı bilgi için bkz. Budin, 2008.

Tabletlerdeki anlatım İnanna'nın, Dumuzi'yi "ülkenin tanrılığı"na seçtiğini söyleyerek başlar (Kramer, 1999:367):

*Bakışlarımı bütün insanların üzerinde gezdirdim,
Dumuzi'yi ülkenin tanrısı olması için çağırdım,
Dumuzi, Enlil'in göz bebeği,
Annem ona çok değer verir,
Babam onu över.*

Ardından tanrıçanın bu kutsal birliktelik öncesindeki hazırlanma kısmına dair anlatılar yer alır: Yıkanır, sabunlanır, özel elbiselerini giyer ve Dumuzi'yi kutsal evine²² getirir. Dumuzi ile İnanna arasındaki bu ilk ayinsel birliktelikte karşılıklı konuşmaları başlar (Kramer, 1999:367):

İnanna:

*"Bana, vulvama gelince,
Benim için, yıgılmış tepeciği,
Ben, bakireyi - kim sürececek benim için?
Vulvam ıslanmış toprak - benim için,
Ben kraliçe için, kim öküzünü oraya koyacak?"*

Dumuzi:

*"Ey Görkemli Hatun, kral sürececek onu senin için,
Kral, Dumuzi, onu sürececek senin için."*

İnanna:

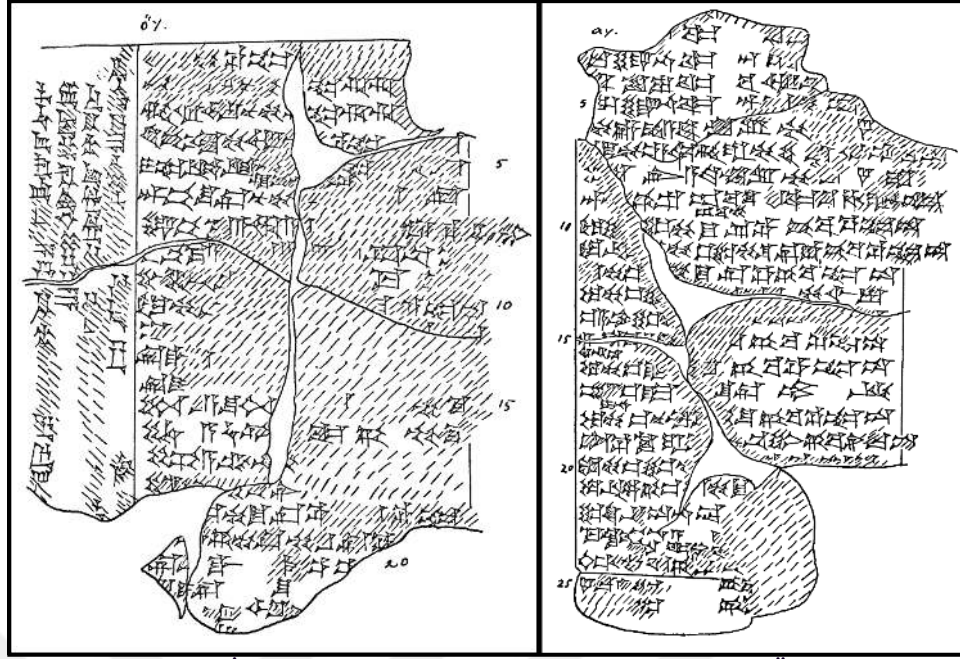
"Sür vulvamı, yüreğimin erkeği!"

Mitin devamında İnanna ile Dumuzi'nin birleşmesiyle bereketin anlatıldığı kısım şu şekilde verilmiştir (Kramer, 1999:367-368):

*Kralın kucığında yükselen sedir ağacı çıktı,
Yanında bitkiler büyüdü,
Yanında tahıllar büyüdü,
Yanında ... bahçeler bolca çiçeklendi.*

İnanna ile Dumuzi'nin "Kutsal Evlilik" töreninin olasılıkla, Dumuzi'nin kralı, İnanna'nın koruyucu tanrıçası olduğu Uruk kentinde yerel bir ayin olarak başladığı görüşü kabul edilmektedir. Sümer'de başlayan bu ayinsel birliktelik daha sonra Mezopotamya coğrafyasında birçok toplumda bir bayrama dönüşerek devam etmiştir (Kramer, 1999:374).

²² E-anna kutsal alanı.

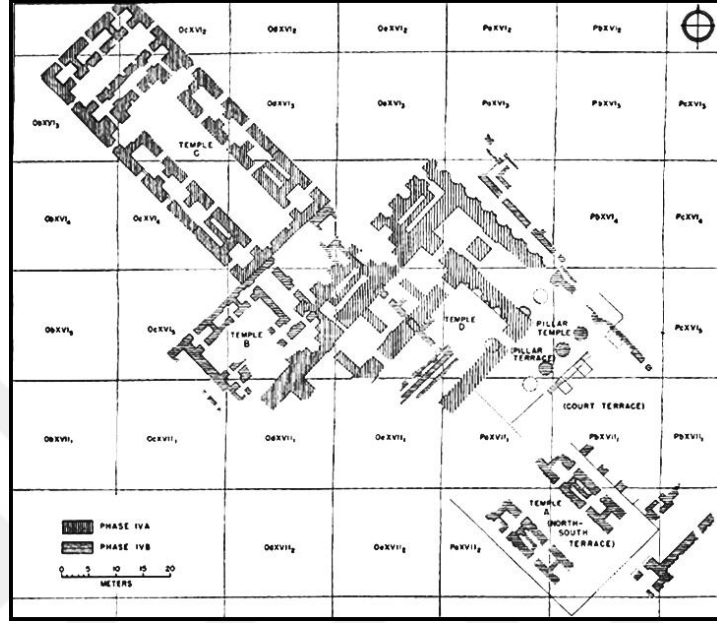
Resim 8: Shulgi ve İnanna'nın Kutsal Evliliği, Çivi Yazılı Tablet Ön ve Arka Yüzü
Kaynak: Kramer, 1969: 22-23, levha IV

III. Ur kralı Shulgi (M. Ö. 2094-2047) döneminde bu geleneğin devamına ait anlatımlar bilinmektedir. Buna örnek olarak Kramer'in “‘Şulgi’nin Kutsanması²³” adını verdiği metin (Res. 8), kralın başkent Ur’dan İnanna’nın kenti Uruk’a yolculuk etmesiyle başlar. Ardından İnanna’nın kutsal alanı E-anna’ya gelir. Burada Tanrıça İnanna ile birleşir. Bu anlatıda kral Shulgi (Şulgi), Dumuzi’nin yerini almıştır. Bunu yazıttaki şu bölümlerden anlamamız mümkündür (Kramer, 1999:379):

“Vahşi boğa için, efendi için yıkandığımda,
 Çoban Dumuzi için yıkandığımda,
 Yanlarımı merhemle (?)güzelleştirdiğimde,
 Ağzıma amber sürdüğümde,
 Gözlerime sürme çektiğimde,
 Belim onun tatlı elleri arasında biçimlendiğinde,
 Kutsal İnanna’nın yanında yatan efendi, çoban Dumuzi,
 Karnımı süt ve kaymakla ovduğunda, ... ,
 Elini vulvamın üstüne koyduğunda, ... ,
 Ona siyah gemisi gibi sahip olduğunda, ... ,
 Ona ‘dar’ gemisi gibi sahip olduğunda, ... ,
 Yatakta beni okşadığımda,
 O zaman efendimi okşayacağım, onun için tatlı bir yazgı biçeceğim,
 Şulgi’yi, sadık çobanı okşayacağım, onun için tatlı bir yazgı biçeceğim,
 Karnını okşayacağım, ülkenin çobanlığı olarak biçeceğim yazgısını.”

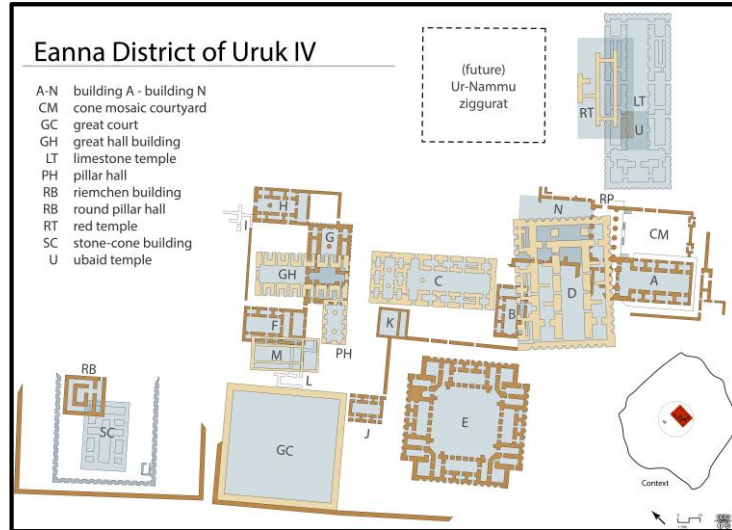
²³ “‘Şulgi’nin Kutsanması” ile ilgili daha detaylı bilgi için bakınız: Kramer, 1999:374-376.

Bu ayinsel evlilikler Sümer ve Akkad'ın hemen her kralında yapılmıştır²⁴. Bundan dolayı çoğu kral İnanna'nın sevgili eşi olmakla övünmüştür (Kramer, 1999:376). Bu ritüel anlatımlar genel olarak birbiriyle örtüşmektedir. Sadece ayrıntılarında bazı farklılıklar söz konusudur (Kramer, 1999:379).

Resim 9: E-anna Kutsal Alanı, Uruk (Warka)- Geç Uruk Dönemi
Kaynak: Perkins, 1949: 122-123, figür 16

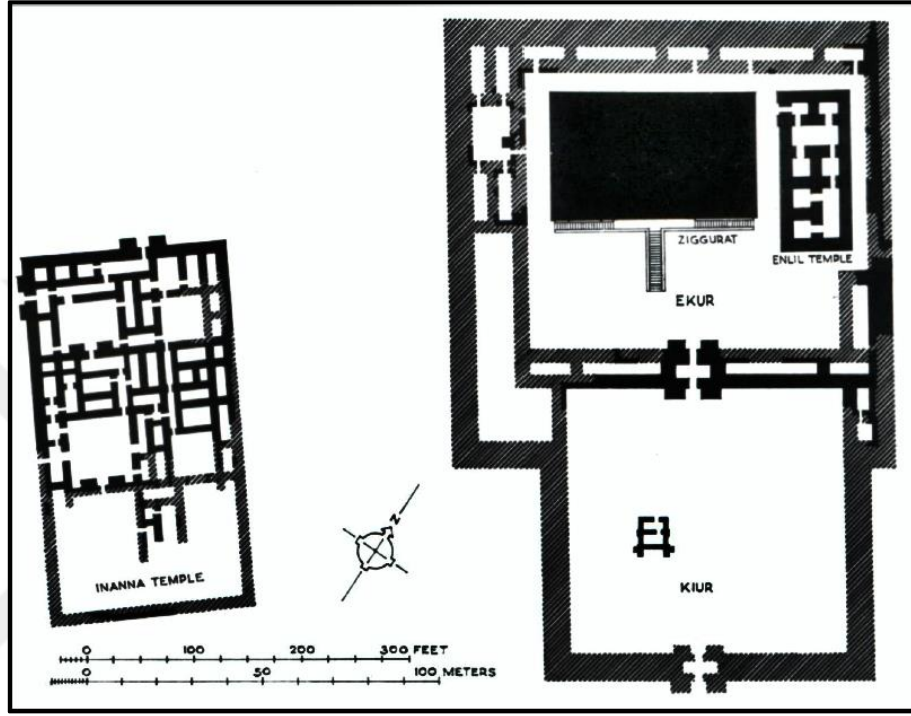
Bu “Kutsal Evlilik” anlatımlarında adı geçen E-anna kutsal alanının (Res. 9, 10) uzun süre varlığını devam ettirdiği arkeolojik verilerle ortaya konmaktadır.

Resim 10: E-anna Kutsal Alanı, Uruk (Warka)
Kaynak: <http://en.wikipedia.org/wiki/Uruk>, 2016

²⁴ I. İsin Hanedanlığı krallarından İddin-Dagan [M. Ö. 1774-1754 (Ama-uşumgalanna)] döneminde de “Kutsal Evlilik” ritüelinin devam ettiği bilinmektedir (Kramer, 1999:376-378).

Yapılan kazılarda III. Ur Hanedanlığı krallarından Ur-Nammu'nun (M. Ö. 2168-2151) da aralarında bulunduğu çok sayıda hükümdar tarafından yaptırıldığını destekleyen arkeolojik veriler ortaya çıkarılmıştır. Daha sonraki Asur, Yeni Babil ve Akhemenid/Pers hükümdarlarının da (Kyros ve Darius da dahil) bu alan için inşaat (tadilat) programları söz konusudur (Black ve Green, 2006:69).

Resim 11: Nippur Kenti İnanna Tapınağı Planı

Kaynak: Crawford, 1959: 74'den düzenlenmiştir.

Nippur kentinin de aralarında bulunduğu Sümer'in şehir devletlerinin genelinde İnanna adına yapılmış tapınaklar vardır (Res. 11).

İnanna'nın bereket kültüyle ilgili tapınaklarda ortaya çıkarılmış olan birçok arkeolojik veri kültü ilişkili mitleri desteklemektedir. Bu tapınaklarda birleşme sahnelerinin yer aldığı pişmiş toprak adaklar ortaya çıkarılmıştır (Black ve Green, 2006:79) (Res. 12, 13). Bu buluntular Sümerlilerin cinsel yaşamını gösterme amaçlı olmayıp, ayinsel nitelik taşımaktadır (Black ve Green, 2006:81).

Ayrıca bu tapınaklarda farklı buluntularda ortaya çıkarılmıştır. Bu buluntular arasında heykelcikler ve hayvan figürinleri yer almaktadır²⁵.

²⁵ Bu buluntular için bkz. Hansen ve Dales 1962.

Resim 12: Kutsal Evlilik Sahneli Pişmiş Toprak Adak
Kaynak: British Museum Koleksiyonu, 2016

Resim 13: Kutsal Evlilik Sahneli Pişmiş Toprak Adaklar
Kaynak: Leick, 1994: 144-145'den düzenlenmiştir.

İnanna-Dumuzi ile ortaya çıkan Hieros Gamos'un (kutsal evlilik), M. Ö. 3000'de (Geç Uruk Dönemi) Warka Vazosu frizlerindeki anlatımı, bir diğer arkeoloji veri olarak karşımıza çıkmaktadır (Res. 14). Bu kültün devamını Erken Hitit Dönemi'ne tarihlendirilen İnandık Vazosu sahnelerinde de görmekteyiz (Res. 15). Ayrıca Hitit tabletlerinin²⁶ dinsel içerikli olanların bir kısmında SAL.KAR.KİD kayıtlarında tapınak fahişelerinin²⁷ varlığı görülmektedir. Bunların dinsel törenlerde bazı roller üstlenen bir sınıf oluşturduğu düşünülmektedir. Bu sınıfa ait bilgiler sınırlı olduğundan Hititlerde kutsal fahişelik kavramının kesinliği netleşmemiştir (Uzunoğlu, 1993:35).

²⁶ Hitit metinlerindeki tapınak fahişeliği ile ilgili daha fazla bilgi için bkz. Yiğit, 2002.

²⁷ Hitit yasalarının II. Levhasındaki bir kayıta adları geçmektedir (Lev. II-Par. 80). Daha detaylı bilgi için bkz. Edibe Uzunoğlu, 1993:35, *Çağlarboyu Anadolu'da Kadın*, Mas Matbacılık: İstanbul.

Resim 14: Warka Vazosu, ‘‘Kutsal Evlilik’’ (Uruk, M. Ö. 3000)

Kaynak: Meador, 2000: 59’den düzenlenmiştir.

Resim 15: İnandık Vazosu, ‘‘Kutsal Evlilik’’ (Erken Hitit Dönemi)

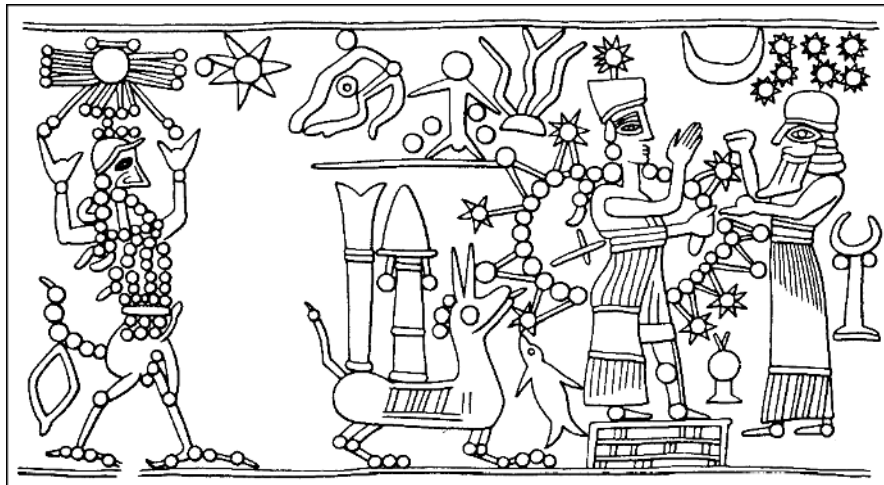
Kaynak: Sevin, 2003: 142’den düzenlenmiştir.

2.1.2. Assur/Babil-İştar

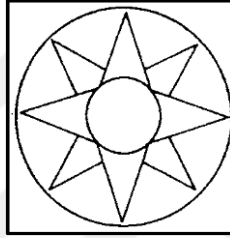
Resim 16: Tanrıça İştar Betimi-Susa
Kaynak: Louvre Museum Koleksiyonu, 2016

Savaş ve aşk tanrıçasıdır. Babil’de Annimitu adıyla tapınılmıştır (Res. 16, 17). Babil halkı ona ‘‘Babil’in hanımı’’ anlamında ‘‘Belet-Babil’i’’ demişlerdir. Assur’da İştar olarak tapınım görmüştür. Birçok metinde adı ‘‘Tanrıların Kraliçesi’’ olarak anılır (Narçın, 2013:221). Ayrıca kendisini: ‘‘Sevecen bir fahişe olan ben’’ diye tanımlayan İştar: ‘‘Fahişelerin Anası’’, ‘‘Babil’in Kutsal Fahişesi’’ olarak nitelendirmiştir. İştar tapınaklarında kendilerini tanrıçaya adanmış ‘‘fahişe’’ ya da ‘‘İştar rahibesi’’ anlamında ‘‘işartu’’lar hizmet etmektedir (Yağcı, 2006:802). Kimi metinlerde Tammuz’un annesi, karısı ya da sevgilisidir (Hançerlioğlu, 2000:226).

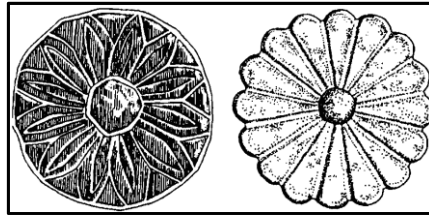
Resim 17: M. Ö. 8. yy Silindir Müdür Üzerinde Tanrıça İştar Betimi
Kaynak: Cornelius, 2009: 35, Figür 12

Tanrıça'nın simgelerine baktığımızda, Sümer'deki İnanna'da karşılaştığımız “yıldız” ve “aslan” betimleri karşımıza çıkmaktadır. Tanrıça ile özdeşleştirilen Venüs gezegeninin temsili olan yıldız, Erken Hanedanlık Dönemi'nde sekiz köşeli olarak yapılırken, Eski Babil döneminden sonra yaygın olarak bir diskle çevrelendiği görülmektedir (Res. 18). Orta ve Yeni Assur mühürleri üzerinde, tanrıça betiminin vücudunun üst kısmının yıldızlarla kuşatılmış versiyonu tanrıçanın savaşçı yönünü yansıtmaktadır (Black ve Green, 2006:36) (Res. 17). Bunlara ek olarak Assur'daki İştar Tapınağı'nda ortaya çıkarılmış olan rozetler, bazı araştırmacılar tarafından tanrıça ile ilişkilendirilmiştir (Res. 19). Bu rozetlerin Yeni-Assur Dönemi içerisinde zaman zaman yıldızın yerine geçmesi bu düşünceyi destekler niteliktedir. Fakat rozetlerin başka tanrı ve tanrıça tapınaklarında da ortaya çıkması bu duruma netlik kazandırmamıştır.

Resim 18: Tanrıça İştar'ın Simgesi “diskle çevrelenmiş yıldız”

Kaynak: Black ve Green, 2006: 238

Resim 19: Tanrıça İştar'ın Simgesi “rozet”

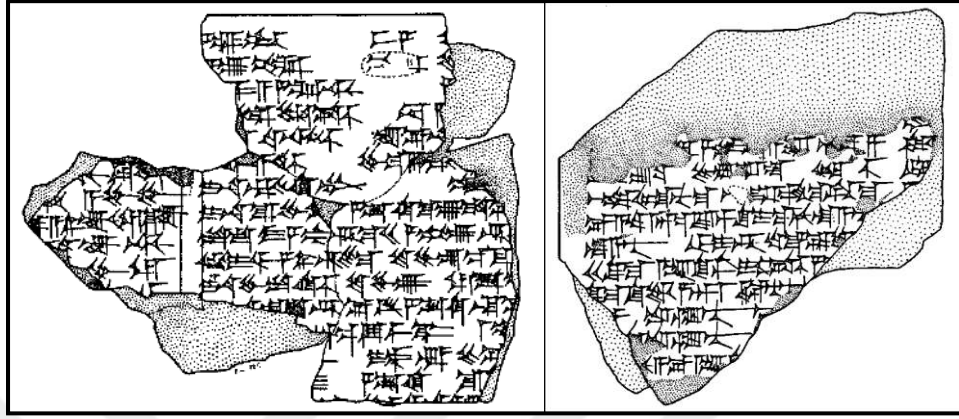
Kaynak: Black ve Green, 2006: 181

Babil ve Assur mitoslarında “kutsal fahişeliğe” ilişkin anlatımlar da vardır. Buna örnek olarak Eski Babil Dönemi'nden itibaren, Gılgamış ve maceraları hakkında hikâyelerden oluşan Gılgamış Destanı'nda²⁸ karşımıza çıkmaktadır (toplamda 12 tabletten oluşmaktadır).

Destan'ın yer aldığı I. tablet (Res. 20) kısmındaki anlatımlarda Anu (An) tarafından yaratılmış olan hayvanlar arasında vahşi yaşayan medenileşmemiş bir insan olan Enkidu'nun yaratılması ve tapınak fahişesi olan Shamhat (Şamhat) ile karşılaşması

²⁸ Daha detaylı bilgi için bkz. George, 1999; Sandars, 1960.

anlatılır. II. tablette (Res. 20) ise Shamhat'ın Enkidu'yu evcilleştirmesi ve Uruk kentine götürerek kral Gılgamış ile karşılaşması anlatımı yer almaktadır. Bu destan anlatımlarında adı geçen Shamhat'ın (Şamhat) İştar rahibesi olduğu bilinmektedir (Black ve Green, 2006:86).

Resim 20: Gılgamış Destanı, Tablet I ve II
Kaynak: George, 1999: 3, 13'den düzenlenmiştir.

Ayrıca destanın I. tabletinde Gılgamış'ın E-anna kutsal alanına giderek, Tanrıça İştar ile “Kutsal Evlilik” ritüelini gerçekleştirdiğinden bahsetmektedir. Bu durum “İnanna-Dumuzi” ile başlayan ritüelin, Gılgamış destanında “Gılgamış-İştar” olarak devam ettiğini ortaya koymaktadır (Çığ, 2000:12).

§ 40⁷⁸ – 42. lu-ú aššatē (DAM.MEŠ) aile (LÚ) lu-ú [al-ma-na-te] à lu-ú sinništē (MÍ.MEŠ) [aš-šú-ra-in-a-te] ša a-na ri-be-te uš-ša-[a-ni] 45. qaqqad (SAG.DU)-ši-na la-a [pa-at-tu] mārāte (DUMU.MÍ.MEŠ) aile (LÚ)[x x x] lu-u 7UG⁷⁹ā-ri-eš-tu lu-ú lubultu (TUG.HÁ) lu-ú 7UG⁸⁰gu-ū-nu] pa aš-[su-u-na-a] 50. qaqqad (SAG.DU)-si-na [la-a pa-at-tu] lu-u al(?)-[x x x] lu-ú [x x x] KIRIK 55. [la-a up-]ta-aš-ša-[na-ma] i-na ūmu (UD⁸¹) i-na ri-be-te e-[di-iš] il-la-ka-a-ni up-ta-ša-[na-ma] e-si-ir-tu ša iš-tu bēlū (NIN)-[ša] i-na ri-be-e-te tal-lu-ku-ū-ni 60. pa-aš-tu-ū-na-at qa-di-il-tu ša mu-tu ih-zu-ši-ni i-na ri-be-e-te pa-šu-na-at-ma ša-a mu-tu la-a ah-zu-ši-i i-na ri-be-te qaqqas (SAG.DU)-sa pa-at-tu 65. la-a tu-up-ta-aš-ša-na harimtu (KAR.LÍL) la-a tu-up-ta-aš-ša-an qaqqas (SAG.DU)-sa pa-at-tu ša harimtu (KAR.LÍL) pa-aš-šu-un-ta e-tam-ru-ū-ni i- <ga> -ba-as-si 70. aUŠ (LÚ.MEŠ) še-bu-te i-ša-ak-ka-an a-na pi-i ekallim (É.GAL⁸²) ub-ba-la-a-š šu-ku-ut-ta-ša la-a i-laq-qí-ú lu-bu-ul-ta-ša qa-bi-ta-šš-ša i-laq-qí 75. 50 i-na 8⁸³haštāte (8⁸⁴PA.MEŠ) i-mah-<hu>->qu-ú-š qí-ra a-na qaqqadi (SAG.DU)-ša i-tab-bu-ku ù šum-ma ailu (LÚ) harimtu (KAR.LÍL) pa-šu-un-ta	e-ta-mar-ma ú-ta-šš-šir a-na pi-i ekallim (É.GAL⁸⁵) la-a ub-la-šš-š 80. ailu (LÚ) šu-a-tu 50 i-na 8⁸⁶haštāte (8⁸⁷PA.MEŠ) i-mah-hu-qu-uš ba-ti-qa-an-šu lu-bu-ul-tu-šu i-laq-qí uz-ni-šu ú-pal-lu-ú-šu 85. i-na ib-li i-ša-ak-ku-ku i-na ku-tal-li-šu i-ra-ak-ku-su I arah (ITU) ūmāte (U₄.MEŠ)⁸⁸ šī-par šarri (LUGAL) e-pa-šš amātu (GĒME.MEŠ) la up-ta-ša-na-ma ša amta (GĒME) pa-šu-un-ta e-tam-ru-ū-ni 90. i-qa-ba-ta-aš-š a-na pi-i ekallim (É.GAL⁸⁹) ub-ba-la-šš-š uz-ni-ša ú-na-ku-ú-su qa-bi-ta-an-ša lubulta (TUG.HÁ)-ša i-laq-qí šum-ma ailu (LÚ) amta (GĒME) pa-šu-un-ta 95. e-ta-mar-šī-ma ú-ta-šš-šir la-a i-qa-ša-ab-ta-šš-š a-na pi-i ekallim (É.GAL⁹⁰) la-a ub-la-šš-š ub-ta-e-ru-ú-uš uk-ta-i-na-ú-uš 100. 50 i-na 8⁹¹haštāte (8⁹²PA.MEŠ) i-mah-ha-qu-uš uz-ni-šu ú-pal-lu-ú-šu i-na ib-li i-ša-ak-ku-ku i-na ku-tal-li-šu i-ra-ak-ku-su ba-ti-qa-an-šu 105. lubultu (TUG.HÁ)-šu-i-laq-qí I arah (ITU) ūmāte U₄.MEŠ⁹³ šī-par šarri (LUGAL) e-pa-šš
--	--

Resim 21: Orta Assur Kanunları, 40. Madde Orijinal Metni
Kaynak: Tosun ve Yalvaç, 1989: 230, 231'den düzenlenmiştir.

Tapınak fahişeleriyle ilgili arkeolojik verilere baktığımızda, “Orta Assur Kanunları”nda yer alan bir yasa dikkatimizi çekmektedir (Tosun ve Yalvaç, 1989:252).

Bu yasaya göre (Res. 21):

İster evli kadınlar, ister dul kadınlar, veya Assur’lu kadınlar sokağa çıkarlarken başlarını açmamış olacaklardır. Adamın (bey) kızları ... ya bir şal, ya bir giysi veya bir gulinu (giysi) ile örtülü olmalıdırlar. Başları açık olmayacaktır. ... (belki evin içinde ?) örtünmeyecekler, yalnız olarak sokağa gittiklerinde örtüneceklerdir. Sahibi ile sokağa giden esirtu’lar (cariye ?) örtülüdürler. Kocaya varan qadištu’lar, sokakta örtünmelidirler. Kocaya varmamış olanların sokakta başları açıktır, örtünmemelidir. Fahişe²⁹ örtülü değildir, başı açıktır. Örtülü bir fahişeyi gören olursa, onu tutuklayacak, şahitler çıkaracak, saray mahkemesine onu götürecektir; ziynetlerini almayacaklar, onu yakalayan elbisesini alacaktır. Ona elli sopa vuracaklar, başına zift dökcekler. Eğer bir adam örtülü bir fahişeyi görür, onu serbest bırakır (yakalamaz) ve saray mahkemesine götürmezse o adama elli sopa atılacaktır. Onu ihbar eden elbisesini alacak, kulaklarını delecekler, iplik geçirecekler, arkasına bağlayacaklar. Bir ay süreyle kralın haberciliğini yapacaktır...

Sümer dininin bir simgesi ve toplumsal düzenin nasıl olması gerektiğine dair bir klavuz olan “Me”lerde tapınak fahişelerinin (rahibe) diğer rahibelerden ve dünyevi fahişelerden ayrılması için başlarını örtmeleri gerektiği belirtilmiştir (Schmökel, 1961:37). Orta Assur Kanunlarındaki yasayla tapınak fahişeleri, evli ve dul kadınlara özgü olan bir statüye çıkarılmıştır.

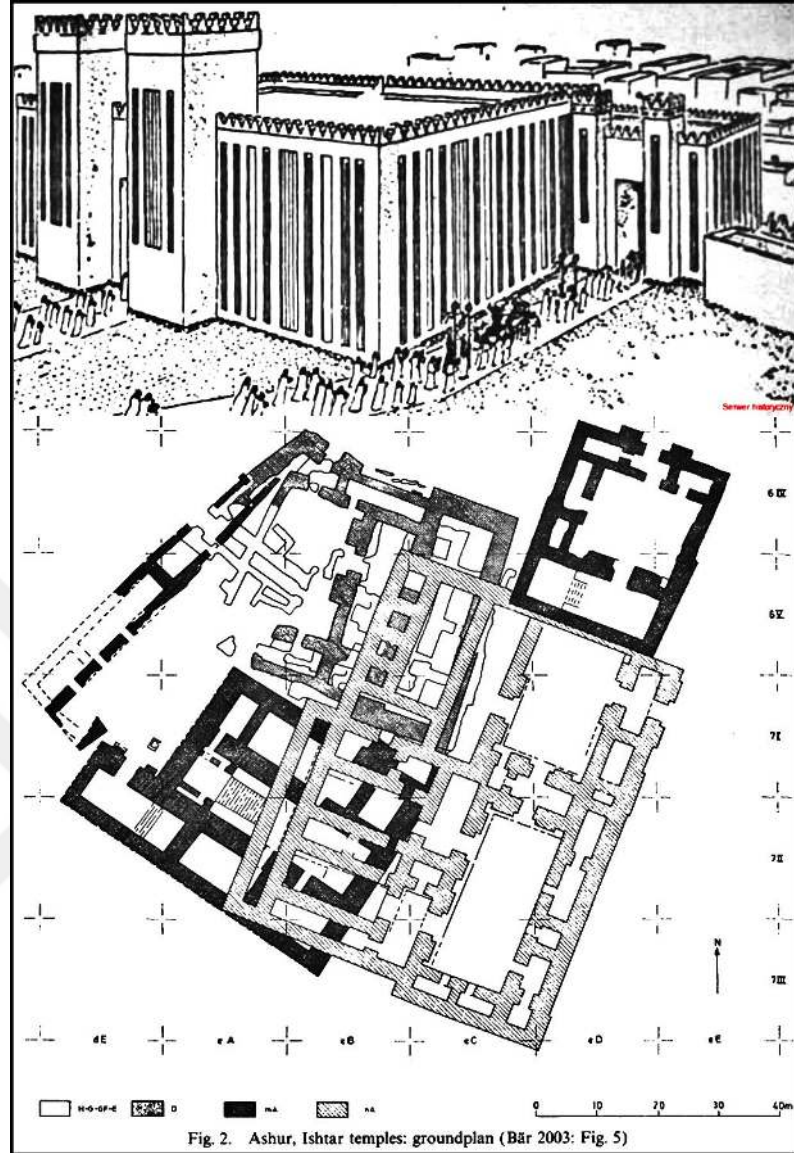
İştar adına yapılmış olan tapınaklarda tanrıçanın bereket kültürüne ve bununla ilişkili olarak da tapınak fahişeliğine ait buluntular ortaya çıkarılmıştır (Res. 22, 23).

Resim 22: Uruk Kenti İnanna Tapınağı Ön Cephesi (Orta Babil Dönemi)

Kaynak: Berlin Pergamon Museum Koleksiyonu, 2016

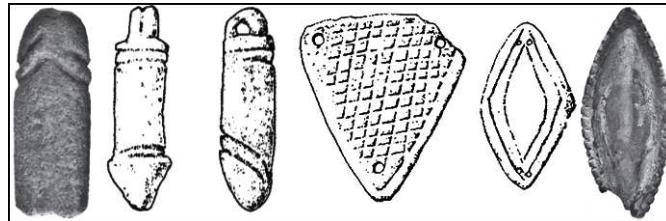
²⁹ KAR.LİL: harimtu; fahişe

Resim 23: Assur İştar Tapınağı

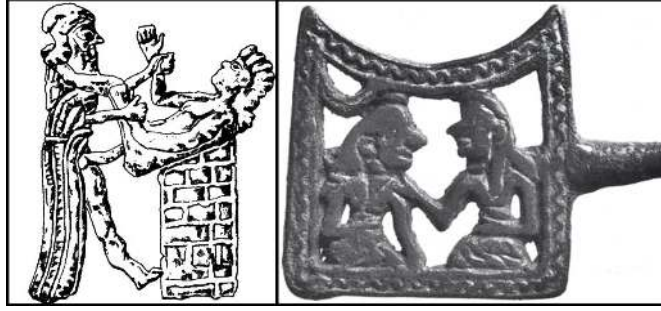
Kaynak: Bär, 2003: 146, figür 5’den düzenlenmiştir.

Bu buluntular arasında üzerlerinde asma delikleri olan, pişmiş kilden yapılmış çok sayıda erkek ve kadın cinsel organının maketleri (Res. 24), birleşme sahnelerinin yer aldığı pişmiş toprak ve metalden adaklar ortaya çıkarılmıştır (Black ve Green, 2006:79) (Res. 25-28).

Resim 24: Cinsel Organ Maketleri

Kaynak: Black ve Green, 2006: 79; Leick, 1994: 140’dan düzenlenmiştir.

Resim 25: Birleşme Sahneleri, Metal Eserler

Kaynak: Black ve Green, 2006: 79; Leick, 1994: 140'dan düzenlenmiştir.

Resim 26: Birleşme Sahnesi, Pişmiş Toprak

Kaynak: Leick, 1994: 143'den düzenlenmiştir.

Resim 27: Birleşme Sahneleri, Pişmiş Toprak

Kaynak: İstanbul Arkeoloji Müzeleri Koleksiyonu, 2016; British Museum Koleksiyonu, 2016

Resim 28: Birleşme Sahneleri, Pişmiş Toprak
Kaynak: Israel Museum Koleksiyonu, 2016

Tüm bu nesnelerin İnanna/İştar tapınaklarında bulunmuş olması bunların “Kutsal Evlilik” ya da tapınak fahişeliği ile ilişkilerini güçlendirmektedir. Ek olarak bu buluntuların tılsım özelliklerinin olabileceği üzerinde de durulmaktadır. Çünkü cinsel iktidarsızlığın üstesinden gelmek için bilinen Babil dualarında, birleşme sırasında yatağın başucunda durması için bir heykelcik yapılmasından bahsedilmektedir (Black ve Green, 2006:81). Ayrıca bu tapınaklarda farklı buluntularda ortaya çıkarılmıştır. Bu buluntular arasında pişmiş toprak tapınak maketleri, bir kadın başı ve adak steli yer almaktadır³⁰.

2.2. MUSEVİLİK/KENANİ HALKI/İSRAİL-ASHERAH

Aşera: Ugarit-Kenan kültüründe; Ras Şamra belgerinde, Tanrı El (Kuzey’deki Dağ’da yaşayan “Yüce Varlık”)’in karısı olarak geçmektedir. Bu Tanrıça’nın El’e “yetmiş tanrı” doğurduğu söylenmiştir. Daha sonra Panteon’da Tanrı El’in yerine geçen Baal tanrılarının kralı olmuştur. Bu konumuna gelebilmek için Tanrıça Anath ve Tanrıça Aşera’nın desteklerini almıştır. Bu iki yeryüzü tanrıçası Ugaritik yazılarda, Baal’in karısı olmak isteyen iki rahip olarak geçmektedir. Savaş ve katliam tanrıçası olduğu kadar aşk ve verimlilik tanrıçası da olan Anath, sadakatini, El’den Baal’e aktararak, Tanrı El’in kızı ve Tanrı Baal’in ise karısı olarak anılmıştır. Tanrıça Aşera ise; Baal’in hem karısı hem de destekleyicisi olduğu kadar aynı zamanda bir muhalifi konumunda yer almıştır (Bratton, 1995:102-103).

İbraniler ele geçirdikleri bölgelerdeki tanrı ve tanrıcaları kendi panteonlarına dahil etmişlerdir. Bununla birlikte Tanrıça Aştoret’e M. Ö. 1150- M. Ö. 586’ya kadarki dönemde yaygın olarak bölgede tapınım olmuştur. Bu durum hem arkeolojik hem de

³⁰ Bu buluntular için bkz. Assyria at the Metropolitan Museum of Art, 1995.

edebi deliller ile doğrulanmıştır. Bu dönemler içinde bölgede Yahweh'in ve Aştoret'in tapınakları yan yana yer almıştır. Eski Ahit'te, Aştoret'ten saygıyla bahsedilmesi bu dönemleri kapsamaktadır. Filistin'de M. Ö. 2000 ile M. Ö. 600 yılları arasına tarihlenen birçok heykelcik Kenan-Ugarit Tanrıçaları olan Aştoret (Aşera-Astarte) ve Anath'ın bölgedeki varlığını ortaya koymuştur. Bu heykelcikler genellikle göğüslerini tutar vaziyette ya da bir eli göğsünde diğer eli ise mahrem yerini kapatır şeklindedir (Bratton, 1995:104).

İbrani peygamberleri Bethel, Gilgal, Birşeba, Shiloh ve Kudüs'teki Aştoret (Aşera-Astarte) tapınaklarındaki, fahişelik (kutsal fahişelik) ayinlerini lanetlemişlerdir. Bu “Kutsal Evlilik” ayinleri, rahibeler tarafından tapınaklarda bulunan “aşk yataklarında”³¹ gerçekleştirilmiştir. Deuteronomic Reformu (M. Ö. 621) dahil, bu kültürün bölgedeki varlığı sonlandırılmamıştır (Bratton, 1995:104).

Musevilik inancının kutsal kitabı Tevrat'ta Asherah (Aşeret, Aştora, Aşere/a) olarak adı geçen Tanrıça aşk, bereket tanrıçasının Kenani halk dilindeki adıdır (Çığ, 2014:31) (Res. 29-31). Tevrat'taki birçok bölümde bu kültürün kaldırılması ile ilgili ifadeler geçmektedir. Fakat anlaşıldığı üzere tapınak fahişeliği varlığını uzun yıllar bölgede devam etmiştir.

Resim 29: Tanrıça Asherah
Kaynak: Louvre Museum Koleksiyonu, 2016

³¹ İnanna-Domuzi, Gılgamış-İştar mitoslarında ve ortaya çıkarılmış olan pişmiş toprak figürinlerde ‘Kutsal Evlilik’ sahneleri (birleşmeler) bir yatak üzerinde betimlenmektedir.

Resim 30: Tanrıça Asherah, Altın Kolye Ucu ve Pişmiş Toprak Plaka
Kaynak: Ackerman, 2003: 180; Scham, 2005: 40'dan düzenlenmiştir.

Resim 31: Tanrıça Asherah, Pişmiş Toprak Heykelcikler
Kaynak: Scham, 2005: 37'den düzenlenmiştir.

Tevrat'ta iki türlü fahişelik ile ilgili kelime geçmektedir. Bunlardan ilki “qadeşah” olarak geçen kelime kutsal kadın, adanmış kadın, bir başka deyişle mabet fahişeliğini ifade etmektedir. Bu kelime Akkad dilinde “qadištu³²”dur. Dünyevi fahişeler için “zonah³³” kelimesi kullanılmıştır (Çığ, 2014:81).

³² Black ve Green, 2003:179.

³³ Daha detaylı bilgi için bkz. Kirsch, 1998.

Tevrat'taki tapınak fahişeliği ile ilgili olan kısımlardan örnekler şunlardır³⁴:

Hoş. 4: 14: Fahişelik ettiklerinde kızlarınızı, Zina ettiklerinde gelinlerinizi cezalandırmayacağım. Çünkü erkekleriniz fahişelerle oynuyor, Putların tapınağında fuhuş yapanlarla kurban kesiyorlar. Anlayışsız halk mahvolacak.

Mik. 1: 7: Bütün putları paramparça edilecek, tapınaklarındaki fahişelere verilen armağanlar yakılacak. Samiriye'nin bütün putlarını yok edeceğim. Fahişelerin ücretiyle topladığı armağanlar yine fahişelere ücret olacak."

Yar. 38: 15: Yahuda onu görünce fahişe sandı. Çünkü yüzü örtülüydü.

Yşa. 57: 3: Ama siz, ey falcı kadının çocukları, fahişelik ve zina edenlerin soyu, buraya gelin!

Yer. 5: 7: Yaptıklarından ötürü neden bağışlayayım seni? Çocukların beni terk etti, Tanrı olmayan ilahların adıyla ant içtiler. Onları doyurduğumda zina ettiler, fahişelerin evlerine doluştular.

Yas. 12: 3: Sunaklarını yıkacak, dikili taşlarını parçalayacak, Aşera putlarını yakacak, öbür putlarını parça parça edeceksiniz. İlahlarının adlarını oradan sileceksiniz.

Hak. 3: 7: RAB'bin gözünde kötü olanı yapan İsraililer Tanrıları RAB'bi unutup Baallar'a ve Aşera putlarına tapılar.

1. Kr. 14: 23: Ayrıca kendilerine her yüksek tepenin üstüne ve bol yapraklı her ağacın altına tapınma yerleri, dikili taşlar ve Aşera putları yaptılar.

2. Kr. 13: 6: Ne var ki Yarovam ailesinin İsrail'i sürüklediği günahları izlediler, bu günahlardan ayrılmadılar. Aşera putu da Samiriye'de dikili kaldı.

2. Kr. 17: 16: Tanrıları RAB'bin bütün buyruklarını terk ettiler. Tapınmak için kendilerine iki dökme buzağı ve Aşera putu yaptırdılar. Gök cisimlerine tapılar. Baal'a kulluk ettiler.

2. Kr. 23: 7: Fuhuş yapan kadın ve erkeklerin RAB'bin Tapınağı alanındaki odalarını yıktı. Kadınlar orada Aşera için kumaş dokurlardı.

2. Kr. 23: 15: Bundan başka İsrail'i günaha sürükleyen Nevat oğlu Yarovam'ın yaptırdığı Beytel'deki tapınma yerini ve sunağı bile yıktı. Tapınma yerini ateşe verip toz duman etti. Aşera putunu yakıtı.

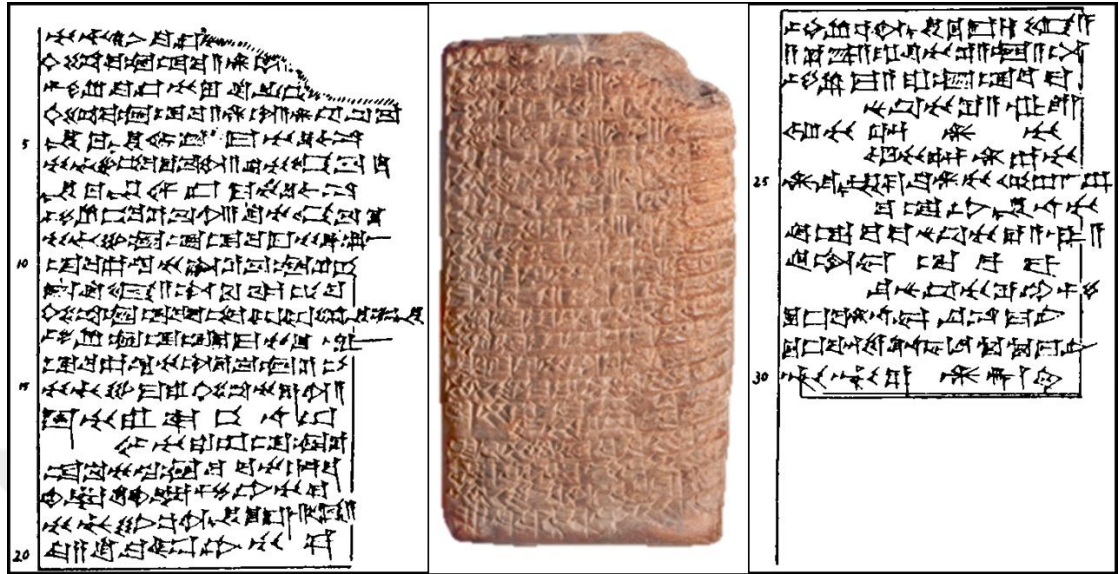
2. Ta. 14: 3: Yabancı ilahların sunaklarını, puta tapılan yerleri kaldırdı. Dikili taşları parçaladı, Aşera putlarını devirdi.

Tevrat'ta bu kültle ilgili bölümlerin zamansal kapsam olarak her bölümünde yer aldığı görülmektedir. İsrail tarihinin İbrahim ile başladığı (M. Ö. 1900-1800) kabul edilirse, Kral Asa (M. Ö. 911-870), ardından Yoşia ve II. Krallar'a kadar olan tarihsel süreç içerisinde tapınak fahişeliğinin varlığını sürdürdüğü görülmektedir (Çığ, 2014:84).

Kitab-ı Mukaddes'in, "Kutsal Evlilik" temalı "Neşideler Neşidesi" bölümlerinin, yak. M. Ö. 2000'lere tarihlendirilen "Kral Şu-Sin'in kutsal evlilik (Res.

³⁴ Tevrat, Dört Kutsal Kitap 3.0 adlı programdan alınmıştır. (2006, Yusuf Tezcan).

32) anlatımıyla benzerliği arkeolojik veriler ile de desteklenmektedir (Kramer, 1999: 381).

Resim 32: Kral Şu-Sin Tableti

Kaynak: Kramer, 1999: 298; İstanbul Arkeoloji Müzeleri Koleksiyonu, 2016

Kazılarda ortaya çıkarılmış olan Kral Şu-Sin'in tabletinin biçim, tema, motif ve sözcük seçimleri yönüyle Neşideler Neşidesi ile benzerlikleri görülmektedir. Örneğin, her iki metinde de 'aşık kral' ve 'çoban'dır, 'sevgili' yalnızca 'gelin' değil aynı zamanda 'kız kardeş'tir (Kramer, 1999: 380).

Neşideler Neşidesi'nin bölümlerinde İbrani bir kralın, bir bereket tanrıçasıyla evliliği anlatılır (Kramer, 1999: 380).

Ezg. 1: 1: Süleyman'ın Ezgiler Ezgisi (Neşideler Neşidesi).

Ezg. 1: 2: Beni dudaklarıyla öptükçe öpsün! Çünkü; aşkın şaraptan daha tatlı.

Ezg. 1: 3: Ne güzel kokuyor sürdüğün esans, Dökülmüş esans sanki adın, Kızlar bu yüzden seviyor seni.

Ezg. 1: 4: Al götür beni, haydi koşalım! Kral beni odasına götürsün. Seninle coşup seviniriz, Aşkını şaraptan çok överiz. Ne kadar haklılar seni sevmekte!

Şu-Sin tableti çevirisi ile Neşideler Neşidesi bölümünün ilk dört kısmının benzerlikleri açıkça görülmektedir. Bu konuda çalışmalar yapan başta Kramer, Çığ ve birçok araştırmacı bu iki örnekteki benzerlikler üzerinde durmuş, yayınlarında paylaşmışlardır.

*Güvey, canımın içi,
Hoştur zevkin, bal gibi tatlı,
Aslan, canımın içi,
Hoştur zevkin, bal gibi tatlı.*

*Beni esir ettin, önünde titriyorum,
Güvey, yatak odasına götürsen beni,
Beni esir ettin, önünde titriyorum,
Aslan, yatak odasına götürsen beni.
Güvey, izin ver seni okşayayım,
Değerli tatlım, balla (?) yıkanayım,
Balla dolu odada,
Gönül açan güzelliğinin tadını çıkaralım,
Aslan, izin ver seni okşayayım,
Değerli tatlım, balla (?) yıkanayım.
Güvey, benden zevkini aldın,
Söyle anama, sana tatlılar (?) verecek,
Babam sana armağanlar verecek.
Ruhun - bilirim ruhunun nerede neşelendiğini,
Güvey, şafağa değin uyu evimizde,
Yüreğin - bilirim yüreğinin nerede sevindiğini,
Aslan, şafağa değin uyu evimizde.
Sen, beni sevdiğin için,
Aslan, yalvarırım okşayışlarını ver bana,
Efendi, tanrım, benim iyi perimin efendisi,
Enlî'nin yüreğini sevindiren Şu-Sin'im,
Yalvarırım okşayışlarını ver bana.
Senin bal gibi tatlı yerin, yalvarırım elini onun üstüne koy,
Gişban-giysisi gibi, elini onun üstüne koy,
Gişban-sikin giysisi gibi, elini onun üstüne kapa (Kramer, 1999:381,382;
Bottero, 2005:121-122) .*

Kral Şu-Sin tabletindeki gelin, kız İnanna tapınak rahibesidir. Uruk kentinde yapılan kazılarda ortaya çıkarılmış olan yarı değerli taşlardan oluşan bir kolye üzerinde “Kubatum, Şu-Sin’in lukur-rahibesi” yazısı vardır. “lukur” Sümer dilinde, “Kutsal Evlilik” ayininde tanrıça rolü oynayan, İnanna kültüne bağlı kişi anlamında kullanılmaktadır (Kramer, 1999:382).

2.3. GENEL DEĞERLENDİRME VE KARŞILAŞTIRMA

Kıbrıs’ta, “Aphrodite-Astarte” kültünün Demir Çağ seramikleri üzerindeki bir yansıması olan: “Kutsal Fahişe Figürü”nün kökenini oluşturan Mezopotamya’daki Tanrıçalar incelenmiştir³⁵.

M. Ö. 3000’lerde Sümer’de, Tanrıça İnanna adına yapılmış olan tapınaklar ortaya çıkarılmıştır. Tanrıça’nın kültüyle ilişkili buluntular bu tapınaklarda tespit edilmiştir. Bu buluntular; cinsel sahnelerin yer aldığı pişmiş topraktan figürinlerdir. Bu buluntuların kültle olan ilişkisini kurmamızı sağlayan yazılı kaynakların başında ise Mezopotamya’da

³⁵ “Kutsal Fahişe Figürü”nün kökenini oluşturan tanrıçalara ait daha detaylı bilgi için bkz. Bölüm 2.

ortaya çıkarılmış olan tabletler gelmektedir. Sümer dinsel inancına göre, Sümer kralı ile Tanrıça arasındaki “Kutsal Evlilik” ritüeli, toprağın verimliliği ve doğurganlığı için yapılmaktadır. Bu ayini gerçekleştiren ilk Sümer hükümdarı Çoban Kral Dumuzi’dir. Ardından bu ayinlerin gelenek haline gelerek tüm Sümer kralları tarafından gerçekleştirildiği görülmektedir. Tabletlerde bu kutsal ayinin, Tanrıça’nın kutsal alanı olan E-anna’da³⁶, bir yatak üzerinde gerçekleştiğinden bahsetmektedir. Ortaya çıkarılmış olan pişmiş toprak figürinlerin, bir yatak üzerinde betimlenmiş olması bu iki kompozisyonu birleştirmektedir.

M. Ö. 2. Binyıl’da, tarih sahnesine çıkan Assur ve Babil şehir devletlerinde bu ayinin devam ettiğini görmekteyiz. Assur ve Babil dininde, İnanna’nın özelliklerini yansıtan Tanrıça İştar’dır. Kendisini: “Sevecen bir fahişe olan ben” diye tanımlayan İştar: “Fahişelerin Anası”, “Babil’in Kutsal Fahişesi” olarak nitelendirmiştir. Gılgamış ve maceraları hakkında hikayelerden oluşan destana ait tabletlerde, Gılgamış-İştar; “Kutsal Evlilik” ayininden bahsedilen bölümleri, kültün işleyişinde bir değişimin olmadan devam ettiğini ortaya koymaktadır. Bu anlatımları destekleyen buluntular gene İştar adına yapılmış tapınaklarda açığa çıkarılmış olan pişmiş toprak ve metalden figürinlerle³⁷ desteklenmektedir. Bu figürinlerde, Sümer’deki birleşme sahnelerinden farklı olarak kutsal yatak bulunmamaktadır.

İştar tapınak buluntuları arasında; üzerlerinde asma delikleri olan, pişmiş kilden yapılmış çok sayıda erkek ve kadın cinsel organı maketleri³⁸ de yer almaktadır. Araştırmacılar bu buluntuların tılsım özelliklerinin olabileceği üzerinde de durmaktadır. Çünkü cinsel iktidarsızlığın üstesinden gelmek için bilinen Babil dualarında, birleşme sırasında yatağın başucunda durması için bir heykelcik yapılmasından bahsedilmektedir.

Ayrıca Tanrıça İnanna ve İştar’ın simgeleri benzerlik göstermektedir. “Yıldız” ve “aslan” bu iki Tanrıça’nın savaşçı yönünü yansıtmaktadır.

M. Ö. 1600’e tarihlendirilen Orta Assur Kanunları’nda, Assur kültürlerindeki tapınak fahişelerinin toplum içerisindeki konumuna ilişkin veriler elde edilmiştir. Bu

³⁶ Bu ayinin anlatıldığı tabletlerde genelde Tanrıça’nın kutsal alanı olan E-anna kutsal alanındaki tapınağında gerçekleştirildiğinden bahsedilmektedir. Fakat bu ritüel sadece Uruk’taki, E-anna kutsal alanı ile sınırlandırılmamış ve diğer Sümer Şehir Devletleri’nde ortaya çıkarılmış olan İnanna tapınaklarında da gerçekleştirildiği buluntularla desteklenmiştir.

³⁷ Bkz. Res. 25-28.

³⁸ Bkz. Res. 24.

kanunun 40. maddesine göre: “Assur toplumundaki evli ve dul kadınların sokağa çıkarken başlarını örtmeleri” zorunlu hale getirilmiştir. Sümer toplum düzeninin anlatıldığı Me’lerde de: “Tapınak fahişelerinin diğer rahibelerden ve dünyevi fahişelerden ayrışması için başlarını örtmeleri gerektiği” zorunluluğu yer almaktadır. Bu iki yasanın karşılıklı olarak maddeleri değerlendirildiğinde toplum içerisinde yer alan, tapınak fahişelerinin evli ve dul kadınlara özgü bir statüye yükseltildiğini görmekteyiz.

Ugarit-Kenan kültüründe, İnanna ve İştar özellikleri taşıyan Tanrıça Aşera (Asherah-Aştoret-Astarte)’dir. Bölgede Tanrıça adına yapılmış birçok tapınak arkeolojik kazılar sonucunda ortaya çıkarılmıştır. Bethel, Gilgal, Birşeba, Shiloh ve Kudüs’teki Aştoret (Aşera-Astarte) tapınaklarında, “Kutsal Evlilik” ritüeli, rahibeler tarafından tapınaklarda bulunan “aşk yatakları”nda gerçekleştirilmiştir. Sümer, Assur ve Babil’deki kültün, bölgedeki uygulamasında bir değişimin olmadığı yazılı kaynaklarda geçmektedir.

İncelenen Tanrıça heykelcikleri genellikle göğüslerini tutar vaziyette ya da bir eli göğsünde diğer eli ise mahrem yerini kapatır şekildedir. Sümer, Assur, Babil ve İsrail’de bu ikonografilerin benzerliği açıkça görülmektedir.

Eski Ahit ve Tevrat’ta, Tanrıça Aşera (Asherah-Aştoret-Astarte) kültünden bahsedilmektedir. Bu anlatımlar genel itibarıyla kültün kaldırılması yönündedir. Tevrat’ta yer alan bölümler zamansal olarak geniş bir dönemi ifade etmektedir. Fakat buna rağmen uzun yıllar boyunca kültün bölgedeki varlığı devam etmiştir.

Kitab-ı Mukaddes’in, Kutsal evlilik temalı “Neşideler Neşidesi” bölümlerinin, yak. M. Ö. 2000’lere tarihlendirilen Kral Şu-Sin’in “Kutsal Evlilik” anlatımıyla benzerliği arkeolojik veriler ile desteklenmektedir. Kazılarda ortaya çıkarılmış olan Kral Şu-Sin’in tabletinin biçim, tema, motif ve sözcük seçimleri yönüyle “Neşideler Neşidesi” ile benzerlikleri görülmektedir³⁹.

Tüm arkeolojik verilerin incelenmesi sonucunda şu yorumu yapmak doğru olacaktır. Sümer Tanrıçası İnanna ile başlayan “Kutsal Evlilik” ayini, Mezopotamya’da yaygın bir şekilde devam etmiştir. Kültün diğer bölge ve kültürlerle aktarımı, Sümer’in sonlanıp tarih sahnesine çıkan Assur ve Babil’in egemenlik ve etki alanlarını genişletmesiyle birlikte gerçeklemiştir. Bu iki toplumun gittiği bölgelere dil, din vb.

³⁹ Örneğin, her iki metinde de ‘aşık kral’ ve ‘çoban’dır, ‘sevgili’ yalnızca ‘gelin’ değil aynı zamanda ‘kız kardeş’tir.

kültür öğelerini taşıması ya da gittiği bölgenin kültür öğelerini alması şeklinde olmalıdır. Bu durum İsrail kültürü içinde benzerlik göstermektedir⁴⁰.

Yukarı da bahsettiğimiz Tanrıça kültlerinin verilerini incelediğimizde, şu şekilde özetlenmiştir (Tablo 20):

Tablo 20: Demir Çağ Öncesinde Tanrıça Kültleri

KÜLTÜR	TANRIÇA	YAZILI VERİ	ARKEOLOJİK VERİ
SÜMER	İNANNA	Tabletler “İnanna-Dumuzi”	Tapınaklar Pişmiş Toprak Figürinler
ASSUR-BABİL	İŞTAR	Tabletler “İştar-Gılgamış” “Enkidu-Shamhat”	Tapınaklar Pişmiş Toprak Figürinler
KENAN-UGARİT	ASHERAH-ASTARTE	Deuteronomic Reformu Tevrat	Tapınaklar Pişmiş Toprak Figürinler

Son olarak bu bölüm içerisinde incelenen Tanrıça tapınaklarındaki rahibeler için kullanılan kelimeler vardır (Tablo 21).

Tablo 21: Tanrıça Tapınaklarındaki Rahibeler İçin Kullanılan Kelimeler⁴¹

KÜLTÜR	TANRIÇA	KELİME
SÜMER	İNANNA	MUNUS(.MES)KAR.KID Lukur
AKKAD	İŞTAR/ESTAR	harimtu-qadištu
ASSUR-BABİL	İŞTAR	iştartu
KENAN-UGARİT	AŞERA-ASTARTE	qadeşah

⁴⁰ Bkz. Bölüm 2.2.

⁴¹ MUNUS(.MES)KAR.KID ve harimtu için bkz. Yiğit, 2002. Ayrıca qadeşah için bkz. Bölüm 2.2, (s. 41).

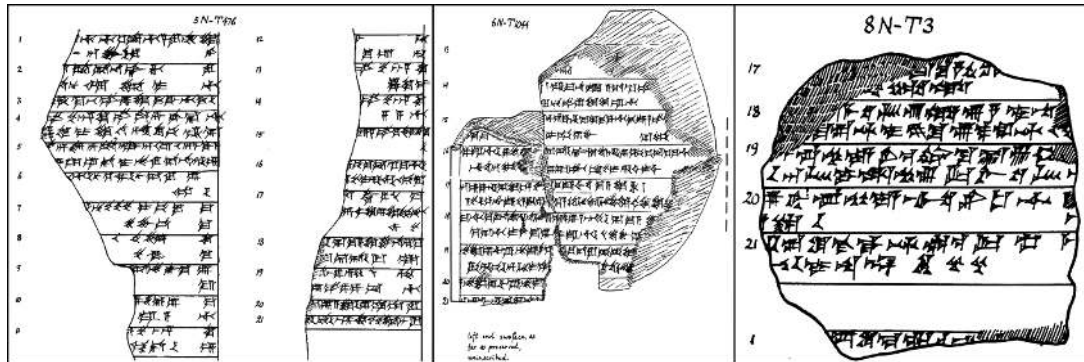
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DEMİR ÇAĞ'DA KUTSAL FAHİŞE FİGÜRÜ

3.1. ASSUR/BABİL-İŞTAR

Demir Çağ'da kutsal fahişelik ile ilgili veriler antik kaynaklara dayanmaktadır. Herodotos'un Mezopotamya'daki "Kutsal Fahişelik" ile ilgili anlatımları bilinmektedir. M. Ö. 5. yy.'da Babil geleneğine göre (Ökmen, 1973:95):

Her kadın hayatında bir kez Aphrodite (İştar, İnanna) tapınağına giderek orada bir yabancıyla cinsel ilişkiye girmek zorundadır. Parasına güvenen ve kalabalığa karışmak istemeyen kadınlar, tapınağın yanına kadar araba ile giderler ve peşlerinde bir sürü hizmetçi bulunduğu halde beklerler. Ama çoğunluk için şöyle olur: Aphrodite duvarları içerisinde, başları kurdele ile çatılmış birçok kadın oturur; kimileri gider, yenileri gelir; yerler gerili iplerle bölünmüştür; yabancılar önlerinde dolaşır, istediklerini seçerler. Bu duvarlar içerisinde girip oturan kadın, bir yabancı gelip de, tapınağın dışında onunla ilişkiye girmek için dizleri üzerine bir para atmadıkça evine dönemez; parayı atarken aynen şunları söylemek zorundadır: "Senin şahsında tanrıça Mylitta'yı çağırıyorum". Mylitta, Aphrodite'nin Assurcasıdır. Kaç para verdiği önemli değildir; kadının kabul etmemesi korkusu yoktur; din bunu yasak etmiştir, çünkü bu para kutsal olur. Kadın, kendisine ilk para atanın peşinden gider ve kim olursa olsun geri çevirmez. Birleşmeden sonra, kadın, tanrıçanın gönlünü yapmış olarak, evine döner ve bundan sonra ona ne verseniz, artık bir daha baştan çıkaramazsınız. Yaradılışın güzel bir yüz ve güzel bir endam vermiş olduğu kızlar çabuk dönerler evlerine; ama öyle olmayanlar, yasanın gereğini yerine getiremedikleri için, tapınakta uzun süre beklerler, üç dört yıl bekleyenleri olur⁴².

Resim 33: Kral Esarhaddon Yazıtı'ndan "İnanna" ile İlgili Parçalar
Kaynak: Goetze, 1963: 119-131'den düzenlenmiştir.

Nippur kentindeki İnanna/İştar Tapınağı kazılarında birçok çivi yazılı tablet ortaya çıkarılmıştır. Bu tabletlerden en dikkat çekenini Assur kralı Esarhaddon (M. Ö. 680-669) dönemine ait olanıdır (Res. 33) ve İştar Tapınağı'nda bir tadilat yaptırdığını

⁴²Ek olarak bkz. Dening, 1996; Bonnefoy, 2000; Serwint 2002.

anlatmaktadır (Goetze, 1963: 119-131). Bu arkeolojik veri, İştar kültünün Demir  ağ’a tarihlendirilen Assur İmparatorluk Dönemi’ne kadar devam ettiğini göstermektedir.

3.2. İRAN-ANAHİTA/ANAHİT

Aşk, verimlilik, doğurganlık, su ve hayat verme tanrıçasıdır (Gündüz, 1998:31; Ha cerlioğlu, 1993:42) (Res. 34). Akhamenidler Dönemi’nde (M.  . 558-330) yaygın olarak tapınım görmüştür. Yunanlılar ona ‘‘Anaitis’’ demişlerdir (Gündüz, 1998:31; Bonnefoy, 2000:34). İki kişiliği vardır; masumlunun ve bakireliğinin yanında cinsel azgınlığı ve fahişeliği temsil etmektedir (Ha cerlioğlu, 1993:42). Avesta metinlerinde Ardva Sura Anahita adıyla geçmektedir. Sözcük anlamı ‘‘yüce, güçlü, lekesiz, tertemiz’’ şeklinde tanımlanmıştır (Bonnefoy, 2000:34; Ha cerlioğlu, 1993:42).

Resim 34: Artaxerxes II ve Tanrıça Anahita

Kaynak: www.cais-soas.com/CAIS/Images2/Achaemenid/Artaxerxes_II_Lion_Sun.gif, 2016

Avesta metinlerinde onun fiziksel özelliklerini anlatan ifadeler yer almaktadır. Yasht 5: 126. kıta ve devamında Anahita’nın iri göğüslü bir geç kızı benzediği ve belini bir kemerle sıkarak göğüslerine daha bir dolgunluk verdiği, başında yıldızlı ve ışıltılı bir ta  bulunduğu, ayrıca samur k rk giydiği ve muhteşem mücevherler taktığı belirtilmektedir (Bonnefoy, 2000:34; Omerxali, 2015:385).

Yasht 5: 126: Ardvi Sura Anahita; güzel bedenli, son derece güçlü, uzun boylu, kuşağı yukarıdan bağlı, muzaffer ırkın saf, soylu asili, tümüyle altın işlemeli olan bir... mantoyu boylu boyunca giyen bir hizmet i biçiminde ortaya  ıktı.

Yasht 5: 127: Kurallara göre, her zaman elinde baresmayı tutan, delikli kulaklarında küpe taşıyan, güzel boynunda altın bir kolye taşıyan, o, soylu doğumlu Ardvi Sura Anahita; ve o kuşağını sıkıca bağladı, göğüsleri iyi biçimli olsun, sarkmasın diye.

Yasht 5: 128: Ardvi Sura Anahita başını yüzlerce yıldız olan, sekiz ışığı olan, iyi yapılmış güzel... bir altın tacı bir... biçiminde koydu, saçları aşağıya doğru dökülmüş şekilde.

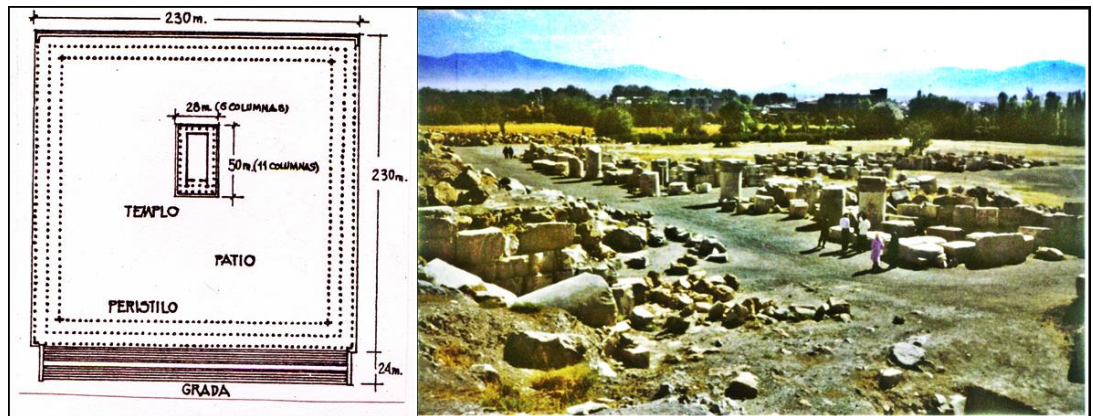
Yasht 5: 129: O, Ardvi Sura Anahita kunduz kürkünden elbiseler giyiyor, dört yavru doğuran, kunduzların en iyi türü olan kunduzlardan otuzunun derisinden yapılmış elbiseler giyiyor; çünkü suda yaşayan kunduzların derisi bütün derilerin en güzel renkli olanıdır; doğru zamanda işlendiğinde gümüş ve altından oluşan göz parlatacak kadar parıldar.

Susa’da bulunmuş pek çok heykel de bu tasvirleri doğrulamaktadır. İri, dolgun göğüslerini ve taşıdığı onca süsü gören kimi Yunanlılar onu Aphrodite’ye benzetmiştir (Bonney, 2000:34).

Resim 35: Tanrıça Anahita Betimleri, M. S. 300/400-Sasani Dönemi
Kaynak: Shepherd, 1964: 81-85’den düzenlenmiştir.

Arkeolojik veriler, tanrıça Anahita’nın, İslam dininin İran’a gelişine kadar olan zaman aralığında, İran’ın yayıldığı o geniş bölgede varlığını sürdürdüğünü ortaya koymaktadır (Bonney, 2000:34) (Res. 35, 36).

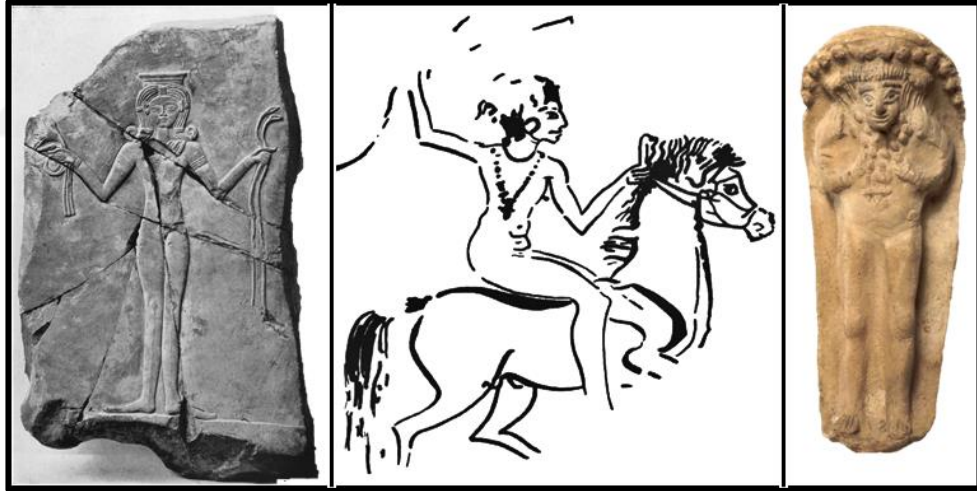
Resim 36: Kangavar Anahita Tapınağı, Part Dönemi, M.Ö 248- M.S 224
Kaynak: Shepherd, 1964: 81-85’den düzenlenmiştir.

Ermenistan:

Ermeni kültüründe İranlı Anahita ile özdeşleştirilmiş olan Anahit; altın gerdanlıklarla süslü, yıldızlarla taçlandırılmış, hafif kilolu ama sağlıklı, son derece güzel genç bir kız olarak betimlemişlerdir. Ona “vücudu altınlar içinde biri” anlamına gelen “Oskrhat” sıfatıyla adlandırmışlardır (Bonney, 2000:222). Strabon, soylu Ermeni ailelerinin kızlarını, Anahit Tapınağı’nda belirli bir süre fahişelik yaptıktan sonra evlendirdiklerinden bahsetmektedir (Bonney, 2000:34) (Budin, 2008: 199 vd.).

3.3. FENİKE-ASTARTE/AŞTORET/AŞTAR

Kenani soyundan olan Fenikelilerin dilinde aşk ve bereket tanrıçasına Aştar/AştoRET denmiştir. Astarte, sözcüğün Yunanca biçimidir. Fenike dilinde İştar’a Aştar dendiği göz önünde tutularak ünlü Tanrıça İştar’ın Astarte’den türediği ileri sürülmüştür (Hançerlioğlu, 2000:56) (Res. 37).

Resim 37: Tanrıça Aştar/AştoRET (Astarte)

Kaynak: Edwards, 1955: 49-51; Leclant, 1960: 48-49; Metropolitan Museum Koleksiyonu⁴³, 2016’dan düzenlenmiştir.

Lukianos, Byblos Bayramı’nda yas süresince saçlarını kestirmeyen kadınların tapınağa bağlı olarak fahişelik ettiğinden bahsetmektedir. Bu fahişelikten kazanılan paranın Aphrodite Tapınağı’na verildiği belirtilmiştir (Bonney, 2000: 27).

⁴³ Daha fazla bilgi için bkz. Budin, 2009.

Ünlü Fenike kenti Sidon'un krallarına ait tanrı adlarından söz eden birkaç yazıtta Astarte'nin adı geçmektedir. Astarte'ye yazılmış adak yazıtlarından birisinde: Kral Eshmoun'azar ve kral Tabnit, "Ashtart'ın Rahipleri", kraliçe Oummi'ashtart ise "Ashtart'ın Rahibesi" ünvanını taşımaktadır. Astarte onuruna tapınaklar yaptırmıştır (Bonney, 2000:282).

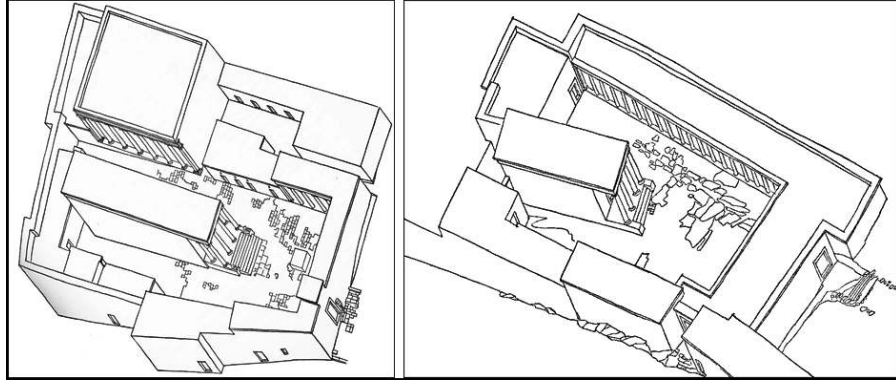

Resim 38: Kral Eshmoun'azar'ın Lahdi ve Yazıtı

Kaynak: Louvre Museum Koleksiyonu, 2016

Diğer bir yazıt ise Kral Eshmoun'azar'ın lahit kapağının üzerinde yer almaktadır (Res. 38). Bu yazıtta: "Ben Eshmoun'azar, Sidonyalıların kralı, Sidonyalıların kralı Tabnit'in oğlu, Sidonyalıların kralı Eshmoun'azar'ın torunu ve annem, Oummi'ashtart, Ashtart'ın rahibesi, Sidonyalıların kralı Eshmoun'azar'ın kızı, kraliçe, bu tanrılar tapınağını, Sidon'daki Ashtart (Astarte) tapınağını biz inşa ettik..." demiştir (Bonney, 2000:282).

Antik Tyre kentinin 19 km güneyinde bulunan Umm el-Amad yerleşiminde ortaya çıkarılan tapınak Fenike'deki Astarte tapınaklarına örnek olarak gösterilebilir. Bu tapınakta Ptolemaios I Dönemi'nde bir tahribat olduğu o dönem içerisinde basılan paraların tabakadan gelmesiyle anlaşılmıştır. Astarte tapınağının dışında Umm el-Amed yerleşiminin batısında, yerel bir tanrı olan Milk'ashtart'a ait bir tapınak daha bulunmuştur. Yerleşimde bulunan tapınaklar Fenikelerin Hellenistik Dönem'de dini ritüellerine ilişkin bilgiler vermektedir (Wright, 2010:224-227) (Res. 39).

Resim 39: Sol: Milk'ashtart'ın Tapınağı, Sağ: Tanrıça Astarte'nin Tapınağı
Kaynak: Wright, 2010: 226, fig. 152, 153

Eski Ahit'in, Sidon'un krallarına ait tanrı ve tanrıçalardan bahsettiği bölümünde Ashtart (Astarte) adı görülmektedir.

1. Kr. 11: 33: Çünkü Süleyman bana sırt çevirip Saydalıların tanrıçası Aştoret'e, Moavluların ilahı Kemoş'a ve Ammonluların ilahı Molek'e taptı. Kurallarına, ilkelerime uyup gözümde doğru olanı yapan babası Davut gibi yollarımı izlemedi⁴⁴.

Pencere içerisinden bakan tanrıça ya da rahibe figürleri arkeolojik veri olarak karşımıza çıkmaktadır (Res. 40). Bu buluntular olasılıkla Levant'ta yayılım gösteren kültürle Tanrıça Astarte ile ilişkilidir. Bu buluntuların benzerlerine Assur kültüründe de rastlanılır⁴⁵.

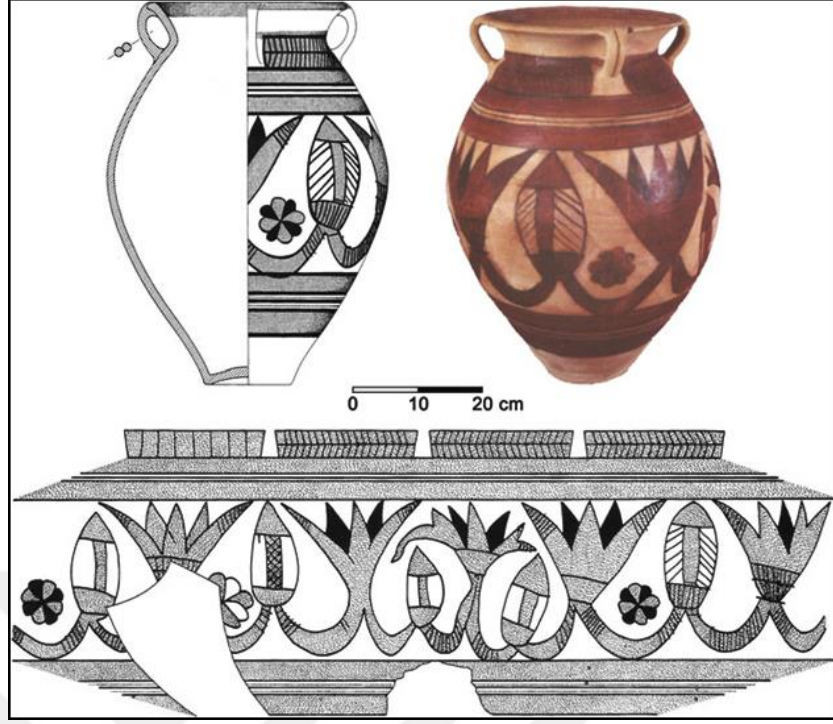

Resim 40: Pencere İçerisinden Bakan Tanrıça ya da Rahibesi
Kaynak: Metropolitan Museum Koleksiyonu, 2016

Astarte kültü ve kutsal fahişelik ile ilişkilendiren lotus bezemeleri ve rozet, doldurma motifi olma özelliğinin dışında da düşünülmelidir (Res. 41, 42). Fenikeliler rozet ve lotus betimlerini Tanrıça Astarte'nin bir simgesi olarak kullanmışlardır (Carrasco, 2015: 1797) .

⁴⁴ Tevrat, Dört Kutsal Kitap 3.0 adlı programdan alınmıştır. (2006, Yusuf Tezcan).

⁴⁵ Daha detaylı bilgi için bkz. Gansell, 2008.

Resim 41: Astarte Kültünde Lotus ve Rozet Kullanımı
Kaynak: Carrasco, 2015: 1797

Resim 42: Tridachna Shell, Fenike-Abu Habba
Kaynak: British Museum Koleksiyonu, 2016

Kartaca:

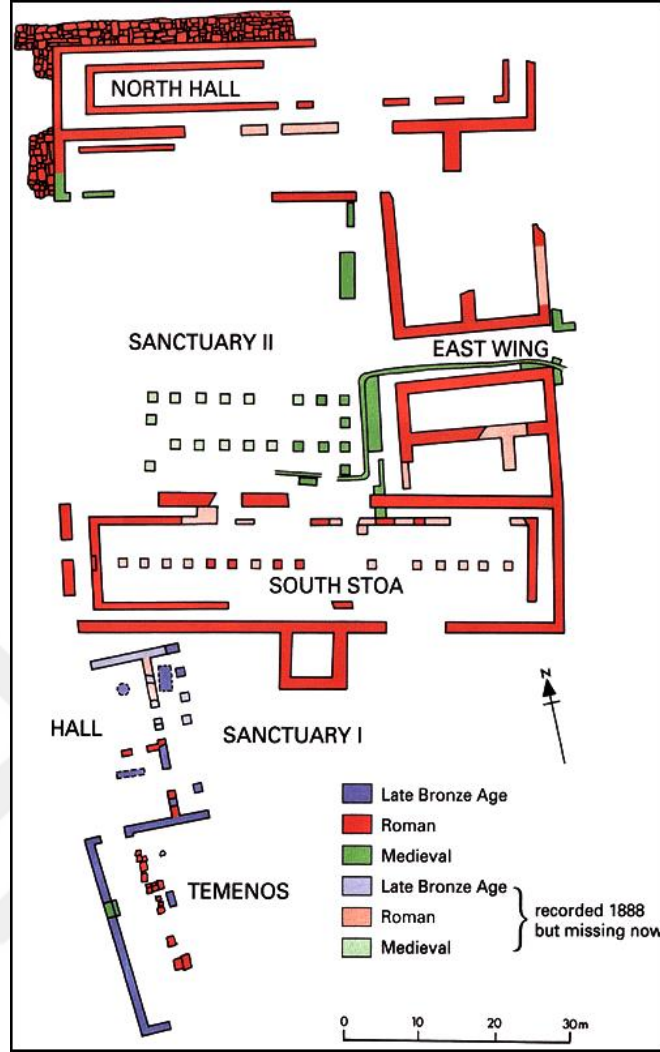
Fenikeliler tarafından M. Ö. 9. yy. 'ın sonunda, Kuzey Afrika'da kurulmuş olan Kartaca'da, Astarte kültünün varlığı bilinmektedir. Fenikeliler denetiminde olan bu kent daha sonraları Malta, Sicilya, Sardunya ve Balear gibi adalarda kendilerine bağlı sömürgeler oluşturmuştur. Buralardaki merkezler Kartaca yönetiminde, doğuda Fenikelilerin yaratamadığı bir imparatorluğa dönüşmüştür. Bu imparatorluk sınırları içerisinde Fenike dili ve dini yaygınlaşarak benimsenmiştir. Astarte (Ashtart) adına tapınakların varlığı ve tapınak fahişeliği burada da karşımıza çıkmaktadır (Bonney, 2002: 283-285; Bloch-Smith, 2014:185-186). Kartaca'daki tapınak fahişeliğini incelediğimizde Lydia kültürüyle benzer bir uygulama karşımıza çıkmaktadır. Bu iki kültürde de genç kızların çeyizlerini hazırlamak için tapınağa bağlı fahişelik yaptıkları antik kaynaklarda geçmektedir (Budin, 2008:49-53-68-69).

3.4. KIBRIS-APHRODITE/ASTARTE/WANASSA/PAPHIA

Kıbrıs'ta Aphrodite kültü ile özdeşleşen Astarte, Fenikeliler tarafından Kıbrıs'a getirilmiştir (Yağcı, 2006:802). Aphrodite'nin Kıbrıs'ta tanrıçalık vasfının yanında cinsellik, dölleme, erotizm, bolluk, ordusal güç, savaşçılık gibi birçok özelliği üzerinde topladığı görülmektedir (Yağcı, 2006:802; Serwint, 2002:327). Kıbrıs'ta yerel tanrıça olarak bilinen Wanassa/Paphia, Aphrodite (Astarte) ile ilişkilendirilmektedir (Serwint, 2002:343; Knapp, 2003:665; Budin, 2014: 195-216).

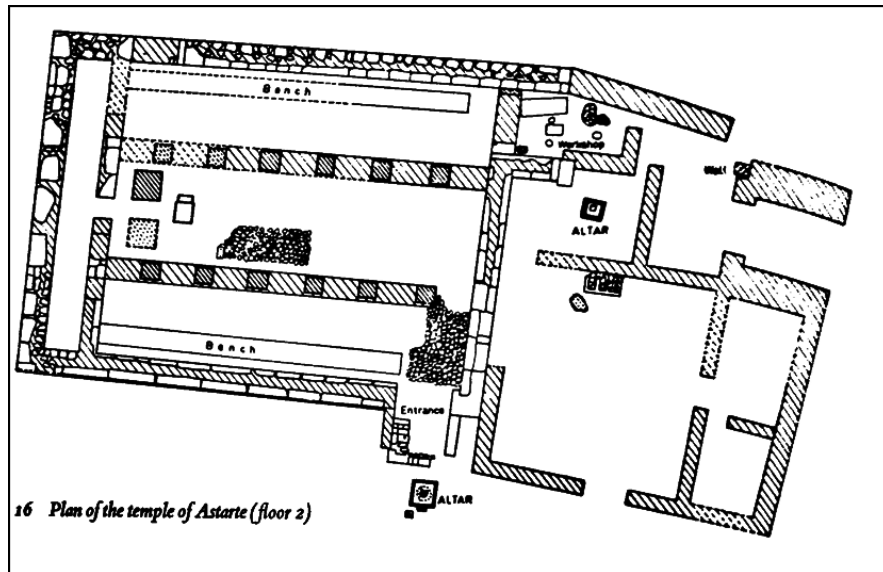
Adanın Güneybatı kıyısında yer alan Paphos'ta Aphrodite-Astarte'ye adanmış olan bir tapınak bulunmaktadır. Bu tapınak hem kült merkezi olarak hem de bu kültün kökeni olarak kabul edilmektedir (Yağcı, 2006:802). Herodotos “bu tapınağı Askalon'dan gelen Fenikelilerin yaptığını” söylemektedir (Ökmen, 1973:60) (Res. 43). Herodotos'un anlatımlarında Kıbrıs adasının bazı bölgelerinde evlilik öncesinde genç kızların Babil geleneğinde olduğu gibi tapınaklara gelerek bir yabancıyla ilişkiye girmek zorunda olduklarından bahsetmektedir (Ökmen, 1973:95)⁴⁶.

⁴⁶ Kült ile ilgili daha detaylı bilgi için bkz. Assur-Babil/İştar.

Resim 43: Paphos Aphrodite Tapınağı

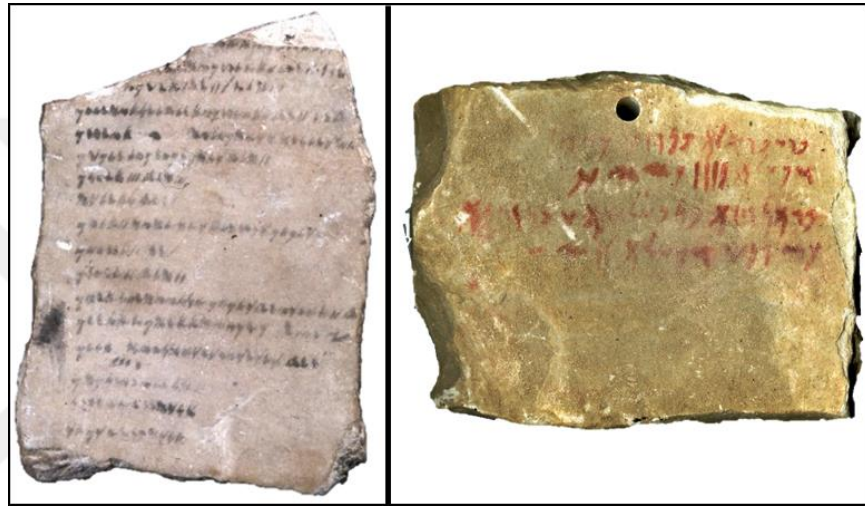
Kaynak: <http://ancientrome.ru/art/artwork/arch/gr/cyprus/cypr079.gif>, 2016'dan düzenlenmiştir.

Resim 44: Kition Aphrodite-Astarte Tapınağı

Kaynak: Karageorghis, 1976: 112

Kition'da Aphrodite-Astarte kültü ile ilişkili olan bir tapınak daha ortaya çıkarılmıştır. Kition'daki Astarte- Aphrodite Tapınağı (Res 44), Kıbrıs'taki Erken Demir Çağ'dan itibaren başlayan Fenike kolonizasyonuna ilişkin arkeolojik ve yazılı kanıtlar sunmaktadır (Reyes, 1994:18). Kition Akropolis'inde bulunmuş Klasik Dönem'e tarihlendirilen mermer bir plaka üzerindeki yazıtta "Aphrodite Tapınağı"nda yalnızca kutsal fahişeliğin olmadığı ve ücretli tapınak personelinin sadece rahiplerden oluşmadığı, bunların yanı sıra şarkıcılar, berber, fırıncı, su ustası gibi meslek gruplarının da var olduğu öğrenilmektedir (Bonney, 2002:283) (Res 45, Sol).

Resim 45: Sol: Akropolis Yazıtı, Sağ: Kition Yazıtı

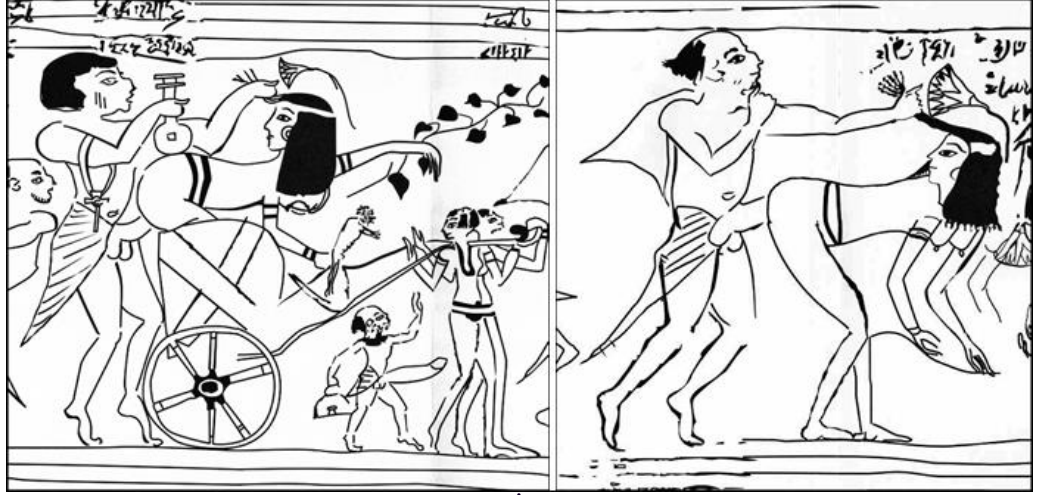
Kaynak: British Museum Koleksiyonu, 2016

Ayrıca gene Kition'da ortaya çıkarılmış olan diğer bir yazıtta tapınak memurlarına ait gider hesapları yazmaktadır (Res. 45, Sağ).

Lotus ve Kutsal Fahişe Figürü İlişkisi:

Mısır kültüründe lotus, "Şafakta sudan doğarak gece kapanan güneşin bitkisi" olarak tanımlanmıştır. Bu tanımlamaya göre lotus gücünü güneşten alır. Bu özelliğiyle Güneş tanrısı Ra ile ilişkilendirilmiştir. Güneş Tanrısı Ra mavi bir lotustan doğmaktadır.

Mısır sanatında sık kullanılan lotus bezemesi, her gün gece kapanıp, gündüzleri açması ve kendini dölleyebilme özellikleriyle yeniden doğuşun ve cinselliğin simgesi olmuştur. Cinselliği arttırıcı özelliği ile birçok cinsel içerikli sahnede sıkça kullanılmıştır (Res. 46). İsis ve Osiris'in oğlu olan Horus, doğa ve tüm elementlerin hakimi olmasının yanında "sessizlik ve kutsal lotusun efendisi" olarak nitelendirilmiştir. Horus'un yer aldığı doğum, yaşam ve ölüm temalı hiyerogliflerde lotus bezemesi de kullanılmıştır (Günay, 2009:10-12) (Res. 47).

Resim 46: Mısır Kültüründe Cinsel İçerikli Sahnelerde Lotus Bezemeleri
Kaynak: Orriols i Llonch, 2009: 128-131'den düzenlenmiştir.

Resim 47: Mısır Kültüründe Lotus Bezemeleri

Kaynak: https://encrypted-tbn0.gstatic.com/images?q=tbn:ANd9GcQ1kroC-xMKR6lNM9cTcOi1VdQ1oDQNV-dYLr-vEKg_r9jVW1 ve <http://gutenberg.polytechnic.edu.na/1/9/4/0/19400/19400-h/files/images/193.jpg>'den düzenlenmiştir.

Mavi lotus, cinsellik simgesidir. Doğma, büyüme, ölüm; geçmiş şimdiki zaman ve geleceği içermektedir. Lotusun çiçekleri ve tohum zarfı aynı bitki üzerinde bulunmaktadır ve evreni, doğurganlığı, bolluğu, güneşin doğuşu ve batışını ve yaradılış efsanesini ve döngüsünü temsil eder. Kutsal, yeniden yaratıcı, iyileştirici bir kokusu vardır. Tomurcukları tanrıçanın cinselliği ve bereket özelliğini, kadınların koklaması cinsel arzu ve doğurganlığı, erkeklerin koklaması ise cinsel erki vurgulamaktadır (Shaw, 2002: 161; Yağcı, 2006:802).

Kıbrıs’a lotus bezemesi M.Ö 8. yy. ’da Fenikeliler tarafından getirilmiştir. İlk olarak lüks ve prestij kapları üzerinde görülen lotus bezemesi kısa sürede yaygınlaşmıştır. Kıbrıs’ta lotus bezemesi üç farklı biçimden oluşmaktadır. Üç yapraklı lotus biçimi Mısır, iki yapraklı ve içinde üç yaprak daha olan ise Fenike kökenlidir. Diğer grup ise bu iki gruptan türetilmiştir (Yağcı, 2006:802) (Res. 48).

Resim 48: Kıbrıs Kökenli Kaplar Üzerindeki Lotus Bezemeleri
Kaynak: Metropolitan Museum Koleksiyonu, 2016

“Kutsal Fahişelik”, lotus koklama sahneleriyle ilişkilidir. Arkeolojik olarak bu ilişkiyi gösteren önemli bir örnek, British Museum’da bulunmaktadır. Kıbrıs-Achna (Famagusta) kökenli, sepet biçimli bir tabak içerisinde yer alan kült sahnesi “Kutsal Fahişelik” ile ilgili yazınsal ve arkeolojik kanıtları birleştirir niteliktedir (Yağcı, 2006:802) (Res 49, 50).

Resim 49: Kıbrıs-Achna Kökenli Tabak (İç Kısım)
Kaynak: British Museum Koleksiyonu, 2016

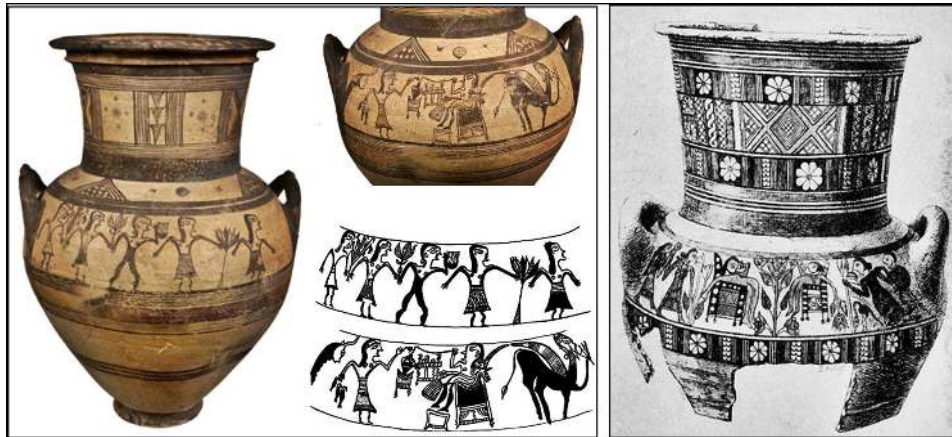
Tabak içerisinde, durağan olarak işlenmiş olan figürler, ikili gruplar halinde yerleştirilmiştir. İkişerli olarak 6 kümeden oluşan figürlerden, 6/2'si erotik pozisyonları ve dans sahnelerini, 6/4'ü ise karşılıklı lotus koklayan kadın betimlerini içermektedir. Başrolde yer alan “lotus koklayan kadın” figürü, yine aynı sahnede erotik bir pozisyonadadır. Bu sahnelerde “kutsal fahişeliğin” uygulamadaki görüntüsü verilmiş ve lotus koklama ile “kutsal fahişelik” arasındaki simgesel ilişki desteklenmiştir (Karageorghis ve Des Gagniers, 1974:91; Dierichs, 1997:24; Yağcı, 2006:802).

Resim 50: Kıbrıs-Achna Kökenli Tabak (Dış Kısım)

Kaynak: British Museum Koleksiyonu, 2016

Tanrıça'nın diğer kült sahnelerinin yer aldığı buluntular arasında “Hubbard Amphorası”nda omuz bandı üzerinde, tanrıçaya sunu ve eğlence sahnesi (Karageorghis, 2002:179) (Res. 51, Sol), bir diğer örnek olan “II. Ormidhia Amphorası” üzerinde ise oturan lotuslu tanrıça ve rahibelerinin lotus koklama sahnesi yer almaktadır (Myres, 1954:39-44) (Res. 51, Sağ).

Resim 51: Sol: Hubbard Amphorası; Sağ: II. Ormidhia Amphorası

Kaynak: Sol: British Museum Koleksiyonu, 2016, Sağ: Myres, 1954: Fig. 9.

Soli-Pompeiopolis (Mersin):

Soli; Kilikia Pedias (Campestris)⁴⁷ ile Kilikia Trakheia'nın (Aspera)⁴⁸ sınırında, Mersin'in Mezitli ilçesinde yer almaktadır (Yağcı, 2007:383). M. Ö. 2. Binyıldan itibaren Doğu Akdeniz'in önemli liman kentlerinden biri konumundadır⁴⁹. Aynı zamanda Yeni Babil döneminde Soli; Pirindu (Assur Hilakku) ve Hume (Assur Que)'nin sınırındadır ve Hitit zamanında Kizzuwatna ve Tartuntassa arasında kalmaktadır (Yağcı, 2013:7). Soli'de M. Ö. 7. yy. 'ın ikinci çeyreğinden itibaren Geç Arkaik Dönem'e kadar kesintisiz yerleşim söz konusudur. Soli'nin kolonizasyon dönemine (Strabon 14, 5, 8)'e göre Rodos Lindos kolonisi olarak M. Ö. 7-6. yüzyıl) tarihlenen Arkaik teras, arkeolojik olarak Soli'nin Doğu Grek ve Kıbrıs ile olan koloni-apoikia⁵⁰ ya da ticari ilişkilerinin varlığını göstermektedir. Tarihsel olarak da Soli'nin kuruluşunu Solon'la bağlantılı gören Diogenes Laertios (Solon 1, 51)'un belirttiği gibi, Atinalı devlet adamı Solon'un (M. Ö. 640-559) Kilikia'da yaşadığı (soloikizein) dönemi işaret etmektedir (Yağcı ve Kaya, 2012:105).

Soli-Pompeiopolis kazılarında ortaya çıkarılmış olan Kıbrıs kökenli Bichrome IV amphora parçaları Arkaik dönemde Soli (Kilikia)-Kıbrıs ilişkilerini ortaya koymaktadır. Bu buluntular Soli Höyük'te 2001 ve 2002 yıllarında parçalar halinde açığa çıkarılmış olan bitkisel ve figüratif bezemeli bütünlenebilen seramik parçalarıdır (Yağcı, 2006:801).

Bitkisel bezemeli seramik üzerinde lotus tomurcuğu ve birbirine kablo ağı biçiminde bağlı lotus dalı motifleri kabın omuz kısmında yer almaktadır. Bu bezeme şekil yönüyle Suriye ya da Fenike benzerleri ile örtüşmektedir⁵¹ (Yağcı, 2006:803) (Res. 52, 53).

Figüratif bezemeli olan seramik üzerinde ise ayakta ve sağa dönük, uzun saçlı, kemerli bir "himation" giymiş, gerisindeki sağ elinde lotus tutan ve sol elindeki lotusu koklayan kadın figürü başrolüdür. Lotus koklayan figürün sol kolunun altında iki yana

⁴⁷ Ovalık Kilikia.

⁴⁸ Dağlık Kilikia.

⁴⁹ Daha fazla bilgi için bkz. Yağcı, 1999; 2001; 2003.

⁵⁰ Grekçe kolonizasyon 'apoikia'dan gelmekte, yeni bir şehir kurmak anlamında savaşmadan kurulan bir yer olarak karşımıza çıkmaktadır. Kolonistler veya göç edenler genellikle kendi dinlerini ve kültürlerini yeni yerleştikleri yere götürür ve doğal bir şekilde oraya adapte ederler. Bunu tam anlamıyla yapabilmek kolay bir şey değildir. Araştırmacılar farklı tip kolonilerin varlığına ilişkin tartışmaya girmişlerdir. Keith Branigan 'yerleşim kolonisini' araştırmış ve Grek terimi olarak 'apoikia' kullanmıştır. Yerleşimin kuruluşu başka bir ülkeye gidip orada bir vatan oluşturma şeklindedir.

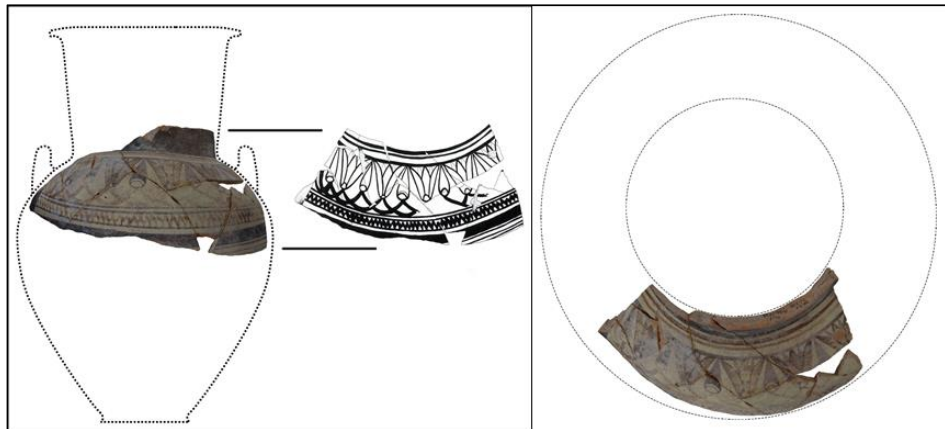
⁵¹ M. Ö. 8-7. yy. tarihlenen "tridachna shell" üzerinde betimlenen örnekler ile benzerdir.

açılmış bir çift lotus demeti görülmektedir. Karşısında iki bordürlü paneller içinde farklı biçimlerdeki lotuslar serbest stilde betimlenmiştir. Kadın figürünün önünde koyu kahverengi ile belirginleştirilen ve eteğe birleştirilmiş gibi görünen iki bordürlü içi lotus çiçekleriyle doldurulmuş trapez biçimli kompozisyon, simgesel bir küçük lotus bahçesini andırmaktadır. Bu bahçenin benzeri aradaki simetrisinin eksenini dikey olarak oluşturan iki bordürle betimlenmiş iri yapraklı büyük bir lotus dalının diğer tarafında da gözlenmektedir. Bu bahçe kompozisyonunun arkasında yine simetriye bağlı olarak yüzü sola dönük, yalnızca yüz ve etek kısmı görülebilen diğer lotus koklayan kadın figürü yer almaktadır. Sahnenin bütünü ele alındığında bir çift uzun saçlı kadın figürünün karşılıklı olarak lotus kokladıkları anlaşılmaktadır (Yağcı, 2006:801) (Res. 54, 55).

Kıbrıs örneklerindeki Tanrıça'ya ait olan ikonografiden farklı, Soli'deki örnekte içi lotus çiçekleriyle dolu olan trapez biçimli bir kompozisyonun olmasıdır (Yağcı, 2006:801).

Ortaya çıkarılmış olan bu kült amphoralarının önemi, A. T. Reyes göre⁵²: “bağımsızlık dönemi” olarak tanımlanan M. Ö. 650-560 yılları arasına tarihlendirilen dönemde Kıbrıs-Soli ticari ilişkilerini ortaya koymaktadır. Olasılıkla bu buluntular Soli'ye M. Ö. 7. yüzyılın ikinci yarısından sonra getirilmiştir (Yağcı, 2006:803).

Bu buluntuların diğer bir önemi ise; Anadolu-Kıbrıs arasında bütün Levant ve Batı Akdeniz boyunca yayılmış olan Aphrodite-Astarte kültünün Soli'deki varlığına ilişkin arkeolojik veri özelliği taşımasıdır (Yağcı, 2006:803).

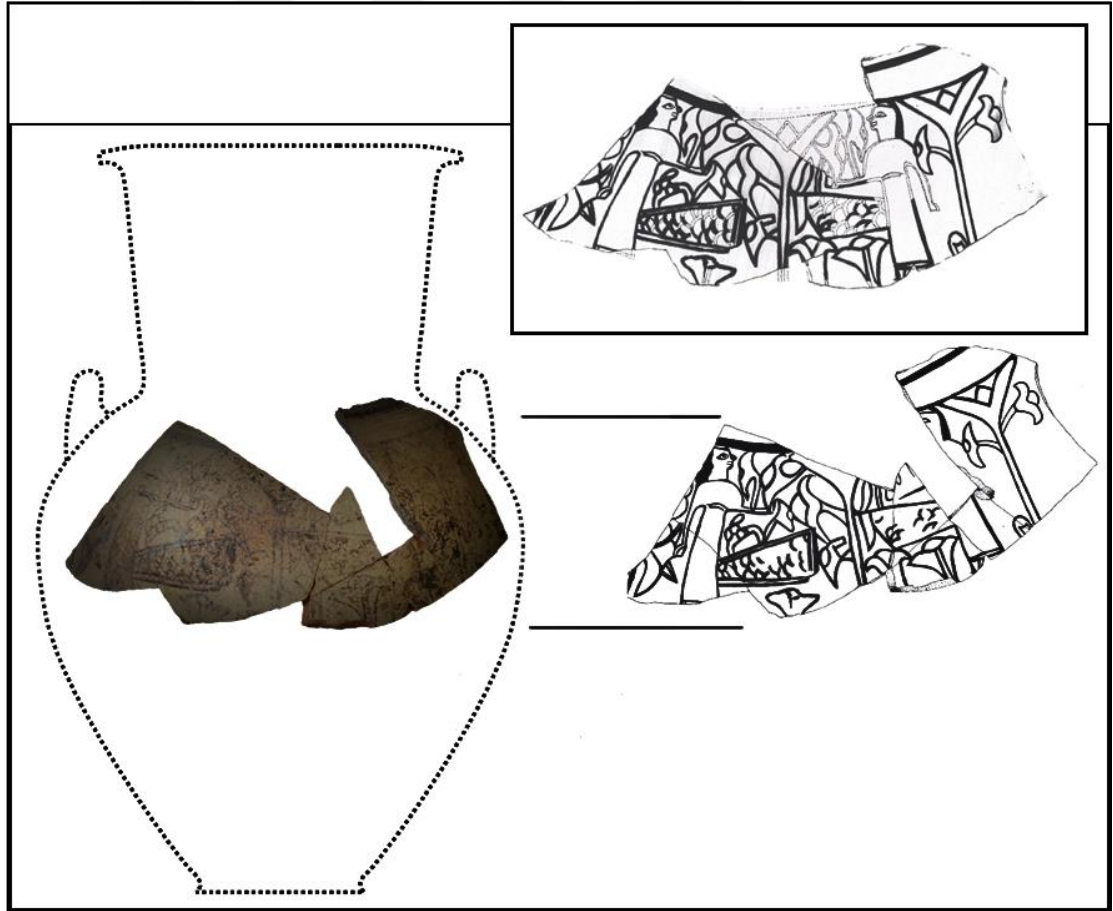

Resim 52: Soli-Pompeiopolis Kazıları, Bichrome IV Amphorası 'Lotus'
Kaynak: Soli-Pompeiopolis Kazıları Arşivi

⁵² Daha detaylı bilgi için bkz. Reyes, 1994.

Resim 53: Soli-Pompeiopolis Kazıları, Bichrome IV Amphorası 'Lotus' (Detay)
Kaynak: Soli-Pompeiopolis Kazıları Arşivi

Resim 54: Soli-Pompeiopolis Kazıları, Bichrome IV Amphorası 'Aphrodite-Astarte'
Kaynak: Soli-Pompeiopolis Kazıları Arşivi

Resim 55: Soli-Pompeiopolis Kazıları, Bichrome IV Amphorası 'Aphrodite-Astarte' (Detay)
Kaynak: Soli-Pompeiopolis Kazıları Arşivi

3.5. GENEL DEĞERLENDİRME VE KARŞILAŞTIRMA

“Aphrodite-Astarte” tapınımının; Demir Çağ seramikleri üzerindeki bir yansıması olan: “Kutsal Fahişe Figürü” ve farklı kültürlerdeki Tanrıça kültleri incelenmiştir. Kıbrıs’ta, Tanrıça kültüyle bir bütün olarak karşımıza çıkan lotus bezemesinin, kült ile ilişkisini anlamamızı sağlayan yazılı ve arkeolojik kanıtlar da gene bu bölümde incelenmiştir.

Babil ve Assur kültürlerinde Demir Çağ öncesinde karşılaştığımız İhtar kültünün, Demir Çağ’da devam ettiği yazılı kaynaklarda görülmektedir. Herodotos: “Babil’deki her kadının hayatında bir kez İhtar tapınağına giderek bir yabancıyla cinsel ilişkiye girmek zorunda olduğundan” bahsetmektedir. Babil’deki bu uygulamayı Tanrıça’nın tüm kadınlara zorunlu kıldığı metinde yer almaktadır. Bu gerekliliği yerine getiren kadınlar Tanrıça’nın gönlünü almış olurlar ve bir daha hiçbir şekilde baştan çıkarılamazlar.

İran kültüründe, İnanna, İhtar ve Aşera (Asherah-Aştoret-Astarte) özelliklerini yansıtan Tanrıça Anahita’dır. Masumluğunun ve bakireliğinin yanında cinsel azgınlığı ve fahişeliği temsil eden Anahita; Akhamenidler Dönemi’nde (M. Ö. 558-330) yaygın olarak tapınım görmüştür. Arkeolojik veriler Tanrıça kültünün, İslam dininin İran’a gelişine kadar ki zaman aralığında varlığını sürdürdüğünü ortaya koymaktadır.

Avesta metinlerinde “Ardva Sura Anahita” adıyla geçmektedir. Metinlerde, Tanrıça’nın fiziksel özelliklerini anlatan ifadeler yer verilmiştir. Ortaya çıkarılmış olan Tanrıça kültüne ait birçok buluntu bu anlatımları doğrulamaktadır.

Ermeni kültüründe İranlı Anahita ile özdeşleştirilmiş olan Tanrıça Anahit’tir. Strabon, soylu Ermeni ailelerinin kızlarını, Anahit Tapınağı’nda belirli bir süre fahişelik yaptıktan sonra evlendirdiklerinden bahsetmektedir. Toplumdaki bu uygulama: Babil ve Kıbrıs kültürlerindeki Tanrıça kültlerinden de bilinmektedir. Lidya ve Kartaca’daki uygulama ise farklıdır. Çünkü bu iki kültürde genç kızlar drahoma⁵³ için tapınağına bağlı olarak fahişelik yapmaktadır. Bu kültürlerdeki tapınak fahişeliği farklı bir varyasyon olarak karşımıza çıkmaktadır.

⁵³ Drahoma: evlenecek kızların, erkeğe ödedikleri çeyiz parasıdır.

Fenike dininde, kutsal fahişelik ile ilişkilendirilen Tanrıça Aştar (Aştoret, Astarte)'dir. Tanrıça'ya ve kültüne ilişkin yazılı kaynakları incelediğimizde antik yazar Lukianos'un anlatımı karşımıza çıkmaktadır. Lukianos “Byblos Bayramı'nda yas süresince saçlarını kestirmeyen kadınların tapınağa bağlı olarak fahişelik yaptığından” bahsetmektedir. Ayrıca Sidon'un krallarına ait tanrı adlarından bahseden birkaç yazıtta da Tanrıça'nın adı geçmektedir.

Pencere içerisinden bakan tanrıça ya da rahibe figürleri arkeolojik veri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu buluntular Levant'ta yayılım gösteren Astarte kültürle ilişkilidir. Bu buluntuların benzerlerine Assur kültüründe de rastlanmaktadır.

Kutsal fahişelik ile ilişkilendirilen rozet bezemeleri, doldurma motifi olma özelliğinin dışında da düşünülmelidir. Fenikeliler rozet betimlerini, Tanrıça Astarte'nin bir simgesi olarak kullanmıştır. Assur'daki İştâr Tapınağı'nda ortaya çıkarılmış olan rozetler, bazı araştırmacılar tarafından Tanrıça ile ilişkilendirilmiştir. Rozetin, Yeni Assur Dönemi'nde “yıldız” simgesi yerine kullanılması bu düşünceyi desteklemiştir. Fakat rozetlerin farklı kültürlerdeki tanrı ve tanrıçalara ait tapınaklarda da ortaya çıkarılması bu duruma netlik kazandırmamıştır.

Kıbrıs'a Fenikeliler tarafından getirilmiş olan Astarte kültü, Aphrodite kültürle özdeşleşmiştir. Herodotos, Paphos'daki Aphrodite-Astarte Tapınağı'nı “Askalon'dan gelen Fenikelilerin yaptığını” söylemektedir. Ayrıca Kition'da ortaya çıkarılmış olan Fenike dilinde yazılmış olan yazıtlarda “Aphrodite-Astarte” Tapınağı'na ait bilgiler yazılı kanıt olarak karşımıza çıkmaktadır.

Lotus bezemesi; ilk olarak Mısır sanatında karşımıza çıkmaktadır. Lotusun, her gün gece kapanıp, gündüzleri açması ve kendini dölleyebilme özellikleri; yeniden doğuşun ve cinselliğin simgesi şeklinde yorumlanmasına neden olmuştur. Kıbrıs'ta, seramikler üzerinde betimlenen lotus bezemesi, gene Astarte kültüründe olduğu gibi Fenikeliler tarafından adaya getirilmiştir. Kıbrıs'ta lotus bezemesi farklı biçimlerden oluşmaktadır. Üç yapraklı lotus biçimi Mısır, iki yapraklı ve içinde üç yaprak daha olan ise Fenike kökenlidir. Diğer grup ise bu iki gruptan türetilmiş olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kıbrıs⁵⁴ ve Soli⁵⁵'de ortaya çıkarılmış olan Bichrome IV amphoraları omuzları üzerinde betimlenen lotus frizleri, biçim yönüyle benzerlik göstermektedir. Üç yapraklı ve içinde iki yaprak olarak oluşturulan lotus bezemesi, Mısır ve Fenike tiplerinden türetilmiş bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kutsal fahişeliğin, lotus koklama sahneleriyle olan ilişkisini ortaya koyan en belirgin örnek; yazılı ve arkeolojik kanıtları birleştiren British Museum'da sergilenen, Kıbrıs Achna kökenli, sepet biçimli bir tabak içerisindeki kült sahnesi betimidir⁵⁶. Bu kült sahnesindeki "lotus koklayan kadın figürü", yine aynı sahnede erotik bir pozisyonda bulunmaktadır. Böylelikle "kutsal fahişeliğin" uygulamadaki görüntüsü verilmiş ve lotus koklama ile "kutsal fahişelik" arasındaki simgesel ilişki desteklenmiştir. Tanrıça'nın diğer kült sahnelerinin yer aldığı buluntularda da lotus koklama sahnelerinin varlığı Tanrıça ve kültüyle olan ilişkiyi göstermektedir.

Soli-Pompeiopolis kazılarında ortaya çıkarılmış olan Kıbrıs kökenli Bichrome IV amphora parçaları üzerinde yer alan Tanrıça betimi, Kıbrıs örneklerindeki gibi lotus koklama sahneleriyle benzerlik göstermektedir. Sahne betimindeki fark ise içi lotus çiçekleriyle dolu olan trapez biçimli bir kompozisyonun olmasıdır.

Soli'de ortaya çıkarılmış olan örneklerin önemi ise M. Ö. 650-560 yılları arasındaki dönemde Kıbrıs-Soli ticari ilişkilerini ortaya koyması ve Anadolu-Kıbrıs arasında bütün Levant ve Batı Akdeniz boyunca yayılmış olan Aphrodite-Astarte kültürünün Soli'deki varlığına ilişkin arkeolojik veri özelliği taşımasıdır.

Yukarı da bahsettiğimiz Tanrıça kültürlerinin verilerini incelediğimizde, şu şekilde özetlenmiştir (Tablo 22):

Tablo 22: Demir Çağ'da Tanrıça Kültleri

KÜLTÜR	TANRIÇA	YAZILI VERİ	ARKEOLOJİK VERİ
ASSUR-BABİL	İŞTAR	"Herodotos" Yazıt "Esarhaddon Yazıtı"	Tapınaklar
İRAN-ERMENİSTAN	ANAHİTA-ANAHİT	Avesta Metinleri "Strabon"	Tapınaklar Kabartmalar ve Metal Kaplar
FENİKE	ASTARTE-AŞTORET AŞTAR	"Lukianos" Yazıtlar Eski Ahit	Tapınaklar Pişmiş Toprak Figürinler Seraamikler
KIBRIS	ASTARTE-APHRODITE WANASSA/PAPHIA	"Herodotos" Yazıtlar	Tapınaklar Pişmiş Toprak Figürinler Seraamikler

⁵⁴ Bkz. Res. 48. Ayrıca bkz. Karageorghis, 1974: 68-90.

⁵⁵ Bkz. Res. 52, 53.

⁵⁶ Bkz. Res. 49.

SONUÇ

Demir Çağ'da Kutsal Fahişe Figürü olarak karşımıza çıkan seramikler üzerinde betimlenen Kutsal Fahişeliğin kökeni Mezopotamya'ya dayanmaktadır. Tarihsel süreç içerisinde Sümer'de İnanna, Akad'larda İştär, Fenikeli'lerde Astarte, Yunanistan'da Aphrodite, Roma'da Venüs adını taşıyarak yüzyıllar boyu çeşitli toplumlarda varlığını devam ettirmiştir.

Demir Çağ öncesinde: “Kutsal Fahişe Figürü”nün kökenini oluşturan Tanrıça kültlerine ait yazılı kaynaklar ve arkeolojik malzemeler incelendiğinde, bu kültün M. Ö. 3000'lerde Sümer tanrıçası İnanna ile ortaya çıktığı görülmüştür. Yayılım alanı göz önüne alındığında her etkileşim aşamasında gittiği kültürün panteonunda yer bulmuş ve tapınım görmüştür. Yerel birçok tanrıça ile birleştirilerek varlığını devam ettirmiştir. Uruk'lu İnanna, Zabala'lı İnanna, Arbail'li İştär, ve Agade'li İştär vb. birçok yerel olan tanrıların daha prestijli ulusal tanrılarla özdeşleştirilmiş şekli bu duruma örnektir⁵⁷. Tanrıça İnanna'nın özelliklerini yansıtan: Assur ve Babil kültürlerinde Tanrıça İştär, Ugarit-Kenan kültüründe ise Tanrıça Aşera (Asherah-Aştoret-Astarte)'dir. Bu kültürlerde Tanrıça adına yapılmış birçok tapınak ve bu tapınaklarda kültle ilişkili pişmiş toprak ve metalden figürinler ortaya çıkarılmıştır. Külte ilişkin yazılı kanıtları ile figürinleri karşılaştırdığımızda kompozisyonlarının örtüştüğü görülmektedir. “Dumuzi-Inanna”, “Gılgamış-İştär” Mitosları ve Kenan-Ugarit kültüründeki anlatımlarındaki “Kutsal Evlilik” ritüelinin, kutsal yatak üzerinde gerçekleştiğinden bahsedilmektedir. Ortaya çıkarılan figürinlerde de birleşme bir yatak üzerinde betimlenmiştir.

Demir Çağ öncesinde “Kutsal Fahişe Kültü”, toprağın bereketini ve bolluğunu artırmak için Tanrıça-Kral arasında “Kutsal Evlilik” ritüeliyle, Tanrıça'nın tapınaklarında cinsel birleşmeleriyle gerçekleştirilmiştir. Bu ayini Tanrıça adına tapınaklardaki rahibeler gerçekleştirmişlerdir. “Kutsal Evlilik” ritüelleri, daha sonraki dönemlerde, farklı kültürlerde de karşımıza çıkmaktadır. Örneğin: Yunan kültüründe “Zeus-Hera”⁵⁸. Buradaki önemli nokta Tanrıça kültünün görüldüğü kültürlerdeki “Kutsal Evlilik” ritüeli

⁵⁷ Bkz. Tablo 19 (s. 24).

⁵⁸ Daha fazla bilgi için bkz. Erhat, 2008: 136, 137.

ile “Kutsal Fahişe Kültü”nün doğrudan ilişkili içerisinde olmasıdır. Fakat “Zeus-Hera” kutsal evliliğinde böyle bir ilişkisi söz konusu değildir. Mezopotamya ve Kenan-Ugarit kültürlerindeki “Kutsal Fahişe Kültü”, “Kutsal Evlilik” ritüelinin bir çeşiti olarak görülmektedir.

Demir Çağ öncesine tarihlendirilen Tanrıça heykelcikleri genellikle göğüslerini tutar vaziyette ya da bir eli göğsünde diğer eli ise mahrem yerini kapatır şeklindedir. Sümer, Assur, Babil ve İsrail’de bu ikonografilerin benzerliği açıkça görülmektedir.

Kültün Demir Çağ öncesinde ilk olarak Sümer’de ortaya çıkarak, Assur-Babil kültür bölgelerine aktarıldığı, ardından ise Kenan-Ugarit kültürleri tarafından da benimsenerek kendi bölgelerine taşındığı tespit edilmiştir (Harita 11).

Demir Çağ’da Tanrıça kültü, “Kutsal Evlilik” ritüelinin dışında karşımıza çıkmaktadır. Bu dönem içerisindeki Tanrıça kültlerine ait yazılı ve arkeolojik kanıtları incelediğimizde, ilk olarak Babil’deki külte ait bilgiler karşımıza çıkmaktadır. Antik yazar Herodotos anlatımlarında “Babil’deki her kadının evlenmeden önce tapınağa giderek bir yabancıyla birlikte olduğundan” bahsetmektedir. Bu durum İran, Ermenistan, Lidya, Kartaca ve Kıbrıs adasının belli bölgelerinde de geçerlilik göstermektedir. Demir Çağ öncesinde “Tanrıça” ya da “rahibeleri” ile sınırlandırılan cinsel birleşmeler, Demir Çağ’da toplumlardaki tüm kadınlara zorunlu kılınmıştır. Böylelikle toplumdaki evlilik kurumunun din tarafından kontrol altına alındığı görülmektedir.

Lidya ve Kartaca’daki tapınak fahişeliğini incelediğimizde ise genç kızların çeyizlerini hazırlamak için tapınağa bağlı fahişelik yaptıkları antik kaynaklarda geçmektedir. Bu kültürlerdeki tapınak fahişeliği farklı bir varyasyon olarak karşımıza çıkmaktadır. Babil, Ermenistan ve Kıbrıs’taki tapınak fahişeliğinde ise çeyizle ilgili bir durum söz konusu değildir. Çünkü Herodotos anlatımında verilen paranın bir öneminin olmadığından bahsetmektedir. Bu kültürlerdeki Tanrıça kültünün ortak noktası, bu zorunluluğu yerine getirmek için bir yabancıyla ilişkiye giren kadınların evlerine dönerek, ileride ne olursa olsun eşlerini aldatmayacakları şeklinde öngörülmüştür.

İran ile Ermenistan’daki Tanrıça kültlerinin benzerliği yazılı ve arkeolojik buluntularda da görülmektedir. Kültün geçişi de İran’dan, Ermenistan kültürüne aktarılması şeklindedir (Harita 11). Bu iki kültürdeki kültün, İslamiyet’in bölgeye gelmesine kadar devam ettiği bilinmektedir.

Tanrıça kültünün, Mezopotamya ve Ugarit-Kenan bölgelerinden çıkarak, ilk olarak Akdeniz ticaretinde önemli role sahip olan Fenikelilere geçmesiyle birlikte yayılımı tüm kıyı Akdeniz boyunca görülmesi Demir Çağ'da başlamıştır. Bu dönem içerisinde Akdeniz ticaretinde önemli bir güç olan Fenikeliler kültün ticaret rotası üzerindeki birçok bölgeye taşınmasını sağlamıştır (Harita 11).

Fenike kültüründe Tanrıça'nın özelliklerini yansıtan Tanrıça Aştar/Aştoret (Astarte)'dir. Fenike kentlerinde Tanrıça adına birçok tapınak yapılmıştır. Fenikeliler tarafından Akdeniz kıyılarına kurulan birçok kolonide de Tanrıça kültüne rastlanmaktadır. Ayrıca ticaret rotası üzerindeki yerleşimlerde de Tanrıça'ya adanmış birçok tapınak ortaya çıkarılmıştır. Bunlara örnek olarak: Kartaca, Eryx, Pyrgi, Tas Silg, Korint ve Memphis gösterilebilir⁵⁹.

Kıbrıs adasına kültün geçişi de Fenikeliler tarafından bu dönemde olmuştur. Kıbrıs'taki Aphrodite kültüyle bütünleşerek "Astarte-Aphrodite" kültünün merkezi konumuna gelmiştir (Harita 11). Kıbrıs'ta kültle ilişkili yazıtlar ortaya çıkarılmıştır. Bu yazıtların önemi: Fenike dilinde yazılmış olmalarıdır. Bir diğer önemi ise: Kıbrıs'taki kültle ilişkili tapınaklara ait bilgiler vermesidir⁶⁰. Kıbrıs'ta Demir Çağ'a tarihlendirilen seramikler üzerinde de Tanrıça betimleri yer almaktadır. Bu seramikler üzerinde "Kutsal Fahişelik" ile lotus koklama sahnelerinin ilişkisini ortaya koyan bir ikonografi de söz konusudur⁶¹ ve "Kutsal Fahişelik" ile ilgili yazınsal ve arkeolojik kanıtları birleştirir niteliktedir.

Kıbrıs'taki "Astarte-Aphrodite" kültünün seramikler üzerindeki yansıması olan "Kutsal Fahişe Figürü" betimlemeli Bichrome IV amphoralarının, Soli-Pompeiopolis (Kilikya) kentine geçişi M. Ö. VII. yüzyılın ikinci yarısından sonra olmalıdır. Bu dönem A. T. Reyes göre : "bağımsızlık dönemi" olarak tanımlanmıştır ve M. Ö. 650-560 yılları arasındaki Kıbrıs-Soli ticari ilişkilerini ortaya koymaktadır. Betimleme yönüyle lotus koklama sahneleri Kıbrıs örnekleriyle benzeşirken, içi lotus çiçekleriyle dolu olan trapez biçimli bir kompozisyonun olması fark olarak karşımıza çıkmaktadır⁶².

⁵⁹ Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Bloch-Smith, 2014: 167-194.

⁶⁰ Bkz. Bölüm 3. 4. , (s. 57).

⁶¹ Bkz. Lotus ve Kutsal Fahişe Figürü İlişkisi (s. 59-60) (Res. 49).

⁶² Bkz. Soli-Pompeiopolis (s. 61)

Demir Çağ sonrasında ise karşımıza çıkan bir örnek olan Korint'te, Paulusun anlattığına göre; Aphrodite tapınağına bağlı 1000 adet fahişenin varlığı bu kültürün Hristiyanlığın başladığı döneme kadar devam ettiğini ortaya koymuştur⁶³.

19. yy'da Güney Hindistan'da 200 bin fahişenin ve 20. yy'da Cezayir'in bazı kabilelerinde fahişelerin tapınağına bağlı fahişelik yaptığı bilinmektedir. Bu iki örnek dünyevi fahişeliğin gelirlerinin tapınaklara bağışlanması şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Yukarı da bahsettiğimiz Tanrıça kültürlerinin verilerini incelediğimizde, toplumlardaki yansımaları şu şekilde özetlenmiştir⁶⁴:

Tablo 23: Tanrıça Kültlerinin Topluma Yansımaları

DÖNEM	KÜLTÜR	TANRIÇA	TOPLUMA YANSIMASI
Demir Çağ Öncesi (M. Ö. 3000-1200)	SÜMER	İNANNA	Tanrıça-Kral arasında gerçekleşen "Kutsal Evlilik" ritüelidir*.
	ASSUR-BABİL	İŞTAR	
	KENAN-UGARİT	AŞERA-ASTARTE	
Demir Çağ (M. Ö. 1200-330)	ASSUR-BABİL	İŞTAR	Kadınlar evlenmeden önce tapınağına giderek bir yabancıyla birlikte olur**.
	İRAN-ERMENİSTAN	ANAHİTA-ANAHİT	Kadınlar evlenmeden önce tapınağına bağlı olarak fahişelik yapar.
	LİDYA-KARTACA	ASTARTE	Kadınlar çeyiz hazırlamak için tapınağına bağlı olarak fahişelik yapar.
	FENİKE	ASTARTE-AŞTORET AŞTAR	Byblos Bayramı'nda yas süresince saçlarını kestirmeyen kadınlar tapınağına bağlı olarak fahişelik yapar.
	KIBRIS	ASTARTE-APHRODİTE WANASSA/PAPHİA	Kadınlar evlenmeden önce tapınağına giderek bir yabancıyla birlikte olur.
Demir Çağ Sonrası***	KORİNT-CEZAYİR HİNDİSTAN	APHRODİTE	Tapınağına bağlı fahişelik görülür. Dünyevi fahişeliğin gelirleri tapınaklara bağışlanır.

⁶³ Daha fazla bilgi için bkz. Budin, 2008: 165-167.

⁶⁴ Tabloya ait dipnotlar:

*Demir Çağ öncesindeki Tanrıça kültürlerinde, toprağın bolluk ve bereketini arttırmak için Tanrıça-Kral birleşmesidir. Bu birleşmeler Tanrıça'nın tapınaklarında, Tanrıça'nın temsili olarak rahibeleri tarafından gerçekleştirilir.

** Babil kültüründe karşımıza çıkan bu ritüelin benzeri Kıbrıs adasının bazı bölgelerinde ve Fenike kültüründe de görülür.

*** Korint'teki anlatımlar Hristiyanlığın Erken Dönemlerine, Güney Hindistan'daki 19. yy.'a, Cezayir'deki ise 20. yy.'a tarihlendirilmektedir.

Tüm bu sonuçlar değerlendirildiğinde;

- Bu çalışma sürecinde çok geniş bir coğrafya ve zaman aralığından kutsal fahişelik ile ilgili görsel ve yazılı veriler bir araya getirilmiştir.
- Demir Çağ öncesinde “Kutsal Fahişelik”, “Kutsal Evlilik” ritüelinin bir çeşiti olarak görülmüştür.
- Tanrıça Kültü’nün yazılı ve arkeolojik kanıtlarını incelediğimizde Demir Çağ öncesinde ilk olarak Sümer’de ortaya çıktığı görülmüştür. Sümer’in sonlanıp Assur ve Babil şehir devletlerinin bölgede birer güç olmasıyla kült bu kültürlerde varlığını devam ettirmiştir. Ardından ise Kenan-Ugarit ve İran kültürleri tarafından da benimsenerek kendi bölgelerine taşındığı tespit edilmiştir (Harita 11).
- Demir Çağ’da ise kültün geçişinin Fenike’den Kıbrıs adasına olduğu, ardından kültün Kıbrıslılar tarafından Soli’ye taşındığı görülmüştür. Ayrıca Fenikelilerin ticaret rotası üzerinde yer alan birçok bölgeye bu kültü taşıdıkları tespit edilmiştir (Harita 11).
- Bizim doldurma motifi, bezeme motifi, dekoratif öge olarak gördüğümüz lotus motiflerinin bir kısmı, aslında sembolik olarak tapınak fahişeliği ile ilişkilidir. Buna örnek olarak 19.yy Güney Hindistan’ında lotusun halen kutsal fahişeliğin simgesi olarak kullanıldığını bilmekteyiz.
- Bu çalışma ışığında “Astarte-Aphrodite Kültü”nün görüldüğü coğrafyalarda Demir Çağ’a ait Arkeolojik malzemeler üzerindeki lotus bezemelerinin aslında kutsal fahişelik ile doğrudan sembolik ilişki içinde olduğu tespit edilmiştir.
- Akdeniz kıyısı boyunca yayılım gösteren “Tanrıça Kültü”ne ait yeni yazılı ve arkeolojik kanıtların sağlanması için var olan ya da yeni kazılacak olan yerleşimlerde gerçekleştirilecek çalışmaları beklemek zorundayız.

KAYNAKÇA

- “Assyria at the Metropolitan Museum of Art” (1995), *The Biblical Archaeologist*, Vol. 58, No: 3, ss. 167-169.
- Ackerman, Susan (2003), “Digging up Deborah: Recent Hebrew Bible Scholarship on Gender and the Contribution of Archaeology”, *Near Eastern Archaeology*, Vol. 66, No: 4, ss. 172-184.
- Aharoni, Yohanan ve Amiran Ruth (1958), “A New Scheme for the Subdivision of the Iron Age in Palestine”, *Israel Exploration Journal*, Vol. 8, No: 3, ss. 171-184.
- Akkermans, Peter M. M. G. ve Schwartz, Glenn (2003), *The Archaeology of Syria*, Cambridge University Press: Cambridge.
- Antl-Weiser, Walpurga (2008), “The anthropomorphic figurines from Willendorf”, *Wiss. Mitt. Niederösterreich Landesmuseum*, 19: ss. 19-30.
- Arıkan, Necmettin (1985), *İngilizce-Türkçe, Türkçe- İngilizce Sözlük*, Rafet Zaimler Kitabevi: İstanbul.
- Artaxerxes II ve Tanrıça Anahita, www.cais-soas.com/CAIS/Images2/Achaemenid/Artaxerxes_II_Lion_Sun.gif, 5 Mayıs 2016, 05:48.
- Bär, Jürgen (2003), “Gutians and Hurrians at Ashur? A Re-Examination of Ishtar Temples G and F”, *Iraq*, Vol. 65, ss. 143-160.
- Barkay, Gabriel (1992), “The Iron Age II-III”, Amnon Ben-Tor (Edt.); *The Archaeology of Ancient Israel* Yale University Press: New Haven, ss. 302-373.
- Başer, Sait (2011), *Kutadgu Bilig’de KUT VE TÖRE*, 5. Baskı, İrfan Yayınevi: İstanbul.
- Ben-Haim, Ruth (2003), *İsrail Hakkında Gerçekler*, Keter Press: Kudüs.
- Berenguer, Magin (1973), *Prehistoric Man and His Art*, Sounvenir Press: London.
- Berkowitz, Eric (2013), *Seks ve Ceza, Arzuyu Yargılamanın 4000 Yıllık Tarihi* (Çev. Orhan Güz), Kolektif Kitap: İstanbul, (2012).
- Berlin Pergamon Museum Koleksiyonu, Uruk Kenti İnanna Tapınağı Ön Cephesi (Orta Babil Dönemi), <http://www.ancient.eu/uploads/images/display-2958.jpg?v=1431032479>, 14 Nisan 2016, 15:16.
- Bertman, Stephen (2003), *Handbook to Life in Ancient Mesopotamia*, Facts On File: New York.
- Black, Jeremy ve Green, Anthony (2003), *Mezopotamya Mitolojisi Sözlüğü Tanrılar İfritler Semboller* (Yay. Haz. Necdet Hasgöl), Aram Yayıncılık: İstanbul.

- Bloch-Smith, Elizabeth (2014), “Archaeological and Inscriptional Evidence for Phoenician Astarte”, David T. Sugimoto (Edt.); *Transformation of a Goddess: Ishtar-Astarte-Aphrodite*, Vandenhoeck & Ruprecht Academic: Göttingen, ss. 167-194.
- Boas, Marcus (1905), *De Epigrammatis Simonideis: Pars prior: commentatio critica de epigrammatum traditione*, J. B Wolters: Groningen.
- Bonnefoy, Yves (2000), *Antik Dünya ve Geleneksel Toplumlarda Dinler ve Mitolojiler Sözlüğü I. Cilt* (Çev. Levent Yılmaz), Dost Kitabevi, Ankara, (1981).
- Bottero, Jean (2005), *Eski Yakındoğu Sümer’den Kutsal Kitap’a* (Çev. Adnan Kahiloğulları, Pınar Güzelyürek ve Lale Arslan Özcan, Dost Kitabevi: İstanbul.
- Bratton, Fred Gladstone (1995), *Yakın Doğu Mitolojisi* (Çev. Nejat Muallimoğlu), Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları: İstanbul, (1970).
- British Museum Koleksiyonu, Akropolis Yazıtı, http://www.britishmuseum.org/collectionimages/AN00438/AN00438097_001_1.jpg, 7 Nisan 2016, 14:43.
- British Museum Koleksiyonu, Birleşme Sahnesi (Pişmiş Toprak), http://www.britishmuseum.org/collectionimages/AN00032/AN00032605_001_1.jpg, 1 Nisan 2016, 14:59.
- British Museum Koleksiyonu, Kıbrıs Kökenli Kaplar Üzerindeki Lotus Bezemeleri, http://images.metmuseum.org/CRDImages/gr/web-large/GR360_74.51.972.jpg, 1 Nisan 2016, 11:53.
- British Museum Koleksiyonu, Kıbrıs-Achna Kökenli Tabak (İç Kısım), http://www.britishmuseum.org/collectionimages/AN00051/AN00051286_001_1.jpg, 1 Nisan 2016, 14:50.
- British Museum Koleksiyonu, Kıbrıs-Achna Kökenli Tabak (İç Kısım), http://www.britishmuseum.org/collectionimages/AN00051/AN00051287_001_1.jpg, 1 Nisan 2016, 14:51.
- British Museum Koleksiyonu, Kutsal Evlilik Sahneli Pişmiş Toprak Adak, http://www.britishmuseum.org/collectionimages/AN00328/AN00328897_001_1.jpg, 1 Nisan 2016, 15:12.
- British Museum Koleksiyonu, Kutsal Evlilik Sahneli Pişmiş Toprak Adak, http://www.britishmuseum.org/collectionimages/AN00997/AN00997880_001_1.jpg, 1 Nisan 2016, 15:09.
- British Museum Koleksiyonu, Tridachna Shell, Fenike-Abu Habba, http://www.britishmuseum.org/collectionimages/AN00312/AN00312166_001_1.jpg, 7 Nisan 2016, 12:45.
- Brown, Christopher G. (1991), “The Prayers of the Corinthian Women: Simonides, Ep. 14 Page FGE”, *Greek Roman and Byzantine Studies*, 32, ss. 5-14.

- Budin, Stephanie Lynn (2002), “Creating a Goddess of Sex”, Diane Bolger and Nancy Serwint (Edt.); *Engendering Aphrodite, Woman and Society in Ancient Cyprus*, ASOR Director of Publications: Boston, ss. 315-324.
- Budin, Stephanie Lynn (2008), *The Myth of Sacred Prostitution in Antiquity*, Cambridge University Press: New York.
- Budin, Stephanie Lynn (2009), “Girl, Woman, Mother, Goddess: Bronze Age Cypriot Terracotta Figurines”, *Medelhavsmuseet, Focus on the Mediterranean 5*, ss. 76-88.
- Budin, Stephanie Lynn (2014), “Before Kypris was Aphrodite”, David T. Sugimoto (Edt.); *Transformation of a Goddess: Ishtar-Astarte-Aphrodite*, Vandenhoeck & Ruprecht Academic: Göttingen, ss. 195-216.
- Carrasco, Jose Luis Escacena (2015), “Orientation of Phoenician Temples”, C. L. N. Ruggles (Edt.); *Handbook of Archaeoastronomy and Ethnoastronomy*, Springer: New York, ss. 1793-1799.
- Cornelius, Izak (2009), “Aspects of the Iconography of the Warrior Goddess Ištar and Ancient Near Eastern Prophecies”, Martti Nissinen ve Charles E. Carter (Edt.); *Images and Prophecy in the Ancient Eastern Mediterranean*, Vandenhoeck & Ruprecht: Göttingen, ss. 15-40.
- Crawford, Vaughn E. (1959), “Nippur, The Holy City”, *Archaeology*, Vol. 12, No: 2, ss. 74-83.
- Çankaya Birsen ve Gonzalez José Ramón (2005), *İspanyolca Modern Sözlük*, Fono Yayınları: İstanbul.
- Çığ, Muazzez İlmiye (1998), *İnanna'nın Aşkı*, Kaynak Yayınları: İstanbul.
- Çığ, Muazzez İlmiye (2000), *Gilgamiş*, Kaynak Yayınları: İstanbul.
- Çığ, Muazzez İlmiye (2014), *Bereket Kültü ve Mabet Fahışeliği*, Kaynak Yayınları: İstanbul.
- Demirci, Kürşat (2013), *Eski Mezopotamya Dinlerine Giriş, Tanrılar, Ritüel, Tapınak, Ayışığı* kitapları: İstanbul.
- Dening, Sarah (1996), *The Mythology of Sex. An Illustrated Exploration of Sexual Customs and Practices from Ancient Times to the Present*, Macmillan General Publishing: London.
- Dierichs, Angelika (1997), *Erotik in der Kunst Griechenlands*, Philipp von Zabern in Wissenschaftliche Buchgesellschaft: Mainz.
- Dillon, Matthew (2001), *Girls and Women in Classical Greek Religion*, Routledge: London.

- Duhard, Jean Pierre (1993), “Upper Paleolithic Figures as a Reflection of Human Morphology and Social Organization”, *Antiquity* 67, 254: ss. 83-91.
- E-anna Kutsal Alanı, Uruk (Warka), <http://en.wikipedia.org/wiki/Uruk>, 12 Nisan 2016, 12:52.
- Edwards, I. E. S. (1955), “A Relief of Qudshu-Astarte-Anath in the Winchester College Collection”, *Journal of Near Eastern Studies*, Vol. 14, No: 1, Henri Frankfort Memorial Issue, ss. 49-51.
- Eliade, Mircea (1991), *Kutsal ve Dindışı* (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay) , Gece Yayınları: Ankara, (1965).
- Eliade, Mircea (2000), *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi/ Cilt 1 Taş Devrinden Eleusis Mysteries'larına* (Çev. Ali Berktaş) , Kabalcı Yayınevi: İstanbul, (1976).
- Eliade, Mircea (2005), *Dinler Tarihi* (Çev. Mustafa Ünal), Serhat Kitabevi: Konya, (1971).
- Emilia, Reggio (1955), *Nuovo Dizionario Turco-Italiano*, Libreria Editrice: Ferrari Bonini.
- Erhat, Azra (2008), *Mitoloji Sözlüğü*, 16. Basım, Remzi Kitabevi: İstanbul.
- Erzen, Afif (1976), “İlkçağ Tarihinde Kıbrıs”, *Belleten*, 40, İstanbul, 93-115.
- Eyüboğlu, İsmet Zeki (1988), *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*, Sosyal Yayınlar: İstanbul.
- Finkelstein, Israel (2013), *The Forgotten Kingdom*, Society of Biblical Literature: Atlanta.
- Gansell, Amy Rebecca (2008), *Women of Ivory as Embodiments of Ideal Feminine Beauty in the ancient Near East during the First Millennium BCE*, The Department of History of Art and Architecture, Harvard University: Cambridge.
- George, Andrew (1999), *The Epic of Gilgamesh*, Penguin Books: London.
- Goetze, Albrecht (1963), “Esarhaddon’s Inscription from the Inanna Temple in Nippur”, *Journal of Cuneiform Studies*, Vol. 17, No: 4, ss. 119-131.
- Goff, Barbara (2004), *Citizen Bacchae: Women’s Ritual Practice in Ancient Greece*, University of California Press: Berkeley and Los Angeles.
- Gökten, Ergun vd. (2005), “Salamis (Kıbrıs) Antik Kenti Yerleşim Alanı ve Çevresinin Jeolojisi” [Bildiri], Türkiye Kuvaterner Sempozyumu TURQUA-V, 2-5 Haziran 2005, İTÜ Avrasya Yer Bilimleri Enstitüsü 91, İstanbul. ss. 90-99.
- Gökten, Ergun ve diğerleri (2005), “Salamis (Kıbrıs) Antik Kenti Yerleşim Alanı ve Çevresinin Jeolojisi” [Bildiri], Türkiye Kuvaterner Sempozyumu 5, 2-3 Haziran, İTÜ Avrasya Yer Bilimleri Ens. : ss. 90-99.

- Güç, Ahmet (1998), “*Dinlerde Kutsal Ve Kutsallık Anlayışı*”, [Bildiri], Dinler Tarihi Araştırmaları I Sempozyumu, 8-9 Kasım 1996, Ankara, ss.337-353.
- Günay, Burcu (2009), *Bitki Evreninden Bir Gösterge Olarak Lotus ve Sanatsal Temsilleri*, Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Yayınlanmamış Sanatta Yeterlilik Tezi, İstanbul.
- Gündüz, Şinasi (1998), *Din ve İnanç Sözlüğü*, Vadi Yayınları: Konya.
- Gürtekin, Gül (1998), *Lydia Seramiğindeki Yabancı Etkiler*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Haçerlioğlu, Orhan (1993), *Dünya İnançları Sözlüğü*, 2. Basım, Remzi Kitabevi: İstanbul.
- Haçerlioğlu, Orhan (2000), *Dünya İnançları Sözlüğü*, 3. Basım, Remzi Kitabevi: İstanbul.
- Hansen, Donald P. Ve Dales George F. (1962), “The Temple of Inanna Queen of Heaven at Nippur”, *Archaeology*, Vol. 15, No: 2, ss. 75-84.
- İderman, Ersü (2006), *Salamis Antik Kenti ve Çevresinin Uzaktan Algılama ve Coğrafi Bilgi Sistemleri Kullanılarak Tarihsel ve Güncel Arazi Kullanımları Yönünden İncelenmesi*, Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana.
- İncil (The New Testament-The New King James Version)*, Yeni Yaşam Yayınları: İstanbul, 1996.
- İstanbul Arkeoloji Müzeleri Koleksiyonu, Birleşme Sahnesi, Pişmiş Toprak, <http://www.ancient.eu/uploads/images/display-2874.jpg?v=1431032390>, 7 Nisan 2016, 15:31.
- Jennet, Karen Diane (2008), *Female Figurines of the Upper Paleolithic*, Texas State University, University Honors Program Thesis, Texas.
- Kabaağaç, Dr. Sina ve Alova, Erdal (1995), *Latince/Türkçe Sözlük*, Sosyal Yayınlar: İstanbul.
- Karageorghis, Vassos ve Des Gagniers, Jean (1974), *La Ceramique Chypriote de Style Figure:Age du Fer (1050-500 av.J.-C.)*, Instituto per gli Studi Micenei ed Egeo-Anatolici and Bibliotece de Antichita Cipriote: Rome.
- Karageorghis, Vassos (1968), *Cyprus*, Nagel Publishers: Geneva.
- Karageorghis, Vassos (1976), *Kition*, Alden Press: Oxford.
- Karageorghis, Vassos (2002), *Early Cyprus, Crossroads of the Mediterranean*, Getty Publications: California, Los Angeles.

Kassitler Dönemi Babil, <https://en.wikipedia.org/wiki/Kassites>, 27 Nisan 2016, 15:25.

Kızıloğlu, Sedat (2012), “İsrail Devleti’nin Kuruluşuna Kadar Geçen Süreçte Yahudiler ve Siyonizm’in Gelişimi”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, Kırıkkale Üniversitesi, ss. 35-64.

Kirsch, Jonathan (1998), *The Harlot by the Side of the Road: Forbidden Tales of Bible*, Ballantine Books: New York.

Knapp, A. Bernard (2003), “Kitap Eleştirisi: Engendering Aphrodite, Woman and Society in Ancient Cyprus”, *American Journal of Archaeology*, Vol. 107, No: 4, ss. 663-665.

Kolankaya-Bostancı, Neyir (2014), “Paleolitik Çağ Kadınları”, Armizzi; *Engin Özgen’e Armağan: Studies in Honor of Engin Özgen*: Asitan Kitap: Ankara, ss.191-204.

Köroğlu, Kemalettin (2011), *Eski Mezopotamya Tarihi*, 6. Baskı, İletişim Yayınları: İstanbul.

Kramer, Samuel Noah (1969), “Inanna and Šulgi: A Sumerian Fertility Song”, *Iraq*, Vol. 31, No: 1, ss. 18-23.

Kramer, Samuel Noah (1999), *Tarih Sümer’de Başlar* (Çev. Hamide Koyukan), Kabalıcı Yayınevi: İstanbul, (1981).

Kuhrt, Amelie (1997), *Ancient Near East c. 3000-330 BC*, Routledge: London.

Kurke, Leslie (1996), “Pindar and the Prostitutes, or Reassessing ‘Pornography’”, *Arion*, 4. 2, ss. 49-75.

Leclant, Jean (1960), “Astarte a cheval d’apres les representations egyptiennes”, *Syria*, T. 37, Fasc 1/2, ss. 1-67.

Leick, Gwendolyn (1994), *Sex and Eroticism in Mesopotamian Literature*, Routledge: New York.

Louvre Museum Koleksiyonu, Kral Eshmun’azar’ın Lahdi ve Yazıtı, http://www.louvre.fr/en/oeuvre-notices/sarcophagus-eshmunazar-ii-king-sidon?sous_dept=1, 7 Nisan 2016, 14:20.

Louvre Museum Koleksiyonu, Tanrıça Asherah, <http://universcience.djehouti.com/cristallo/14-statue.html>, 13 Nisan 2016, 14:23.

Louvre Museum Koleksiyonu, Tanrıça İnanna/İştar Betimi, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Ishtar_Eshnunna_Louvre_AO12456.jpg, 3 Mayıs 2016, 01:44.

Louvre Museum Koleksiyonu, Tanrıça İştar Betimi-Susa, <http://cache2.asset-cache.net/gc/501581977-terracotta-statuettes-of-astarte-ishtar-from-gettyimages.jpg?v=1&c=IWSAsset&k=2&d=X7WJLa88Cweo9HktRLaNXhqqtlrLWnDt%2Bcku>

VXOyMnTAcqjuc%2BB7b7CIk%2FhtJepU0xHInzUUVvHeUDGO5u9wcA%3D%3D, 13 Nisan 2016, 10:22.

Manning, Sturt W. (1998), “Changing Pasts and Socio-Political Cognition in Late Bronze Age Cyprus”, *World Archaeology*, Vol. 30, No: 1, The Past in the Past: The Reuse of Ancient Monuments, ss. 39-58.

Mazar, Amihai (2005), “The Debate over the Chronology of the Iron Age in the Southern Levant”, Thomas E. Levy, Thomas Higham (Edt.); *The Bible and Radiocarbon Dating*, Equinox Publishing: London, ss. 15-30.

Meador, Betty D. S. (2000), *Inanna, Lady of Largest Heart: Poems of the Sumerian High Priestess Enheduanna*, Austin, TX: University of Texas.

Metropolitan Museum Koleksiyonu, Hubbard Amphorası, <http://www.metmuseum.org/-/media/Images/Exhibitions/2014/Assyria%20to%20Iberia/Blog/feast1.jpg>, 5 Nisan 2016, 11:16.

Metropolitan Museum Koleksiyonu, Kıbrıs Kökenli Kaplar Üzerindeki Lotus Bezemeleri, <http://images.metmuseum.org/CRDImages/gr/web-large/GR228.jpg>, 1 Nisan 2016, 11:53.

Metropolitan Museum Koleksiyonu, Kıbrıs Kökenli Kaplar Üzerindeki Lotus Bezemeleri, <http://images.metmuseum.org/CRDImages/gr/web-large/DT223610.jpg>, 1 Nisan 2016, 11:53.

Metropolitan Museum Koleksiyonu, Pencere İçerisinden Bakan Tanrıça ya da Rahibesi, <http://images.metmuseum.org/CRDImages/an/web-large/DP110611.jpg>, 1 Nisan 2016, 11:04.

Metropolitan Museum Koleksiyonu, Pencere İçerisinden Bakan Tanrıça ya da Rahibesi, <http://images.metmuseum.org/CRDImages/an/web-large/DP110612.jpg>, 1 Nisan 2016, 11:04.

Metropolitan Museum Koleksiyonu, Pencere İçerisinden Bakan Tanrıça ya da Rahibesi, <http://images.metmuseum.org/CRDImages/an/web-large/DP110613.jpg>, 1 Nisan 2016, 11:04.

Metropolitan Museum Koleksiyonu, Tanrıça Aştar/Aştoret (Astarte), http://images.metmuseum.org/CRDImages/gr/web-large/GR708_74.51.1579.jpg, 1 Nisan 2016, 11:04.

Mısır Kültüründe Lotus Bezemeleri, <http://gutenberg.polytechnic.edu.na/1/9/4/0/19400/19400-h/files/images/193.jpg>, 28 Mayıs 2016, 04:11.

Mısır Kültüründe Lotus Bezemeleri, https://encrypted-tbn0.gstatic.com/images?q=tbn:ANd9GcQ1krroCxMKR6lNM9cTcOi1VdQ1oDQNV-dYLr-vEKg_r9jVWl, 28 Mayıs 2016, 04:11.

- Mieroop, Marc Van De (2006), *A History of the Ancient Near East: ca. 3000-323 BC*, Blackwell: Oxford.
- Morriss-Kay, Gillian (2012), “A new hypothesis on the creation of the Hohle Fels “Venus” figurine” [Bildiri], Clottes J. (Edt.), *L’art pléistocène dans le monde / Pleistocene art of the world / Arte pleistoceno en el mundo*, Actes du Congrès IFRAO, Tarascon-sur-Ariège, septembre 2010, Symposium « Art mobilier pléistocène », ss. 1589-1595.
- Myres, John L. (1954), “A Painted Graeco-Phoenician Vase from Ormidhia in Cyprus”, *American Journal of Archaeology*, Vol. 58, No: 1, ss. 39-44.
- Narçın, Ali (2010), *A’dan Z’ye Sümer*, Ozan Yayıncılık: İstanbul.
- Narçın, Ali (2013), *A’dan Z’ye Asur*, Ozan Yayıncılık: İstanbul.
- Nişanyan, Sevan (2003), *Sözlerin Soyağacı*, 2. Basım, Adam Yayınları: İstanbul.
- Omerxali, Xanna (2015), *Avesta* (Çev. Fahriye Adsay ve İbrahim Bingöl), Avesta Kitabevi: İstanbul.
- Orriols i Llonch, Marc (2009), “Léxico e iconografía erótico del antiguo Egipto: la cópula a tergo”, Miguel Angel Molinero Polo (Edt.); *Trabajos de Egiptologia*, Gráfica Los Majuelos: İspanya, ss. 123-138.
- Ökmen, Müntekim (1973), *Herodot Tarihi*, Remzi Kitabevi: İstanbul.
- Öztekin, Selma (2008), *Dinlerde Hayat Ağacı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Paphos Aphrodite Tapınağı, <http://ancientrome.ru/art/artwork/arch/gr/cyprus/cypr079.gif>, 6 Mayıs 2016, 03:37.
- Perkins, Ann Louise (1949), *The Comparative Archeology of Early Mosopotamia*, The University of Chicago Press: Chicago.
- Potts, Daniel T. (1999), *The Archaeology of Elam*, Cambridge Universty Press: Cambridge.
- Qualls-Corbett, Nancy (2001), *Kutsal Fahişe Dışının Ölümsüz Yanı’na Ön Söz* (Çev. Gül Çağalı Güven), Tavanarası Yayıncılık: İstanbul, ss. 9.
- Raaflaub, Kurt A. ve Wees, Hans van (2009), *A Companion to Archaic Greece*, Blackwell Publishing: United Kingdom.
- Reece, Katherine (2004), *The Mesopotamians Conquerors of the Middle East*, Lourke Publishing: Florida.
- Reyes, Andres T. (1994), *Archaic Cyprus, A Study of the Textual and Archaeological Evidence*, Clarendon Press: Oxford.

- Rice, Patricia C. (1981), "Prehistoric Venuses: Symbols of Motherhood and Womanhood", *Journal of Anthropological Research*, 37/4: ss. 402-414.
- Russell, Pamela (1998), "The Paleolithic Mother-Goddess: Fact or Fiction?", K. Hays-Gilpin and D. S. Whitley (Eds.); *Reader in Gender Archaeology*, Routledge: London, ss. 261-268.
- Sagona Antonio ve Zimansky Paul (2009), *Ancient Turkey*, Routledge: London.
- Sagona Antonio ve Zimansky Paul (2015), *Türkiye'nin En Eski Kültürleri*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları: İstanbul.
- Sanders, Nancy K. (1960), *The Epic of Gilgamesh*, Penguin Classics: London.
- Scham, Sandra (2005), "The Lost Goddess of Israel", *Archaeology*, Vol. 58, No: 2, ss. 36-40.
- Schmökel, Hartmut (1961), *Kulturgeschichte des Alten Orient*, Kröner: Stuttgart.
- Serwint, Nancy (2002), "Aphrodite and Her Near Eastern Sisters: Spheres of Influence", Diane Bolger and Nancy Serwint (Edt.); *Engendering Aphrodite, Woman and Society in Ancient Cyprus*, ASOR Director of Publications: Boston, ss. 325-350.
- Sever, Erol (2008), *Asur Tarihi*, 3.Basım, Kaynak Yayınları: İstanbul.
- Sevin, Veli (2003), *Eski Anadolu ve Trakya*, İletişim Yayınları: İstanbul.
- Shaw, Ian (2002), *The Oxford History of Ancient Egypt*, Oxford University Press: Oxford.
- Sherratt, Susan and Andrew (1993), "The Growth of the Mediterranean Economy in the Early First Millennium BC", *World Archaeology*, Vol. 24, No. 3, ss. 361-378.
- Sinanoğlu, Dr. Suat (1953), *Yunanca- Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Basımevi: Ankara.
- Sovervill, Barbara A. (2009), *Empires of Ancient Mesopotamia*, Chelsea House Publishing: New York.
- Stepherd, Dorothy G. (1964), "Sasanian Art in Cleveland", *The Bulletin of the Cleveland Museum Art*, Vol. 51, No: 4, ss. 66-92.
- Strabon (1987), *Cografya* (Çev. Adnan Pekman), Arkeoloji ve Sanat Yayınları: İstanbul.
- Summers, Geoffrey D. (2008), "Peridisation and Terminology in the Central Anatolian Iron Age: Archaeology, History and Audiences", *ANES*, 45: ss. 202-217.
- Sümer, Gülnur (2007), *Anadolu'da Neolitik Dönemde Tanrı ve Tanrıça*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Şahin, Işık (1998), *Lydia'da Küçük Yerleşimler*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

- Taniş, Asım (1986), *İtalyanca-Türkçe Büyük Öğretici Sözlük Cilt: II*, İnkılâp Kitabevi: İstanbul.
- Taşkıran, Harun (2012), “Prehistorya; Tarih Öncesi Arkeolojisi”, *Kuvaterner Bilimi*, Ankara Üniversitesi Yayınları No:350, Ankara, ss. 171-193.
- Tevrat, 1. Krallar 11/33.
- Tevrat, 1. Krallar 14/23.
- Tevrat, 2. Krallar 13/6.
- Tevrat, 2. Krallar 17/16.
- Tevrat, 2. Krallar 23/15.
- Tevrat, 2. Krallar 23/7.
- Tevrat, 2. Tarihler 14/3.
- Tevrat, Hakimler 3/7.
- Tevrat, Hoşea 4/14.
- Tevrat, Mika 1/7.
- Tevrat, Yaratılış Kitabı 38/15.
- Tevrat, Yasanın Tekrarı 12/3.
- Tevrat, Yeremya 5/7.
- Tevrat, Yeşaya 57/3.
- Tosun, Mebrure ve Yalvaç, Kadriye (1989), *Sümer, Babil, Assur Kanunları ve Ammi-Saduqa Fermanı*, 2. basım, Türk Tarih Kurumu Basımevi: Ankara.
- Tuğlacı, Pars (1991), *Türkçe-Fransızca Sözlük*, Dördüncü Baskı, İnkılâp Kitabevi: İstanbul.
- Türk Dil Kurumu (1988), *Türkçe Sözlük*, c. II. , Ankara.
- Umurtak, Gülsün (2002), “Anadolu Figürinleri”, *Arkeoatlas*, Haziran, S:1, ss.106-107.
- Uzunoğlu, Edibe (1993), *Çağlarboyu Anadolu’da Kadın*, Mas Matbaacılık: İstanbul.
- Vanayeke, Violaine (1990), *La Prostitution en Grece et a Rome*, Les Belles Lettres, colection Realia: Paris.
- Wilamowitz-Moellendorff, Ulrich von (2012), *Commentariolum Grammaticum IV*, Nabu Press: Charleston (1890).

- Wright, Nicholas Luke (2010), *Religion in Seleukid Syria*, Macquarie University Department of Ancient History, Sydney: Australia.
- Wymer, John (1982), *The Paleolithic Age*, St. Martin's Press: New York.
- Yağcı, Remzi (1999), "M. Ö. III.-II. Binde Kilikia'da Ticaret", *Olba*, 2, ss. 17-26.
- Yağcı, Remzi (2001), "The Importance of Soli in the Archaeology of Cilicia in the 2nd Millenium B. C. " [Bildiri], Eric Jean, Ali M. Dinçol ve Serra Durugönül (Edt.); *La Cilicie: Espaces et Pouvoirs Locaux, Kilikia: Mekanlar ve Yerel Güçler (M. Ö. 2. Binyıl- M. S. 4. Yüzyıl)*, Uluslararası Yuvarlak Masa Toplantısı Bildirileri, 2-5 Kasım, Institut Français D'études Anatoliennes Georges Dumuzil, İstanbul, ss. 159-165.
- Yağcı, Remzi (2003), "Beyaz Astarlı (White Slip) II Kapları ve M. Ö. II. Binde Kıbrıs-Soli İlişkileri", *ADALYA*, 6, ss. 1-20.
- Yağcı, Remzi (2006), "Soli-Kilikia'da Bulunan Lotus Bezemeli Amphora Parçaları ve Lotus Koklayan "Kutsal Fahişe" Figürü", Betül Avunç (Edt.); *Hayat Erkanal'a Armağan: Kùltürlerin Yansıması*, Homer Kitabevi: İstanbul, ss. 801-808.
- Yağcı, Remzi (2007), "Soli (Kilikia) MiKen IIIC Kapları", Erhan Öztepe ve Musa Kadioğlu (Edt.); *Patronvs-Coşkun Özgünel'e 65. Yaş Armağanı*, Homer Kitabevi: İstanbul, ss. 383-392.
- Yağcı, Remzi (2013), "Problematizing Greek Colonization in the Eastern Mediterranean in the Seventh and Sixth Centuries BC: the case of Soli", Michael C. Hoff ve Rhys F. Townsend (Edt.); *Rough Cilicia New Historical and Archaeological Approaches*, Oxbow Books: Oxford, ss. 6-15.
- Yağcı, Remzi ve Kaya Fatih Hakan (2012), "Soli/Pompeiopolis 2011 Kazıları", *ANMED (News of Archaeology from Anatolia's Mediterranean Areas)*, 10, ss. 103-105.
- Yalçinkaya, Işın (1973), "Paleolitik Devirlerde Kadın Figürinleri", *Antropoloji*, 6, ss. 203-208.
- Yiğit, Turgut (2002), "Boğazköy Arşivi Belgelerine Göre MUNUS(.MES)KAR.KID. Üzerine Bir İnceleme", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XVII. Sayı, No: 1, ss. 73-81.

EK (HARİTALAR)

HARİTALAR

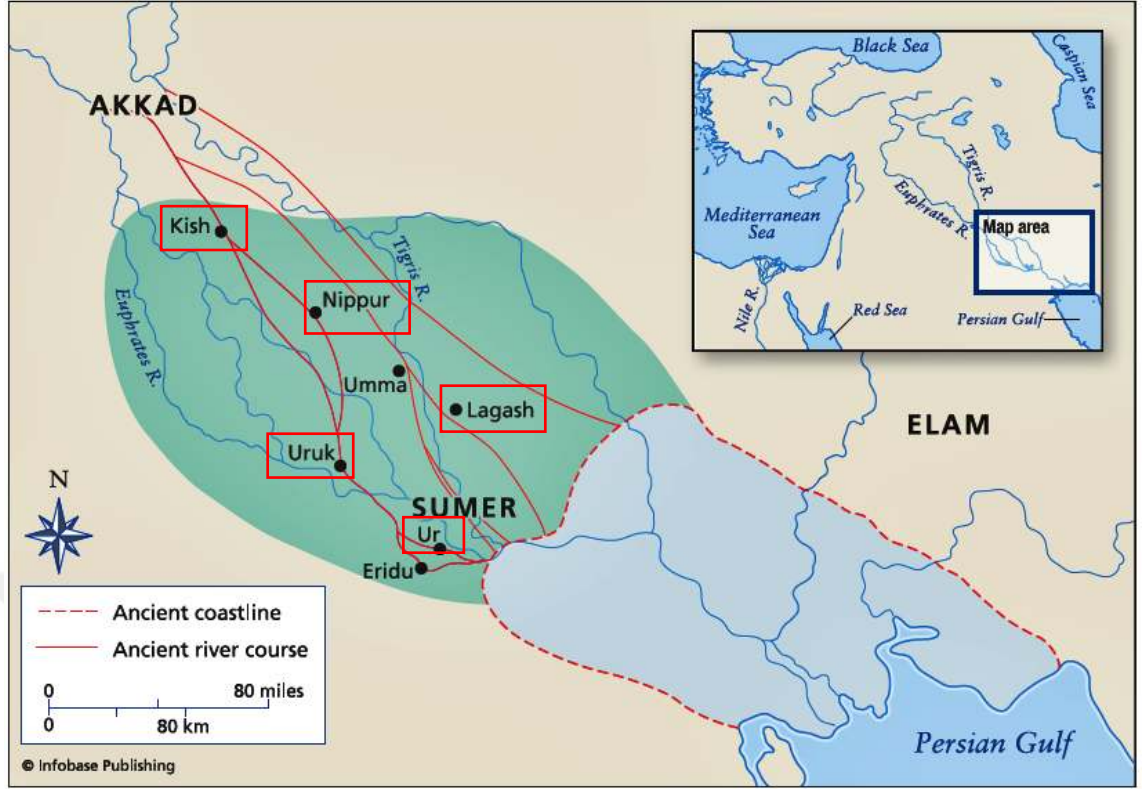
Harita 1: Mezopotamya

Kaynak: Recee, 2004:7'den düzenlenmiştir.

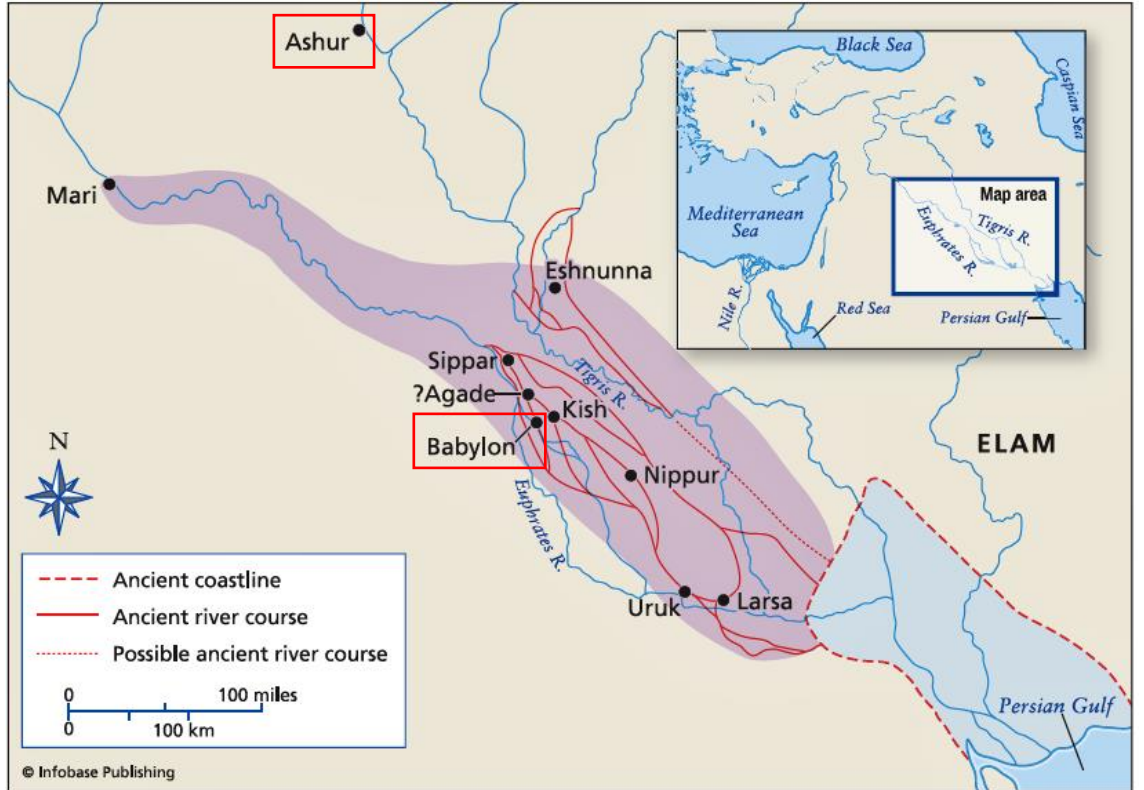

Harita 2: Sümer ve Akkad Egemenlik Bölgeleri

Kaynak: Somervill, 2009:28'den düzenlenmiştir.

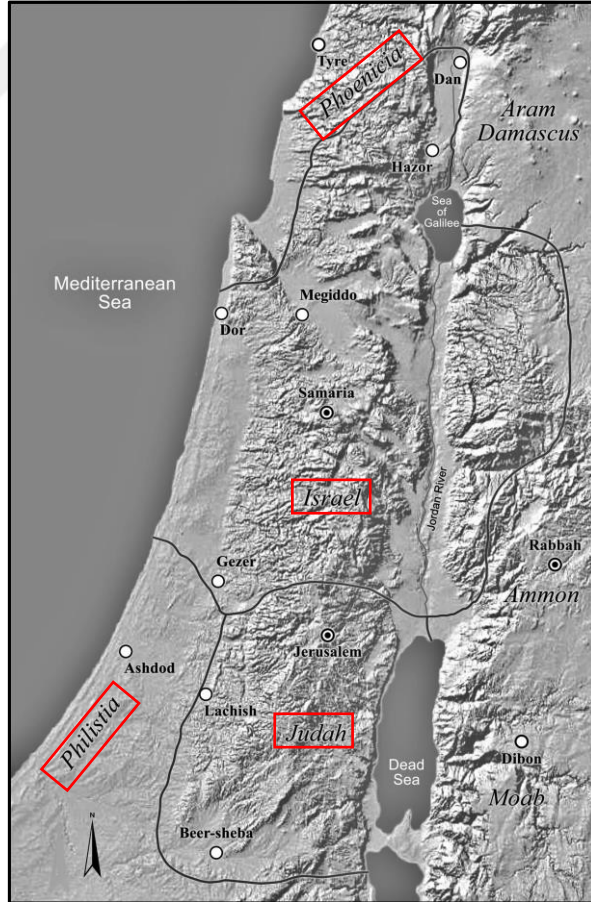
Harita 3: Sümer Şehir Devletleri
Kaynak: Somervill, 2009:28'den düzenlenmiştir.

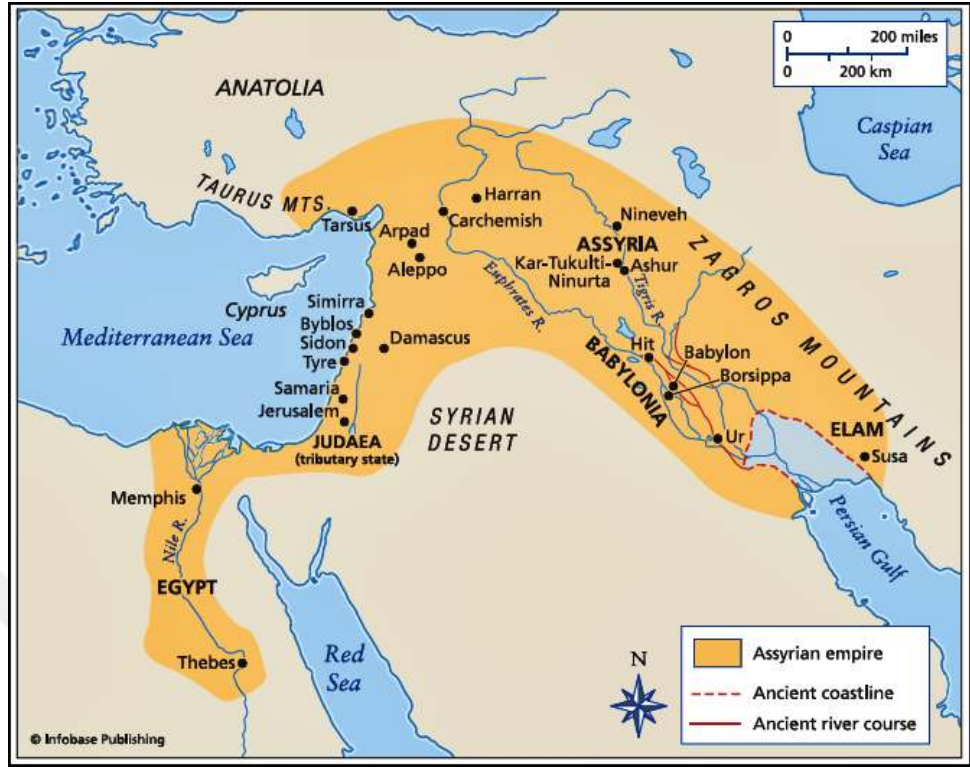
Harita 4: Assur ve Babil Şehir Devletleri
Kaynak: Somervill, 2009:36'den düzenlenmiştir.

Harita 5: Kassitler Dönemi Babil
Kaynak: <https://en.wikipedia.org/wiki/Kassites>, 2016

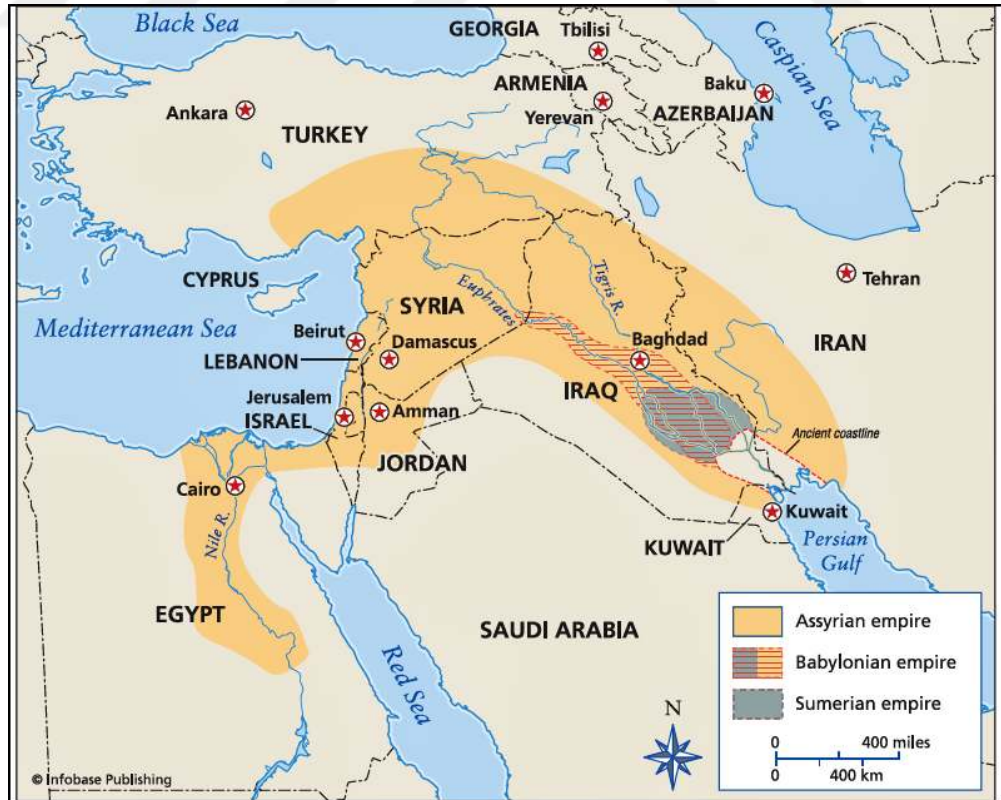

Harita 6: İsrail, Fenike, Filistin ve Yahuda M. Ö. 8.yy
Kaynak: Finkelstein, 2013: 2, Fig. 1.

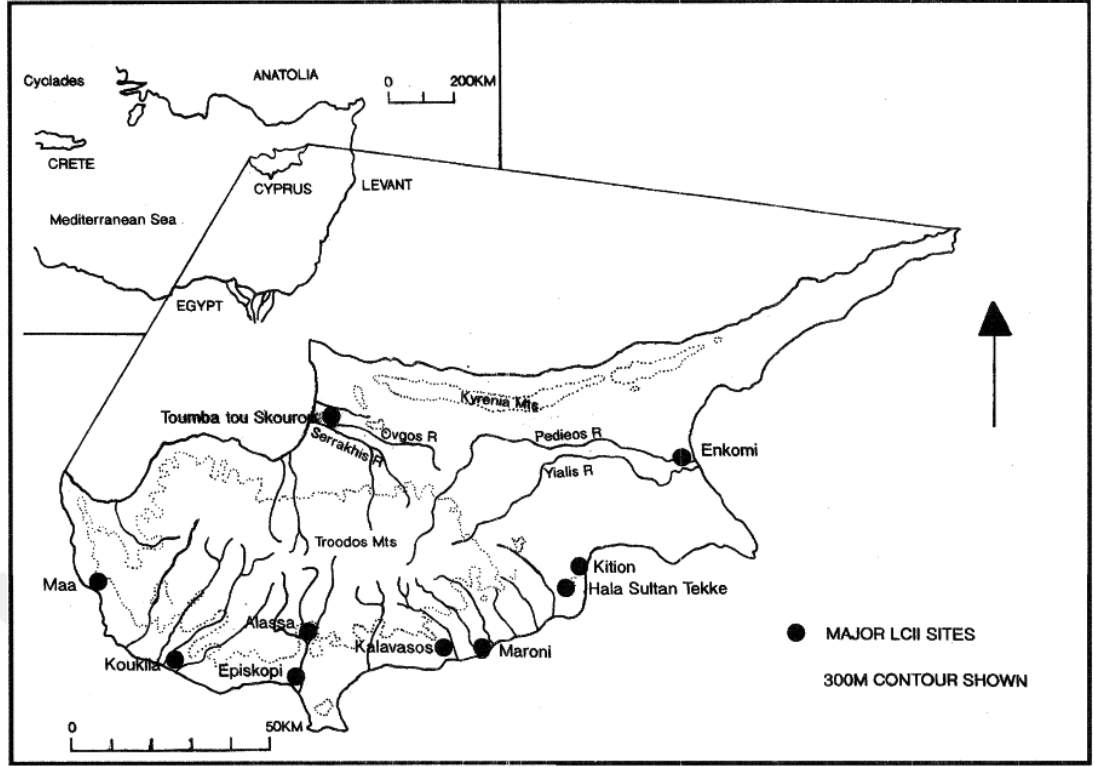
Harita 7: Yeni Assur Krallığı (Assur İmparatorluk Dönemi)

Kaynak: Somervill, 2009:57'den düzenlenmiştir.

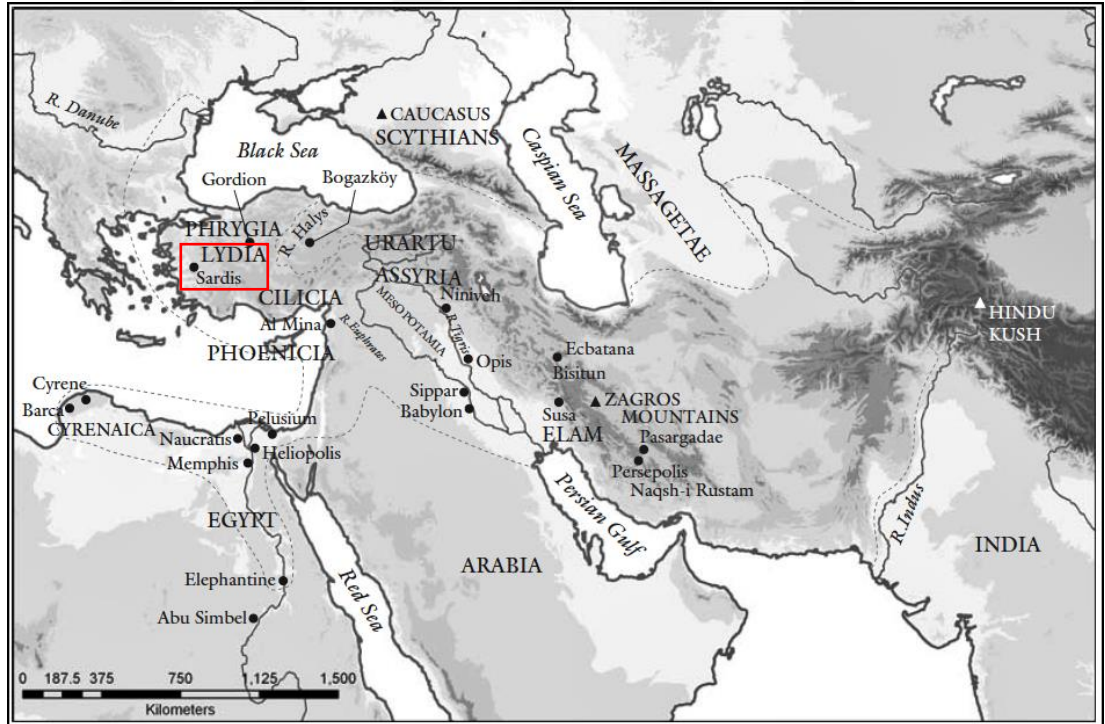
Harita 8: Yeni Babil Krallığı (Assur İmparatorluk Dönemi)

Kaynak: Somervill, 2009:128'den düzenlenmiştir.

Harita 9: Kıbrıs

Kaynak: Manning, 1998:41'den düzenlenmiştir.

Harita 10: Lydia

Kaynak: Raaflaub ve Wees, 2009: xxiv, Harita 1.

“KUTSAL FAHİŖE KÜLTÜ” NN YAYILIM ALANLARI

DEMİR ÇAĞ ÖNCESİ

DEMİR ÇAĞ VE ÖNCESİ

DEMİR ÇAĞ

DEMİR ÇAĞ SONRASI

İNANNA KÜLTÜ

İŖTAR KÜLTÜ

AŖTAR (ASHERAH-ASTARTE) KÜLTÜ

ANAHİTA (ANAHİT) KÜLTÜ

AŖTORET (ASTARTE-AŖTAR) KÜLTÜ

ASTARTE-APHRODİTE KÜLTÜ

AKDENİZ (FENİKE) KUTSAL FAHİŖE KÜLTÜ YAYILIM ALANLARI
[AKDENİZ (FENİKE) TİCARET ROTASI]

KÜLT GEÇİŖLERİ

Harita 11: Kutsal FahiŖe Kültü'nn Yayılım Alanları

Kaynak: Bloch-Smith, 2008: 168-169; Sherratt, 1993: 372-374'den düzenlenmiŖtir.

T.C.
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÖĞRENCİ ÖZGEÇMİŞ FORMU

Adı-Soyadı	Mehmet AKÇINAR		
Lisans Öğrenimi	Akdeniz Üniversitesi/Arkeoloji Bölümü	Doğum Yeri	ESKİŞEHİR
Yüksek Lisans Öğrenimi	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü/Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı	Doğum Tarihi	08.02.1991

08.02.1991 tarihinde Eskişehir’de doğdu. Lise eğitimini Eskişehir H. Ahmet Kanatlı Anadolu Lisesi’nde tamamladı. 2009 yılında Akdeniz Üniversitesi Arkeoloji Bölümü’nü kazandı ve 2013 yılında mezun oldu. 2013 yılında Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi-Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı’nda yüksek lisans eğitimine başladı.

Lisans Bitirme Tezi: "Anadolu’da Hellenistik Dönem: Kişi Adlarıyla Kurulmuş Kentler" konulu tez Prof. Dr. Burhan Varkıvanç danışmanlığında hazırlanmıştır.

Mesleki Çalışmalar, Kazılar ve Yüzey Araştırması

- 2010 Patara Kazıları (Antalya) kazı çalışmaları, Prof. Dr. Havva İşkan
- 2011 Patara Kazıları (Antalya) kazı çalışmaları, Prof. Dr. Havva İşkan
- 2012 Soli-Pompeiopolis Kazıları (Mersin) kazı çalışmaları, Prof. Dr. Remzi Yağcı
- 2013 Soli-Pompeiopolis Kazıları (Mersin) kazı çalışmaları, Prof. Dr. Remzi Yağcı
- 2014 Soli-Pompeiopolis Kazıları (Mersin) kazı çalışmaları, Prof. Dr. Remzi Yağcı
- 2014 Kureyşler Barajı Kurtarma Kazıları (Kütahya) kazı çalışmaları, Kütahya Müze Müdürlüğü
- 2015 Soli-Pompeiopolis Kazıları (Mersin) kazı çalışmaları, Prof. Dr. Remzi Yağcı
- 2015 Şarhöyük-Dorylaion Kazıları (Eskişehir) kazı çalışmaları, Eskişehir Eti Arkeoloji Müzesi Müdürlüğü (Bilimsel Danışman: Yrd. Doç. Dr. Mahmut Bilge BAŞTÜRK)

Projeler

- Yürütücü: Prof. Dr. Havva İşkan, TÜBİTAK-SOBAG 108K116, Patara Antik Su Yollarının Arkeolojik, Mimari ve Su Mühendisliği Açılarından İncelenmesi, proje de bursiyer olarak görev alınmıştır.

Sempozyum/Bildiri

- ASTAM (Arkeoloji ve Sanat Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi), V. Kazı Ve Araştırmalar Sempozyumu, “Demir Çağ’da Kutsal Fahişe Figürü: Kökeni, İkonografisi ve Yayılımı” konulu sunum yapılmış ve özet bildiri olarak yayımlanmıştır. (22 Nisan 2016).

Görev Alınan Konferanslar

- “Çağlar Boyunca Frigya” adlı uluslararası sempozyumda görev alınmıştır (2015-ESKİŞEHİR).

İLETİŞİM BİLGİLERİ

ADRES: Akarbaşı Mah. Ada Sok. Sezer Apart. No:8 K:3/3 Odunpazarı/ Eskişehir

TELEFON :

GSM: 0541 572 43 79

E-Posta: akcinarmehmet@gmail.com